GOD. XI. ▪ BROJ 6.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(Glasilo „Leonova Društva“ u Senju).

Urednik: Dr. FRAN BINIČKI.

Cijena 7 Kr. na god. — Redoviti i podupirući članovi „L. D.“, sveučilištarci, đaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 Kr.

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA.

Rijeka, 1913.

Tisk. umjet. zavod „Miriam“

Metafizika u znanosti i u životu.

Piše: **Fr. Ign. Radić.**

1. Nezahvalan je posao u vijeku pozitivizma i evolucionizma pisati o metafizici. Ljudi nas ne razumiju. U vijeku, kad su se prirodne znanosti bujno rascvjetale te u obliku stroja pružile čovječanstvu neposrednih koristi, rekao bi, da je metafizika izgubila svaki praktični smisao, svaki utjecaj na život. U vijeku materijalizma, kad se sve prosuđuje sa stanovišta neposredne koristi, nadosjetni metafizični red, carstvo ideala gubi od svojeg sjaja i krepčine. Kad su duhovi navraćeni k ovozemnim dobrima i sjetilnim užicima, a uz to opterećeni svagdašnjim brigama, teško je letjeti spram nepoznatih visina metafizičkih. Da, teško je u takvim psihološkim predispozicijama pisati o metafizici.

Metafizika za mnoge nije nikakva znanost, nikakva spoznaja. Za njih nema metafizika svog stalnog objekta, nema svoje znanstvene metode, nema svojih stalno utvrđenih rezultata; ona radi s pukim apstrakcijama, s praznim pojmovima, s besmislenim formulama, bez ikakvog utjecaja na život.

Pa čemu metafizika — kažu oni. — Prirodne će nam znanosti riješiti još neriješene zagonetke o svijetu, o životu, o Bogu, o duši, i to znanstveno i pozitivno i bez metafizike; metafizika je preživjela svoj vijek, ona već pripada prošlosti.

2. Da je metafizika već savladano stanovište, s kojom se ozbiljni mislioci već ne zanimaju, take lakoumne fraze susrećeno od Kanta amo tako često u modernoj filozofiji. I doista, red nam je priznati, da su metafiziku u XIX. vijeku potisnuli u pozadinu Kant, a još više Comte sa svojim pozitivizmom. Pozi-

tivizam je kao filosofski sustav morao nadomjestiti metafiziku t. j. sintetizovati rezultate prirodnih znanosti, ne apstraktnim (metafizičnim) »kategorijama«, ne pojmovima roda i vrste, već čisto znanstvenim putem. Pozitivizam je morao provesti sintezu iskustvenog znanja, ujediniti empiriju, i to na čisto znanstvenoj osnovci. Stara je metafizika prema tomu postala neupotrebljiva, prazna formula, bez realnog temelja i vrijednosti.

3. I doista, pozitivistički je zadah uz skolastičnu filosofiju zahvatio i druge novovjeke metafizike. Hegelanizam, koji se u četrdesetim godinama prošlog vijeka smatrao neoborivim, već se i ne spominje. Hartmannova se »*Philosophie d. Unbewussten*« već ne čita. Nit su bolje sreće najmoderniji Paulsen, Wundt, Foulleie, koji koliko su u svojim specijalnim strukama duboki i solidni mislioci, toliko su u metafizici neodlučni i bojažljivi.

Na sveučilištima se metafizika skoro već ne predava. Na sveučilistu u Koenigsbergu se od 45 profesora, koji najaviše kursove iz filosofije u širem smislu, tek dvojica bave filosofijom u užem smislu, a nijedan metafizikom.

Berlinski fakultet broji 160 profesora za filosofiju; oni obrađuju logiku i osobito psihologiju, a tek jedan metafiziku.

U školskoj se godini 1897.-98. nije u svim francuskim sveučilistima držao niti jedan tečaj iz općenite metafizike.[1])

Rijetko se izdavaju djela metafizičke naravi. Izuzimlju se dakako katolici. Tako u 187 brojeva »*Rada*« Jugoslavenske akademije nalazim samo šest rasprava iz metafizike i to tri od dra. Arnolda[2]) i tri od dra. Bauera.[3])

4. Ne istražujemo razloge ovoj žalosnoj činjenici; jedino spominjemo, da moderno doba, koje hoće da prava individua proširi i mimo prava logike i morala, nazrijeva u tradicijonalnoj metafizici samo spone, koje sapinju slobodne duhove.

Al je već sâm Schoppenhauer rekao, da je čovjek *animal metaphysicum,* koji se dakle metafizike ne može otresti nikako. Zato je bolje prihvatiti metafiziku, koju su obradili najdublji mislioci od Aristotela do Tome i Duns Skota, koju ima za se tradiciju od dvije hiljade godina i više, nego se zadovoljiti surogatima modernog panteizma, monizma i evolucionizma, koji sustavi pružaju takve sintetske formule, da niti zadovoljavaju zdrav razum niti poštuju vanjske činjenice iskustva.

1) Mercier, le origini della psicologia contemporanea, Roma, str. 171-79.

2) Arnold, a) Zadnja bića, metafizična rasprava, (Rad 93) b) o psihologiji bez duše, (176) c) Monizam i kršćanstvo. (135).

3) Bauer, Wundtov metafizični sustav: I dio o mišljenju, (127) II dio o spoznanju, (132) III dio o supstanciji, (144).

Svrha je ovog članka razjasniti, koliko su neosnovane gori spomenute objede protiv metafizike, te kako je baš tradicionalna metafizika od vitalne koristi za znanosti u opće i za ljudsko življenje napose.

Pozitivizam ne ujedinjuje empiriju već vodi k agnosticizmu.

5. Na mjesto stare metafizike, s namjerom naime, da pojmovno ujedini empiriju, nastupa moderni pozitivizam kao filosofski sustav. Pozitivizam usvaja temeljnu stavku, da jedino empirijski red sadržava spoznajnu čovječju sferu, te sve, što presiže granice osjetnosti, čovjek da ne može spoznati. Nadosjetne ideje kano Bog, dužnost, pravo, sloboda, odgovornost, duša, besmrtnost izmiču se osjetnom zamjećivanju, zato ne mogu nikako postati objektom spoznaje. Svaki prelaz iz osjetnog u nadosjetni red, iz fizičkog u metafizički svijet, iz realnog u idealno carstvo nema znanstvene poluge. Princip je kauzaliteta doista pouzdan u fizici; al ne više u metafizici, jer dok nam u prvom slučaju može otkriti analogan fizički uzrok, ne može u drugom, zaključiti na metafizički uzrok; jer to znači skočiti u nepoznato. Može doista i štošta opstojati *s onu stranu;* ali se ono ne može znanstveno dokazati i verificirati. Područje znanosti i područje filosofije, odnosno metafizike ne spaja nikakav most.

6. Tako pozitivizam. Dobro. Promotrimo njegovu logiku.

Svrha je pozitivizma, da ujedini empiriju; da t. j. istraži zakone koji vladaju u promjenama prirodnih pojava. Najprije se traži uzrok pojedinačne činjenice, dok se postepenim opažavanjem istorodnih pojava ne zaključi na sve općenitije zakone. Tu se prirodnjak poslužuje principom uzročnosti, koji dok ga od učinka vodi sve do općenitijih uzroka, istodobno omogućuje i neke jedinstvenije shvaćanje stanovitog empirijskog područja. To shvaćanje, u obliku neke znanstvene formule, nekog principa, ili prirodnog zakona potanje nam označuje neko *svojstvo* (proprium) stanovitog objekta. Tako ćemo n. pr. na temelju nekog bitnog svojstva, rude, biljke i životinje podijeliti u tri

glavna carstva, a ova opet u razrede i podrazrede; razne fizičke pojave (promjene) sintetizovat ćemo u zakone; ljudske ćemo događaje podvrgnut moralnim zakonima; riječ u jednu: ujedinit ćemo istorodne i istovrsne pojave u *stanovite pojmove*, koje smo stekli opažanjem, uspoređivanjem i apstrakcijom. Evo nas dakle opažanjem i ispitivanjem činjenica, srestvom kauzalnog principa, na pragu, ako ne na samom području metafizike.

7. Ovakvu metodu usvaja i pozitivizam. Dobro; ali pitamo mi sada, koju vrijednost imadu znanstvene formule „*pojmovi* roda i vrste, zakoni fizički ili moralni? *Pojmovima* niječe pozitivizam svaku znanstvenu vrijednost; pak je puka nedosljednost, ili ako hoćete nepoznavanje svojega sustava, kad se matematskim i fizičkim formulama pridijeva znanstvena vrijednost, kad ipak i one formule nijesu *pojmovi*[1]), nadosjetne metafizičke istine, načela, zakoni sa stanovitim odnosom spram empirije.

Pojmovi *razreda, vrsti, zakona,* nemaju ni u samoj predmnjevi pozitivizma univerzalne a potom ni znanstvene vrijednosti; jer se oni, odnose samo na *stalnu* i *određenu* količinu empirije, koja je omeđašena i prostorom i vremenom. Empiriju, koja je po svojoj naravi toli različna, možemo doista obuhvatiti jedinstvenom spoznajom u konkretnoj formi stanovitih formula, koje su apstraktni pojmovi stečeni iz empirije; ali kad se ovim pojmovima ne priznaje realne i općenite vrijednosti — košto to čini pozitivizam — onda je svaki posao uzaludan, te pozitivisti operiraju s iluzijama i s praznim riječima.

8. I doista nas pozitivizam vodi do *agnosticizma.* Sve nadosjetne ili metafizične ideje, koje se na području prirodnih nauka pojavljaju u obliku matematskih ili fizičkih formula, u filosofiji kao načela, u vjeri i moralu kao obvezatni zakoni, nijesu no *pomoćni pojmovi,* no puste riječi, koje doista nešto i znače, te mogu — košto izričito tvrdi Kant za vjerske istine — i utjecati na život; ali se svim tim idejama, formulama, zakonima ne može dokazati znanstvena t. j. općenita vrijednost. Čim one presižu međe iskustva, presižu i međe spoznanja.

Nu, jer su te ideje našoj naravi toli prirođene — čovjek = animal metaphysicum[2]) — mi se s njima možemo u teoret-

[1]) Dakako ne prazni.

[2]) Schoppenhauer, gori.

skom[1]) i u praktičkom životu poslužiti; ali se pozitivisti ne će oteti dvoumici, nijesu li one puste sanje, koje ni refleksija ni iskustvo ne mogu kontrolirati.

Pozitivizam je po svojoj naravi agnostičan.

Jedino metafizika načelom uzročnosti ujedinjuje empiriju.

9. »Metafizika nema svoga stalnog objekta a dosljedno ni svoje znanstvene metode« kažu protivnici metafizike.

To ne stoji. Objekat je metafizike *realno biće* sa onim primarnim i najjednostavnijim njegovim oznakama, koje radi svoje transcendentnosti pripadaju svim bićima, a to su *jedno, istinito, dobro.* Od ovih se prostih pojmova, koji se namiću svakom mislećem subjektu, samo da časkom reflektira, izvađaju *općenita načela,* koja sačinjavaju temelj cijelom logičkom i ontološkom redu: *načelo protuslovlja,* — ono što jest ne može istodobno i pod istim obzirom i ne biti — *načelo identiteta,* — cjelini je jednaka svota svojih dijelova — *načelo dovoljnog razloga il uzročnosti,* — sve što je imade svoj uzrok —.

Ovi principi, kaže Mercier[2]) »sačinjavaju očinsku baštinu za neuke i za genije«. Ovim se principima osobito poslužuje filosof da izvede najvišu i najdublju sintezu svega znanja, metafiziku. Ova načela, napose načelo uzročnosti, poluga je cijele metafizike.

10. »Empirija nosi u sebi neizmjernu raznolikost. Empirija će ostati uvijek neobrađena, jer je ona u svojoj naravi beskonačna« (?) kaže Hartmann.[3]) Zato da empiriju jedinstveno shvatimo moramo je pojmovno ujediniti u stanovitim formulama il fizičkim zakonima, koji nijesu no izraz reda koji u prirodi vlada. Ali ta formula, ta sinteza prirodnog znanja nije drugo, košto smo već prije rekli, no *shvaćeni odnos ovisnosti između uzroka i učinka,* koji se primjenjuje na stanovitu količinu empirije.

Taj je shvaćeni kauzalni odnos doista metafizička apstrakcija, al joj je stalna podloga u samoj prirodi, gdje se činjenice

[1]) Monizam, panteizam, evolucijonizam modernih zamijenio je staru metafiziku.

[2]) Metafisica generale, Roma 1912, str. 15.

[3]) Moderne Probleme, Leipzig 1886, str. 138.

uzroka i učinci ne samo suslijede, košto uči Hume, već ona činjenica, što je zovemo uzrok, faktično utječe na učinak u pravcu, da ga proizvede, tako da ovaj, koji nije prije postojao odjednom počinje postajati.

Iz tih činjenica apstrahuje razum objektivnu vrijednost načela uzročnosti, eda se ovim sredstvom posluži, te rezultatima znanosti, koji se izražavaju u obliku fizičkih zakona ili matematskih formula, saopći isto tako metafizičku valjanost.

11. Tako se misleći duh od osjetnoga podiže u nadosjetni svijet, od fizičkoga na metafizički red. Najprije u prirodnim pojavama zamjećuje kauzalnu ovisnost, tad uđe u trag nekom uzroku, koji se pojavlja u svim istovrsnim pojavama. Tu stanovitu i konstantnu ovisnost između uzroka i učinka izražava *zakonom*, koji, dok s jedne strane reflektira na stanoviti quantum empirije, slijedi i karakter ove, t. j. nema sveopće vrijednosti, ali kad se on promatra sam u sebi, u nikakvom odnosu spram empirije, koja je omeđašena vremenom i prostorom, tad taj zakon, formula, princip označuje jedan metafizički pojam te imade i metafizičku vrijednost. I tako nas baš princip uzročnosti podiže od fizičkog u metafizički svijet.

Nemoguće mi je ovdje suslijediti sav taj proces zaključivanja, analize i sinteze, što ga pamet čini, kad se stubama kauzalnog principa podiže od vidljivog svijeta u nevidljivi, od stvorene supstancije do nestvorene, od sekundarnih do prvog uzroka = Boga. Učinio sam to drugdje.[1]) Stalno je, da je metafizika provela najveću spoznajnu sintezu, koja se, dok zadovoljava razum, nije ipak otkinula od ovoga iskustvenog svijeta, kojim se poslužuje kao veličajnom podlogom.[2])

I nije to samo naše mnijenje. Čujmo slovenskog dubokog mislitelja Dra. Aleša Ušeničnika:[3]) »Katero je načelo bolj jasno kot načelo zadostnoga razloga ali načelo uzročnosti? A sprejmite to načelo in oplodite ž njim empirijo, iz empirije se vam čisto naravno razvije — metafizika. S principom uzročnosti doumete v pojavih nekaj, kar se javi: v fizičnih pojavih tvarno supstanco; v psihičnih pojavih psiho, dušo; v pojavu veseljstva

1) Vidi »Hrv. Stražu«, 1909, str. 13-43.
2) Čitaj osobito Mercierovu metafiziku, te već spomenuto djelo »Le origini... pogl. VII.
3) Čas, l. VI, str. 85.

transcendentni uzrok, Boga. Metafizika ni nič drugega kakor priznavanje in izvajanje principa uzročnosti v vsej empiriji«.

»Nek se zlostavlja metafizika, nek se kaže da je ona u sukobu za znanošću, nek se proglasi nemogućom, neplodnom, ali se ne će nikad naći čovjeka, koji misli, a da prije ili kašnje ne stvori svoje metafizike«. Tako učini Mercier.[1])

Ako su vam ovi muževi sumnjivi, jer nose odoru katoličkog svećenika, spomenimo i prve korifeje moderne filosofije, koji i kod protivnika metafizike uživaju najbolji ugled. »Iskustvo treba dopune; — kaže *Wundt*[2]) — dovoljni razlog, kad su mu osnovom iskustvene činjenice, podržava razum u svojem dizanju spram transcendentala, i proširuju njegov pogled idejama jedinstva i cjeline u psihologiji, u kosmologiji i u ontologiji«.

Imade nekojih općenitih problema, koji su s onu stranu fizike, zadnja pitanja o naravi tjelesnih i duševnih supstancija, o jedinstvu, cjelovitosti i svršnosti stvari, a na ove zadnje općenite probleme — ko što mudro opaža *Paulsen*[3]) — čovjek će uvijek i neodoljivom nuždom tražiti odgovor, dok se ne smiri u njemu želja za spoznajom i u tom je smislu *metafizika besmrtna*«.

Isto sudi i *Kant*, taj inače nesmiljeni protivnik metafizike.[4])

Metafizika u životu. Dr. Mahnić.

13. »V luči metafizčnih resnic (istina) razumevamo, kakšno bi moralo biti naše življenje; ako smo se od svojega vzora oddaljili nam metafizika posveti, da se spet k njemu vrnemo. Metafizične resnice so svetilnica našim stopinjam, po puti do najvišjega... Metafizične resnice dolučujejo človeško misel in dejanjo«.[5])

1) Le origini, o. c. str. 315.
2) Kod Mercier ib. 286.
3) Einleitung in die Philosophie, s. 46-47.
4) On piše: Dass der Geist des Menschen einmal metaphysischen Untersuchungen gänzlich aufheben werde, ist ebensonsenig zu erusarten, als dass wir, um nicht immer unreine Luft zu schöpfen, das Atemlohen einmal lieber ganz und gar einstellen würden«. (Prolegomena zu einer jeden Metaphysik.)
5) Mahnić, Več luči! Ljubljana 1912, str. 4. Toplo preporučamo ovu knjigu naime katoličkoj mladeži.

Tako je pred 25 godina pisao dr. Mahnić u *Rimskom Katoliku*. Duboki poznavalac života i svoje dobe, visoko je on podigao zublju metafizičkih načela, eda njima rasvjetljuje sve one tamne strane života, koje je novovjeki beznačelni liberalizam zastro gustim maglama.

»Dr. *Mahnić je bil glasnik načel,* kaže Ušeničnik u uvodu[1]) knjige »*Več luči*« gdje »so zbrane tiste epohalne rasprave, ki je z njimi dr. A. Mahnić jasno in odločno, kakor nihče pred njim in nihče za njim, začrtal velike smeri vsemu našemu intelektualnom, političnemu in umetniškemu razvoju, skratka krščanski kulturi slovenskega ljudstva. Ta je knjiga zares knjiga načel«.

I doista, malo je tko, kao dr. Mahnić znao spojiti teoriju sa praksom, filosofiju sa životom. Sve prosuđuje u svijetlu načela, a ipak su mu rasprave uvijek aktualne. Rado ustupamo riječ sad našemu vođi, tim rađe, što od neko doba ne čujemo u »Hrv. str.« njegovu muževnu riječ.

14. »Kar se je resnično velikega i plemenitega izvršilo v zgodovini — piše on — so sve ustvarile ideje. Kdor misli, vlada svet; najvišji miselci, t. j. filozofi, vtiskaju znak svojega mišljenja rodovom in celim vekom. Sliši se več krat: pustimo teorijo — dandanes moramo biti predsvem praktiki! S temi besedami se filozofija in teorija nekako smeši kot nerabna. Mi pa ponavljamo: ako hoćemo biti pametni, dosledni, s eno besedo pravi praktiki, ako hoćemo svojim delom dati obstoj, večnost — bodimo predsvem teoretiki, t. j. miselci: le kdor je jasno, določno spoznal idejo, se prepričal (osvjedočio) o njeni objektivni resničnosti ter se dal prevzeti od njene moći, bo delal razumno, dosledno in vztrajno! Misel gospoduje!«[2])

I tako doista filosofija ili bolje metafizički principi zahvaćuju cijelog čovjeka. Ljudski je život podložan razvoju, koji se vrši prema metafizičkim zakonima. Sav je osjetni svijet upodobljen prema nadosjetnomu, sve vidljive stvari imaju svoje uzore u idejama nadosjetnog svijeta. Tako i čovjek: »Njegovo življenje se ne more niti naravno razvijati, niti izpolnjevati, ako ga odtrgamo od nadćutnosti, ako mu luč in krepost ne dohaja iz metafizičnega sveta. V ta svet spada ideja o Bogu, o večnosti, o pravem i dobrem, ter njunih nasprotjih, ideja neumrljivosti, o

[1]) str. V. VI.

[2]) Rimski Katolik, IV, 1892, str. 197-200, kod Več luči, VI.

prihodnjem povračilu itd. Vzmite človeštvu te ideje in bodite prepričani, da bo začelo človeštvo propadati.

Da, ločite človeka od metafizike — pahnili ste ga v nič, v nihilizem, *človek mora prej ali pozneje nehati* (prestati) *biti človek.* To je tisti usodepolni korak, ki ga je storil Kant: razdejal je kraljevstvo metafizike, — devetnajsti vek, predsvem njegov lastni narod, žanje od njegove filozofije nihilizem! Da, spravite s sveta metafizične resnice, in potem prizkusite, ako vam bo mogoče človeštvo ohraniti.

Človeka najplemenitejše opravilo, (posao) pa tudi najsvetejša dolžnost je torej, da se dviga iz zemeljske realnosti v metafizični svet idealnosti bistrit si razum, rasvjetljivat si duha o žaru nadćutnih idej, ki so odsev večne resnice, da mu je mogoče po njih uravnati misel in dejanje«. (Več luči, 1.)

Metafizička trojica.

15. Tri su u čovjeku glavne moći, razum, volja i čuvstvo;[1]) odatle se i izvija trostruki život: intelektualni, moralni i estetični. Trim moćima odgovara trostruki objekat: istina, dobrota i ljepota; istina upotpunjuje intelektualni život; dobrota, moralni; ljepota, estetični život. Eto nam čvrstog trokuta ili kako ga dr. Mahnić zove *metafizične trojice,* koja u sebi nekako spaja objektivni sa subjektivnim redom, metafiziku sa psihologijom, čovjeka sa svojim objektom — Bogom. Svaka je stvar, dok je u sebi jedna, istodobno i istinita i dobra i lijepa; *istinita,* jer se slaže s nekim razumom, barem božjim; *dobra,* jer se slaže sa svojom svrhom, koju joj je Bog opredijelio; *lijepa,* jer je odsjev božje misli.

Dakle intelektualni, moralni i estetični život, dakle sav čovjek sa svojim glavnim moćima razumom, voljom i čuvstvima treba da se razvija u suglasju sa svojim adekvatnim objektom istinom, dobrotom i ljepotom, koje konačno u Bogu nalaze svoj najzadnji ontološki razlog.

[1]) Skolastična filosofija afekcionu ili čuvstvenu moć izvija iz spoznaje skopčano s nekom težnjom k poznatom predmetu. Ma koliko nam se svidala razdioba modernih — razum, volja- — čuvstvo — ipak je ona starijih logičnija.

Evo nam najviše sinteze, gdje se metafizične, moralne i estetske istine stapljaju u jednom ontološkom i najzadnjem objektu u Bogu, koji je prvi i najzadnji objekat čovječje spoznaje i težnje. Eto nam najviše formule, najvišeg zakona, najzadnjeg razloga, koji čovjeka spaja s Bogom. Ali siđimo na pojedinosti i razjasnimo stvar.

a) Suglasje s istinom.

16. Čovjek se mora najprije razvijati i usavršivati u *suglasju s istinom;* i da se konkretno izrazimo čovjek se mora pobrinuti »za pravost *teoretičnega naziranja in za čistost principov.* Človeka, *razumnega* bitja, najdostojnejše opravilo je *spoznavanje resnice.* K resnici ga nagiblje razumnost; sledeč temu nagibu si je človek ustvaril vede. Med vedami zavzema prvo mesto filozofija, v filozofiji sami pa kraljuje metafizika. Komur nisu gotove in jasne metafizične resnice, mu je nejasno, negotovo tudi vse drugo spoznanje; in ker se življenje ravna po spoznanju, tak ne bo tudi vedel, kako živeti. Drugače bodem mislil in živel, ako vem, da biva oseben, nadsveten Bog, in drugače, ako sem se prepričal, da Boga ni... Metafizične resnice določujejo človeško misel in dejanje, zasegajo vsega človeka, vse njegovo življenje«. (6)

17. Ovoliko valja osobito naglasivati danas kad je kantovski skepticizam ubio ujem u objektivnost metafizičkih istina, a materijalizam sveo duhove ovozemnim sjetilnim dobrima. To je bolest naše dobe, zaraza, koja je zahvatila i našu domaću inteligenciju. Pomanjknje filosofske izobrazbe opaža se osobito u onoj apatiji spram najvitalnijih pitanja sadašnjosti, pripuštajuć njihovo riješenje nekoj fatalističkoj evoluciji modernih prilika, kao da bi čovjek sa dubokom filosofskom izobrazbom, bio nepozvani i suvišni faktor, koji da tok »neumoljivih« činjenica zaustavi. Apatija, ravnodušnost i skrajna lakoumnost se opaža osobito kod «čitajuće šire publike«, koja ne misli svojom glavom, već glavom stranačkog lista.

18. Oh ta *politika!* Postala je prava strast, koja zasjenjuje lice i najočitijim istinama. »Politika zahteva dandanes za se nekako izjemno stanje: biti hoće neodvisna od Boga, od vere, od naravstvenih zakonov, in seveda neodvisna tudi od Crkve, od papeža in škofov. In da bi se ta zahteva navidezno opravičila, da bi nje voditelji bili nedotakljivi, jo obdajajo z bleskom narodnosne ideje, samo sebe pa oklicujejo za prvoboritelje te ideje, za izvrševatelje narodove volje! Kar se v imenu narodnostne ideje ali narodove volje počne, je vse sveto, plemenito, tudi ko bi se rušili najsvetejši božji in človeški zakoni«. (9)

»Politik bez načela je lehko vsem prijazen, vsem prijatelj, vsem sve obeta, ziblje se vedno med pokloni in kompromisi prehaja od uspeha do uspeha... Toda politika bez načel je ženska, nečastna in pogubna politika, ker pospešuje v ljudstvu le duševni nihilizem«. (93-94.)

Protiv takve politike ustaje dr. Mahnić. »Narod nima nikakvih apsolutnih pravic, nego le one, ki mu jih je podelil Bog, ki mu je narod pravtako podložen kakor njegovi posamezni udje. Tudi narodova »volja« je pravtako podvržena božji volji kakor volja posameznikov, pripadajućih narodu - Bog ga je ustvaril, (stvorio) in nikdar mu ni dovoljeno ravnati proti zakonom, ki jih je Bog dal vsemu človeštvu brez razlike narodnosti«. (9.)

19. Da je beznačelni liberalizam zahvatio dubokog korjena kod današnje generacije kriva je i *moderna državna škola.* »Naša šola se klanja načelu Kantovega skepticizma, ne veruje v objektivnost metafizičkih stavkov; zatorej ne more mladine niti privesti *do izvestnega* teoretičnega spoznanja, niti ji podati *gotovih* vodil za praktičko žvljenje. (6) Mi bi morali uvjek poudarjati da je za življenje, za zasebni in javni blagor prevelike važnosti, *kake* misli imamo; zakaj iz misli se porajajo dejanja, iz misli izviraju hudodelstva, revolucije. Ako si je država osvojila šolo, bi morala tudi skrbeti, da se mladina ne navaja k *mišljenju* sploh, ampak posebej še k *pravemu* mišljenju, da se utvrdi v *pravih* načelih t. j .v načelih, ki, uporabljeni na življenje, obrajaju sad (plod) dobrih del v korist države in družbe«. (7.) Suglasje dakle s istinom.

b) Suglasje s dobrotom.

20. Krivo imade Pascal kad piše: »Le coeur a ses raisons, que le raison ne connait pas« = srce imade svojih razloga„ kojih razum ne spoznaje. Krivo imade; jer srce nema svojih razloga, ono jedino ćuti, a i čuvstva, koja se rekao bi iz srca iz-

vijaju, nijesu no *spoznaja* nekog predmeta združena s nekom naklonosti spram istog predmeta radi njegove dobrote.

Nu ovdje je govor *o volji*, čiji je objekt dobrota. Volja je slijepa moć, koja tek po razumu spozna objekat svoje težnje. Košto se u ontološkom redu ne može dobrota odijeliti od istine, tako ni u logičkom volja od razuma, težnja od spoznaje. Razum je vođa volje.

Moderna je filosofija taj red pomutila. Tuži se ona na isključivo gospodstvo hladnog razuma, koji da ubija toliko latentne energije, koje ključaju u čovječjoj personalnosti. Pozivlje se na naravni instinkt kao na najbolju zaštitnicu života, na čuvstvo, na sveopći ćut, na duševno neposredno zrenje, na iživljavanje, na nižu savjest i na slične elemente, koje isključuju razumno zaključivanje.

21. Navedimo nekoje oblike te metafizike vólje.

Voluntarizam, po kojem se etičke i religijozne ideje ne shvaćaju, već se u obliku nesvjesnog personalnog zahtjeva našoj duši namiću kao nekakva potreba. Čovjek je često pasivan, pripušten neodređenim utjecajima vanjske i unutarnje prirode. Pragmatizam, koji smatra vrijednim i istinitim samo ono, što je korisno i praktično. Uporabljivost i istina se istovjetuju. U politici posvećuje pragmatizam teoriju *svršenog čina*, samo da je on narodu koristan; u moralu privatni i javni utilitarizam, u vjeri, religiju koristi. Jedini je dakle kriterij istine korist.

Misticizam ili religija srca ili čuvstva. Povući se u svoj unutarnji život, duboko osjećaj i proćutit ćeš blizinu božanstva. S misticizmom je donekle srodan i *modernizam*, ta zajednička kaljuža, gdje se istaložuju sve religijske bludnje prošlosti i sadašnjosti.

22. Odakle sve te bludnje? Odatle, što se vodilna uloga čovječjeg mišljenja i djelovanja pripustila nesvijesnom čuvstvu i nepersonalnom instinktu. Razum je kralj, po njemu je čovjek gospodar vasione, slika božja. Naši su stari zdravo mislili zato su i zdravo radili. Bez zdravog i određenoga mišljenja, bez jasnih i dotjeranih ideja unutarnji život hramlje. Jednom je vrijedila formula: mišljenje su i vjera putokaz djelovanju, a sad se hoće, da djelovanje dovede do vjere i mišljenja. Namjesto načela se stavlja instinkt, na mjesto objavljenih istina puko religijsko nagađanje.

Odatle vrludanje bez konca i kraja. Tako se uvijek događa, kad se dobrota, taj jednostavni metafizički pojam hoće silom da otkine od istine, s kojom se *objektivno* istovjetuje. Tim se i dobrota sa svoje *subjektivne* ili spoznajne strane odluči od razuma, te postane loši vođa, slijepac, koji nas vodi k intelektualnom i moralnom ponoru. Svjedoče nam gori navedeni sustavi, ***koji opravdavaju sve što se čovjeku prohtije.***

c) Suglasje s ljepotom.

23. Da upotpunimo našu sliku, moramo još nešto kazati o ljepoti. Ljepota je odsjev božje misli ili ideja stvari. zato se ona ne smije odijeliti od istine i dobrote; ona je sjajna vjesnica istine; — *splendor veri.* (Platon) — a jer istine tad i dobrote, jer je svaka istina dobra i lijepa.

Ljepota se konkretno ostvaruje u umjetnosti. Zato se i umotvorina ne smije odaljiti od istine i dobrote. već naprotiv njen sadržaj treba da je neka lijepa misao. neka sjajna ideja, koja se u doličnoj sebi formi, — u vanjskom obliku. pjesmi, liku ili slici zgodno objavljuje.

24. Ideja umjetnosti treba da je *jedna;* jer je i misao jedna. Zato »pesmi, noveli, romani ki ne izražaju jednotne misli, nisu umetniški umotvori. Lepi tudi nisu tisti leposlovni izdelki, v katerih se logika glavnega junaka končuje z blaznostjo, ali s apsolutnim dvomom, ker ti momenti razdevaju misel, onemogučejo sploh spoznanje resnice. Take umotvore pa izdeluje moderni realizem«. (11.)

25. Nadalje se zahtjeva, da umjetnost izrazi pravu ili *istinitu* misao. Laž ne može biti predmetom lijepe umjetnosti, jer je laž, dok se protivi istini, negacija istine, potom se ona u laži ne sjaji. »Umetnost mora v resnici *pozitivno* izražati lepo, t. j. predstavljati nam mora nekaj, kar je na sebi *lepo, popolno;* ker namen (zadaća) umetnosti je *dajati užitka* estetičnomu čuvstvu ter ga s tem blažiti, kakor je namen znanosti dajati užitka razumu. Razum je ustvaren za uživanje resnice, estetično čuvstvo za uživanje ljepote. Kdor tedaj uporablja grdost greha in strasti, njega umotvor ne dosega namena, ki ga ima lepa umetnost. zatorej ni pravi, kakor znanost ni prava, če razumu podaja laž namesto resnice«.

»Pulchrum splendor *veri*. Ako hočemo rešiti leposlovlju njegov bivstveni znak, ako ga hočemo oteti propada, ga podvrzimo spet resnici, bodisi nadnaravni resnici, ki jo doumevamo po veri, bodisi naravni, ki jo pojmujemo razumom«. (12.)

»Kako majhen, ničev je človek, ako se ne klanja resnici. Zakaj resnica je Bog. Politiki in umetniki niso bogovi — ljudje so! Ko nam je torej soditi njih dejanja, vsprašajmo predvsem, ali se zlagajo z zakoni resnice, pred katero morajo na odgovor vsi ljudje! Ako pred njo ne vzdrže, niso prijatelji ljudstva, niso svečeniki lepote — krivi preroki so!« (13.)

Ove su riječi našeg vođe jasne. Natrag dakle k metafizici, koja nam otkriva i nepobitno dokazuje toli zamašne vrednote za naš intelektualni, moralni i estetski život. Pust je, bez smisla i sadržaja naš život bez istine, bez načela, bez ideja. Tražimo te luči u zdravoj filozofiji pak i u objavljenoj istini.

Šira ili uža baza.

Napisao: I. Butković.

Dobrahno je već poznato, kako je gosp. dr. Cenkić s opsežno sežno velikim, a stvarno neznatnim materijalom dokazivao, kako *Stranka prava* mora da ima barem tri baze: naravnu, vjersku i kršćansku. Samo naime na taj način mogu se sjediniti sve naše sile u obrani hrvatskih prava. Zato on žestoko tuče po onima, koji hoće da raskidaju stranku uvlačeći u nju »klerikalizam«: Konfesija nas razdvaja i zato daleko joj kuća!

Dakako da se je gosp. Dr. okosio i na bezvjerstvo. Čudnovato je ipak, da je proti klerikalizmu izlazio toliko puta i tako odvažno na mejdan, dok se proti liberalnoj i često odlučnoj protuvjerskoj tendenciji organa stranke nije nikad ogradio. Činjenica je ovo, koja nam gosp. Dra. sigurno ne može da preporuči kao katolika, svećenika i kanonistu čistih pojmova. Ili možda smatra gosp. Dr. katolička načela pogubnijima i od samoga liberalnoga protuvjerstva?

Stranka prava u Dalmaciji nije htjela da ostane onako neodređena, nego je izjavila, da će se držati »kršćanskih načela«. Liberalni su elementi oćutjeli, da je to »zlo«, ali — šutjeli su. Sada, kad je dr. M. Drinković ustao da »čisti pravašku stranku od austrijanštine«, jate se uza nj svi liberalni elementi s najdubljim uvjerenjem, da se tu ide zapravo proti klerikalizmu, koji treba ugušiti. Razlika je dakle između ovih u Dalmaciji i g. dra. C. jedino ta, što on pristaje i na kršćansku bazu. dok je oni smatraju »zlom« (H. Riječ br. 818.)

Što dakle da rečemo o ovim raznim bazama u našoj politici?

Odgovor ćemo svratiti na malko šire polje i dokazat ćemo, da se ne samo politička nego i sva naša ekonomska i socijalna

organizacija mora postaviti na izrazito katoličko stanovište. Što više: Ako se to katoličko stanovište traži u društvima samo gospodarske naravi, još će to biti nužnije za politička društva, koja imaju s vjerskom stranom puno više zajedničkih tačaka, nego ona prva.

Što misli Sv. Otac?

Povijest nam crkvena dosta jasno kaže, što znači slagati se ili ne slagati sa Sv. Ocem u vjerskim i drugim s njima skopčanim, što više i u samo disciplinarnim pitanjima. U prvima je nepogriešiv, a u ovim potonjima ima pravo i dužnost da upućuje i nalaže, ako i ne uvijek nepogrješivo. Dužnosti Sv. Oca, da naučava i nalaže, odgovara sa strane vjernika dužnost posluha. I ako moramo da bezuvjetno prihvatimo načelo četvrte zapovijedi Božje, po kome djeca moraju da slušaju roditelje, još je veća dužnost posluha prema duhovnomu Ocu, koji upravlja po Božanskoj ustanovi vasionom crkvom Božjom. Danas se o ovom u katoličkim krugovima više ne raspravlja. Za nas vrijedi ona sv. Augustina: Roma locuta causa finita. — Tko drukčije naučava, zaražen je znalice ili neznalice protestantizmom.

Što dakle misli Sv. Otac o našem pitanju?

On nam je to razložio u svom pismu od 24. rujna 1912. kardinalu Jurju Koppu biskupu vratislavskom.[1])

— Izašlo je pak ovo pismo na zamolbu njemačkih biskupa, da zakonita oblast riješi spor između t. zv. kölnske i berlinske struje: jesu li naime podesnija za Njemačku, gdje su katolici u manjini, izrazito katolička društva, ili im je tražiti gospodarsku svrhu u zajednici s protestantima na t. zv. široj kršćanskoj bazi. Prvima je sijelo u Berlinu, drugima u Kölnu (München-Gladbach).

Iz samoga se pisma razabire, da su mnogi biskupi pitali u Rimu dozvolu, da smiju kršćanska društva t. j. ona na široj bazi trpjeti, i to rad velikog broja njihovih članova i radi zla, koje bi zbog zabrane nastalo,[2]) što je očit znak, da su i oni u

[1]) Vidi Acta Apostolicae Sedis 15. prosinca 1912. br. 20. str. 657-662.

[2]) Non pauci a nobis petitis, ut Syndicatus christianos qui appellantur, uti hodie in vestris dioecesibus constituti sunt, per Nos vobis tolerare liceat,

načelu za katolička društva, ali se ta u ovom stanju stvari ne dadu provesti bez štete. — Njihove je razloge Sv. Otac uvažio i takva društva dozvolio, ali uz uvjete: 1. da svi njihovi katolički članovi budu također članovi izrazito katoličkih radničkih društava ma i uz materijalne žrtve, i 2. da u takvim društvima (na široj bazi) ne bude ničesa, što bi se kosilo s katoličkom naukom ili nalozima crkvene oblasti: necesse est ab omni se contineant vel ratione vel re quae cum doctrinis mandatisque Ecclesiae legitimaeve potestatis sacrae non conveniat: itemque ne quid minus probandum ex hoc capite aut scripta aut dicta aut facta eorum praebeant.[3])

Uvjeti su ovi nužna sredstva, da se ne uvuče neopazice u takva društva mutni i razorni interkonfesionalizam.

Posve pak drugačije govori Sv. Otac o katol. društvima iste naravi: quod genus contra omni est ope adiuvandum ac promovendum i u samoj Njemačkoj, gdje su, kako već rekosmo, katolici u manjini. Vrijedit će to pak pojačano (a fortiori) ondje, gdje su katolici u većini kao n. pr. kod nas u Hrvatskoj.

Ne isključuje ipak Sv. Otac zajednički rad s inovjercima, ali traži, da to bude, kako i samoj naravi stvari odgovara, u t. zv. kartelima, u savezima društava. — Dokuda je pak dozvoljeno i sklapanje kartela bez pogibli za katol. načela, vidjet ćemo niže, samo što ćemo promatrati stvar psihološki, dok je Sv. Otac istaknuo princip s puno jasnijega teološkoga stanovišta prema nauci Lava XIII., da je socijalnno pitanje u prvom redu vjersko pitanje.[4])

Ovo naše psihološko stanovište nas sili, da se ne ograničimo samo na ove dvije baze (katoličku i kršćansku ili užu i širu)

propterea quod et numerum opificum longe maiorem, quam consociationes mere catholicae, complectuntur, et magna, si id non liceret, essent incommoda secutura.

[3]) Kako krasan predmet meditacije tvore sve ove, a napose zadnje riječi za brojne one svećenike i svjetovnjake, koji podupiru stranke, novinstvo i društva, gdje se i scriptis i dictis i factis radi protivno nauci crkvenoj i zapovijedima zakonite vlasti! Fratres, cuiusnam spiritus estis?

[4]) Quum contra verissimum sit eam (quaestionem socialem) moralem in primis et religiosam esse, ob eamque rem ex lege morum potissimum et religionis iudicio dirimendam. Epist. Encycl. *Graves de communi.*

nego da dosljedno i malko dublje zahvatimo do one t. zv. svima zajedničke naravne baze.

Trostruka nemogućnost.

Prije nego zađemo u samu stvar, treba da budemo na čistu, da nije svaka mogućnost jednaka, pa da jedna te ista stvar može biti na jedan način moguća, a drugi nemoguća, i obratno, sve prema osnovci, na kojoj se to osniva.

Ta osnovka može biti metafizički, fizički ili moralni red. Metafizčki proizlazi iz biti pojedinih stvari. A jer je bit svake stvari vječna i nepromijenljiva, zato su i odnošaji, koji iz same biti proizlaze, vječni i nepromjenljivi. Poznato nam je n. pr., da je okruglost bit kruga, i to je bit vječna. Svi krugovi mogu izginuti, ali ako bi kada koji iza milijuna godina imao opet nastati, isto bi tako morao biti okrugao, kao što su i današnji krugovi, inače ne bi bio krug. Ideje su dakle kao oznake biti vječne,ako i jesu pojedine stvari prolazne. — Sve ovo, što smo rekli za krug, vrijedi i za četverokut, trokut i za sve ostale likove. Pa ako znamo, što je bit kruga, a što recimo trokuta, onda nam se najjasnijom očevidnošću nameće stavak: *krug ne može da u isto vrijeme bude trokut.* To je tako zvana metafizička apsolutna nemogućnost, jer se osniva u biti stvari. Ona nema iznimke, i ne može je stvoriti ni svemogućnost Božja. Isto je tako nemoguće gvozdeno drvo, kameno more, razumna materija i t. d. — Zato su iz istoga razloga vječno i nužno istiniti sudovi: što jest, jest; što nije, nije; ništa ne može u isto vrijeme s istoga stanovišta biti i ne biti; cjelina je veća nego dio te cjeline.

Drukčija je mogućnost i nemogućnost, koja proizlazi iz fizičkoga zakona. Po samim je fizičkim zakonima nemoguće, da slobodno spušten kamen ne padne na tlo, da sunce ne zađe, da mrtvac oživi i sl. No ako posegne u taj red koja viša sila n. pr. čovječja, anđeoska ili Božja, onda nastaju iznimke. Zato, što je fizički nemoguće, metafizički još može biti moguće: ako mrtvac fizički i ne može oživjeti, Bog mu ipak može dati život. Fizički je nemoguće, da sunce sjutra ne izađe, no apsolutno bi Bog mogao zemlju zaustaviti u njezinom okretanju, i sunce ne bi više izašlo. Fizička je dakle mogućnost ili nemogućnost

takova, kakova je i okolnost prirodnih zakona; u njoj su dakle iznimke moguće,ali samo onda, kad ih čini viša neka sila.

Moralna je nužda, mogućnost i nemogućnost ona, koja proizlazi iz moralnih (ćudorednih) zakona. Moralni pak zakoni ne vladaju ni iz daleka onakvom strogošću i općenitošću kao prirodni zakoni, i zato ima u moralnom redu sve puno iznimaka, pa treba općenite sudove u moralnom redu uzeti uvijek s nužnim obzirom. — Sud: sve majke ljube svoju djecu ima samo moralnu nuždu t. j. ima tu i iznimaka! Isto tako kad kažem: Meni je za sutrašnji izbor obećala većina izbornika svoj glas, zato sam stalan, da ću biti izabran, a nemoguće je, da prodre moj protivnik. I ovo je samo moralna stalnost, odnosno mogućnost, i vrijedi samo uz uvjet: ako mi se ne iznevjere, što je fizički jamačno moguće. — Na isti je način fizički moguće, da svaki čovjek postane astronom, geolog, filolog, redovnik, apstinent, da nikad ne slaže, da nikad ne pogriješi, no nemoguće je to moralno. — Fizički govoreći može naravnim putem doći svaki odrastao čovjek da spoznaje jednoga pravoga Boga, do besmrtnosti duše, do osnovnih moralnih zakona, jer ima razum, no moralno je nemoguće, da većina ljudi do toga dođe, jer je svijet takav, da nekim manjka dostatna pamet, nekim vrijeme, nekim zdravlje, nekim marljivost i t. d. Povijest nam ljudskoga rada dokazuje tu moralnu nemogućnost i odveć jasno. Zato smo i zaključili, da je za takve istine, premda ljudi do njih fizičkom mogućnosti mogu doći, moralno nužna objava Božja. I zaista je te ideje sam Sin Božji u svoj njihovoj jasnoći i svježini donio na svijet. Moderna je filozofija pala u svim stvarima u poganske zablude u onom smjeru, u kome se je evanđelju otuđila.

Praktičan rezultat ovoga kratkoga razmatranja neka bude s naše strane oprez u prosuđivanju raznih mogućnosti i nemogućnosti, te uvjerenje, da ima vrlo mnogo metafizički i fizički mogućih stvari, koje su moralno ipak nemoguće. Među ove fizički zaista moguće, no moralno nemoguće stvari spada i to, da ljudi mogu u društvima samo gospodarske naravi pustiti s vida vrhovna svoja načela o Bogu, svijetu, duši i Crkvi, kako ćemo to odmah dokazati.

Naravna baza.

Ova je za naturalističko promatranje gospodarskoga (dakako i političkoga) pitanja najpodesnija. Loša plaća, ropstvo i glad fizički jednako ubijaju i katolika i bezvjerca. Zato se samo od sebe javlja zahtjev: Branimo se složno proti zajedničkomu nam neprijatelju! Izlučimo ono, što nas dijeli, pa poradimo na zajedničkoj prirodnoj bazi, da izvojštimo pravo i slobodu, koje nam drugi steže. Ovako nam je nekako doviknuo gosp. dr. C., kad je utvrđivao naravnu bazu za pravaški program.

Formulacija te naravne baze nije bila teška; *Nagrada prema zasluzi i jednako pravo za sve!* Teoretski nema nikakve poteškoće, da ovo načelo prevede dobrijan kršćanin u ono: *Što je pravo i Bogu je drago*, a idealnije duše da mu dadu formu: *Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe.* — Na svakoj su se od ovih formulacija mogli zaista naći zajedno najdosljedniji soc. demokrat kao i najoduševljeniji katolik.

Mogućnost ove zajedničke baze fizički zaista postoji, i mnogo ih još ima, kojima nikako ne ide u glavu, kad mi tvrdimo, da je tako zajednički rad ipak nemoguć, nemoguć moralno s razloga psiholoških, te da je ta idealna naravna baza pusti san, koji se ne da nikad i na nijedan način ostvariti. dok ostaju razlike u osnovnim metafizičkim pitanjima.

Kao dokaz navodimo psihološku jednu činjenicu (a priori) i nauku iz prakse (empirijski ili a posteriori), koja je dokaz psihološki potvrdila u potpunom opsegu.

1. Ljudi naime nijesu isto, što i strojevi, kojima možeš djelovanje razdijeliti na razna polja, i onda se razvija jedna radnja neovisno od druge, svaka posve samostalno s onom intenzivnošću, koju prema potrebi odlučuje strojovođa. Ne! Svaki je čovjek jedno cjelovito biće, jedna osoba i ne može se — bez nasilja prema naravi i vanredne glumačke vještine — tako razdijeliti kao da bi u crkvi bilo jedno biće, a u obitelji drugo, a u javnom životu treće! Isto je tako nemoguće razdijeliti i izolirati radnika, da u strukovnoj organizaciji bude jedno, u katoličkoj drug, a — recimo — u političkoj treće! — U ovim stvarima nema zidova niti se za sve ljude dadu podignuti; jer je narav ljudska takva, da od njega traži jedinstvenu karakternost u privatnom, javnom, pa i gospodarskom i strukovnom

radu. Njegova metafizička načela o Bogu, svijetu, čovjeku, vjeri i crkvi, to je ona osnovna baza, koja ga mora da svega prožme, ako hoće da bude karakter bilo u dobrom ili u zlom smislu.

I zato takva društva sliče bačvi praha, koju može da rasprsne i najmanja iskra. Između članova nema i ne može da bude pravoga pouzdanja, a još manje prijateljevanja. Sve je skupa veliko jedno nasilje, te je samo pitanje vremena, kad će ih prestati načelne razlike ili ta umjetno i proti naravi slijepljena družba. Trojnost je tu isključena, kako su nebrojeni primjeri dokazali. — Uzalud nam je dakle govoriti, da su nam sva gospodarska pitanja zajednička, te da nema tačke, u kojoj se ne bismo mogli složiti. Vidici su nam oprečni, pa je i zadnji rezultat drukčiji.

— Zakon ovaj psihološki djeluje bezuvjetno, a pogoršava još stvar labavost i nestalnost one t. zv. prirodne baze po nauci soc. demokrata. Oni se drže zakona evolucije i relativnih vrednota, pa ako im je prirodna baza danas jedna, sjutra će biti druga, kako to budu »nove prilike« zahtijevale. Zato je katoliku potpuna zajednica s njima nemoguća.

Uzalud! Kao što je mrtva priroda neoprostivo vezana zakonom teže, tako je i duh ljudski vezan istinom. Zato je nasilje svaki rad proti zakonima teže, a isto tako i još veće je nasilje ne držati se potpuno istine. Svaki odstup od nje jest nenaravan, i rezultat ne može da bude stalan.

2. Praksa svu nemogućnost potvrđuje u cijelom opsegu. Naše pravaštvo nije ni iz daleka tako jedinstvena stranka, kako neki misle. Centralizacija svega našega života u njem upravo je nemoguća. Ono je u njegovoj sadašnjoj najvećoj snazi dobrahno federalističko. Banovina, Bosna, Dalmacija, Istra, Slovenija, a dodajmo i pakt s koalicijom, to je više kartel samostalnih grupa nego jedna stranka. I dobro je tako, kako ćemo kasnije još vidjeti, kad budemo promatrali idealnu uredbu organizacije prema najvišim načelima.

Za zajednicu pak u gospodarskom radu nije falilo pokusa u Njemačkoj, al bez ikakva trajnoga rezultata. Plaćao je pak uvijek troškove te nenaravne zajednice na »naravnoj« bazi katolički elemenat. — Gubitak ovaj ne može da odstrani ni najjača kulturna katolička organizacija. Predsjednici Marijinih kongregacija u Beču imaju sakupljen za potvrdu ove tvrdnje

ogroman i žalostan materijal. Onamo su naime prisiljeni mnogi članovi kongregacija, da stupe u soc. demokratske gospodarske organizacije, jer inače ih soc. demokratski teror liši kruha. Plodovi su pak toga za vjeru katoličku dobrim dijelom negativni: — Sve rjeđi posjeti kongregacije i — konačni istupi.

Na isti nas rezultat upozoruje i dr. Krek. — Prigodom apstinentskoga kongresa u Ljubljani jasno je istaknuo nemogućnost zajedničkoga rada s ljudima drukčijih osnovnih načela. Čujmo, što govori on sam: — Sedaj pa par besed o organizaciji! Organizacija, krepka organizacija po mojih mislih v teh razmerah kakor so pri nas, ne more biti enotna, zato ker so politična nasprotstva prevelika. Na kongresu lahko pridemo skupaj. Na kongres pride slobodomiseln človek, pride liberalec, član tretjega reda, profesor, učitelj, menih, pride vse, ampak *skupna organizacija vseh teh elementov pa ni mogoča.* To je prazno, da bi kdo mislil napraviti tako organizacijo, ker se moramo zavedati tega, da ima vsaka organizacija, *ki v javnosti nekaj pomenja,* nekaj politične barve na sebi. Zaraditega bi si jaz ne upal spravljati ljudi drugih strank v organizacijo ki smo jo ustanovili mi, in zato bi želel, da bi vsaka stranka ustanovila svojo organizacijo. Vsaka stranka naj se loti protialkoholnega gibanja s tem, da organizira svoje ljude. Rad bi pa videl. da bi se kljub vsem nasprotjem doseglo to, da se vse organizacije združijo v eno zvezo. Ta skupnost je mogoča.[1])

— Dr. Krek govori ovdje u prvom redu o »političkoj boji«, no svi znamo, da je ta osnovana kod Slovenaca u vjerskim načelima. Govornik je dakle radi kratkoće spomenuo samo bliži uzrok.

Mi nemamo nikakva razloga, da naše liberalce smatramo boljima od njemačkih i slovenskih, radije pak gorima zbog površnije njihove naobrazbe. Zato je naravno, da se ni mi katolici Hrvati ne smijemo upuštati s njima na zajedničke baze, nego da moramo proti njihovoj bezvjerskoj, ma da ta po riječima i nije protuvjerska, istaknuti to jače vjerski momenat. vjersku bazu.

[5]) »Zlata doba«, 1913. str. 72.

Ne kršćansku nego katoličku bazu.

Već samo razlikovanje kršćanske baze od katoličke, gruba je povreda istine i historije. — Historije, jer se prava crkva Isusova već iz prvih vijekova zove katolička. kako to svako dijete već u katekizmu uči i ovogodišnja »Vrhbosna« (br. 1. str. 2.) dokazuje. Povreda je pak istine, jer pravo ime kršćansko nosi samo prava crkva Isusova t. j. katolička. a nipošto engleska, rišćanska ili protestanska. — Ali kad nam je moda tu razliku u smislu užem (katoličkom) i širem (kršćanskom) nametnula, treba da se i u njezinoj terminologiji na nju osvrnemo. — Dok nam naime o t. zv. neutralnoj prirodnoj bazi bajaju jedino naši liberalci, proti kojima smo mi svi kao jedan s najdubljim uvjerenjem, da se mi s njima u zajednička društva ne smijemo upuštati, dotle se za t. zv. širom kršćanskom bazom zanosi i po koji duboko uvjeren katolik, pa je zato to veća nužda, da stvar raščistimo.

Zamaha je ta struja šire baze zahvatila osobito u Njemačkoj, dok nije P. Weiss u svom djelu *Die religiöse Gefahr* pokazao, kamo to vodi. U Njemačkoj je naime silno jačala soc. demokracija. Najveći je dio radništva u njezinim rukama. Katolici su se brzo uvjerili, da o t. zv. naravnoj bazi nema sa soc. demokratima razgovora, te da treba istaknuti živo vjersku oznaku, ako se ne će da nastrada ideja vjerska. — Ista pogibelj, koja prijeti katolicima, koji su u manjini, prijeti i protestantskoj većini. Zato je posve naravno, da je u obadvim krugovima ojačala ideja: združimo se na kršćanskom temelju. e da se tako zajedničkim silama odupremo soc. demokraciji. i da izvojštimo položaj, koji nam u društvu pripada. To su pitanja gospodarske naravi i posve nam zajednička. te nema u njima točke, rad koje bismo se morali posvaditi. Sa soc. demokratima zaista se nije moglo ići zajedno, jer isključuju vjerski momenat, a s tim i osnov naravne pravde dobiva drugo lice. no mi se i u vjerskom momentu u najbitnijem slažemo. pa možemo sigurno ići zajedno bez pogibli, da se u kojem pitanju društvene naravi rastavimo.

Gledamo li stvar *samo* s ekonomskoga stanovišta, morat ćemo tu novu »kršćansku« bazu priznati kao što priznasmo i onu »prirodnu«: Više sila više vrijedi, pa što nas bude više,

bit ćemo u obrani našega prava jači. I ovo neka se zapamti, *da je ovo posve onaj isti princip, koji traži zajedničku organizaciju bez obzira na metafiziku i njena vrhovna načela.* Kako se pak taj princip nije mogao održati, nego se je radništvo moralo razdijeliti prema višim načelima, tvrdimo, da se ne može održati ni ova nova t. zv. šira kršćanska baza osim u slučaju, da žrtvujemo bitne elemente katolicizma. To nam je sada pobliže dokazati.

1. Najprije pitamo, koji je smisao te šire baze? Katolički nije. To je jedino sigurno u njoj, i drugo ništa. Izgleda ipak, da je ta kršćanska, a ipak nekatolička baza protestantska. To ona po svojoj biti i jest, samo se još pita, koje protestatske struje? Da li one, koja još vjeruje u Božanstvo Isusovo, ili one, koja ne vjeruje više ni u to? Znamo pak, da ima kod protestanata bezbroj gradacija između onih pravovjernijih u crkvi državnoj i onih, koji ne vjeruju više ni u opstanak osobnoga Boga. Bitna je dakle oznaka protestantizma u negaciji katolicizma, kako zgodno opaža Ruville, te je to bolji onaj protestant, koji to više niječe. Smiju k Bogu do neke granice, a što mu se i preko te granice približava, to je katoličko, ultramontansko. — Zato je i smisao one »kršćanske« baze izrazito protestantski: Ona je svake vjere samo nije katoličke. Šteta se dakle iz nje izvija jedino katolicima, i zato mi kao katolici moramo takve nauke načelno osuditi i otkloniti. To je de facto s punim pravom vrhovni učitelj crkve Isusove, Sv. Otac Papa, i učinio.

2. Nije baš tako, reći će nam mnogi. Baza ona kršćanska zaista nije katolička, ali nije to ni nužno, jer se ne radi o kulturnom nego o gospodarskom (možemo reći i političkom) pitanju. No nije ona ni protestantska s istoga razloga. Što je dakle? Katolička nije, protestantska nije! Preostaje dakle samo još treće, da je ona samo prirodnogospodarska, baš onakva, na kojoj smo se našli zajedno s bezvjercima, *a ime kršćansko da je samo strašilo za soc. demokrate i ništa više: fraza bez svakoga objektivnoga određenoga sadržaja.*

Ali kao što nijesu ni strašila bez svake vrijednosti, tako nije ni ova fraza kršćanskoga imena. Ona naime — bez ikakvoga ekonomskoga razloga, a ipak su ekonomski razlozi te šire baze! — na osnovci gorkoga iskustva, kojemu su, kako vidjesmo, razlozi psihološki, isključuje najbuntovniji elemenat,

s kojim se radi prevelike načelne razlike ne može dugo ostati u zajednici. Tim je dakako pogibelj svađanja u toliko manja, u koliko je nemirniji elemenat odstranjen, posve pak isključena nije, dok su u organizmu ostala još dva oprečna elementa kao što su protestantizam i katoličanstvo. Oni isti psihološki razlozi, koji su razbili na ekonomski zaista svima jednakoj bazi zajednicu svih trih oprečnih grupa, razbit će i zajednicu ovih dvaju. Ona prva se je razbila, jer su vjernici morali čuvati svoju vjeru pred bezvjerstvom, a ova druga grupa mora da propane, jer će katolici morati braniti katoličanstvo pred protestantizmom. Ako se nije mogao u bezvjercu postaviti neprohodni zid između bezvjerca i radnika, ne će to uspjeti jamačno ni u protestantu; zato je moralno nemoguće, da se viša načela ne odraze koji put i u samom ekonomskom društvu. — Premda se dakle u ekonomskim načelima s protestantima slažemo, a gore vidjesmo, da se ni s demokratima ne razlazimo, nemoguće je katoliku drugovanje s protestantima, kao što je drugovanje katolicima i vjernim protestantima nemoguće s bezvjercima. — Tko bi to zanijekao, ostao bi na pô puta u svojoj dosljednosti, što svakako ne možemo smatrati pohvalom nikomu, a najmanje uvjerenom katoliku.

3. Takvih polovičara bit će ipak vrlo malo. Oni se dapače dovle s nama slažu i priznaju, da bi takva organizacija bila po katoličanstvo pogubna, no uvjereni su, da se to otrovno djelovanje onemogućuje, ako su katolički članovi takvih ekonomskih zajedničkih organizacija u isto vrijeme članovi kulturnih društava s izrazito katoličkim načelima n. pr. naobrazbenih društava, trećega reda, Marijinih kongregacija i sl. Ova društva treba da hrane, podržavaju i pobuđuju one veličanstvene katoličke ideale, koji bi u ekonomskim organizacijama rad nespominjanja zakržljali. Provesti je dakle svuda najprije ili barem istodobno kulturnu organizaciju s izrazito katoličkim načelima, i članovi onda te izrazito katoličke organizacije, neka s inovjercima zajedno osnivaju kršćanske ekonomske organizacije.

Već samo ovo priznanje potrebe izrazite katoličke kulturne organizacije, da bude neslomiv oslon i zaštita onima, koji stupaju u gospodarske organizacije s t. zv. širom bazom, govori dosta jasno, da takve organizacije nijesu baš idealne. Ta kakav bi to bio ideal, koji mora da bude poduprt izvana, ako se ne

će da izrodi u zlo! To je osuda šire baze iz ustiju njezinih vlastitih pobornika. Odgovara pak posve naravi stvari. Nije naime samo čovjek kao pojedinac obvezan na religiju, i to pravu religiju, nego i u svakoj zajednici. I zajednica je naime djelo ruku Božjih, u koliko nam je Bog dao takvu narav, koja teži za zajednicom. Stvarati dakle zajednice, koje da ne budu u odnošaju prema Bogu, znači graditi na pijesku, graditi nesolidno. Za takve građevine dakako da su nužna vanjska pomagala, razne »motke i kolci«, koji mogu da gradnju zaista pridrže za više ili manje vremena. — Nikomu ipak ne će pasti na pamet, da troši više za razna potporna pomagala nego mu poduprta stvar vrijedi, ili drugim riječima: plemenitije je ono, što se podupire, nego ono, čim se podupire, što preneseno na naše baze dobiva značenje: plemenitiji su ekonomski razlozi nego religijozni, trbuh prije nego Bog. A to zvuči posve drukčije od one Gospodina Spasitelja našega: *Tražite najprije carstvo Božje, a ostalo će vam se dati!*

Nije nam ipak ni na kraj pameti, da zanijećemo korist organizacija na »široj bazi« *u pojedinim slučajevima* zbog važnih razloga, samo ako je stvoren preduvjet jake i izrazite katoličke kulturne organizacije. I u kući na pijesku dade se iz važnih razloga stanovati, ako je samo dobro poduprta. Mi niječemo samo to, da katolici takve šire baze ne smiju nikada uzeti kao glavno općenito načelo, kao što nijedan pametan graditelj ne će postaviti pravila, da se sve kuće imaju graditi na pijesku i onda dobro poduprijeti. To mogu biti samo iznimke zbog vanrednih razloga, ali *i vanredno osigurane.* Inače vlada neslomivo svuda glavno načelo: Ako želite da vam rad bude dobar i uspješan, organizujte katolike jedino u katoličkim organizacijama, i to ne samo kulturnim, nego i ekonomskim, pa i političkim! — Ovo je izrijekom naložio i Sv. Otac, dozvoljavajući dakako iznimke, gdje su ove nužne. Mi smo mu za njegove na vrijeme kazane riječi zahvalni, jer u njima moraju da vide svi katolici autorizovani putokaz za njihov daljnji rad.

A kod nas Hrvata?

1. Ako i jest Hrvatska u malone svem javnom životu zemlja iznimaka, ne mora ipak i ne smije da bude u našem

pitanju. Onaj je naime ovisan od drugih, koji si prisvojiše vlast nad nama, dok je ovo jedino naša stvar i ovisna o nama samima.

Razumljivo nam je, ako je u Njemačkoj nastala stranka, koja je, jer su katolici u manjini, htjela iznimku učiniti pravilom i tako postaviti stvar na glavu. Tamo su se naime bila osnovala kršćanska radnička društva iz praktičnih razloga već *prije* nego je došlo do rasprave i razjašnjenja gore označenih načelnih točaka. Vidjelo se je naime, da soc. demokratska društva zavode članove u bezvjerstvo, pa su u zaštitu vjere osnovana t. zv. kršćanska društva. *Imenom* su bila kršćanska, no *u istinu bila su katolička.* Slično je došlo i kod nas s osnutkom naših kršćanskih socijala: bilo je to uistinu društvo katoličko, ako i nije možda bilo kod svakoga člana sve u najboljem redu. — Istom je kasnije počela ta kršćanska imenom, a uistinu katolička baza dobivati »šire« značenje, a s tim »proširivanjem« baze pojavila se je i pogibelj, koja je nagnala O. Weissa, da napiše djelo: Die religiöse Gefahr. Načelno je dakle pitanje došlo u pretres,*kad je opstojala već dosta jaka organizacija, i kad su se počele javljati nepovoljene posljedice.* Zato su i nastale žestoke razmirice, koje su prisilile i sam vrhovni auktoritet crkveni, da stvar načelno riješi.

Kod nas je u Hrvatskoj pitanje lakše. Naš je naime narod u većini katolički, i mi gledamo pitanje teoretski riješeno i svedeno na osnovna načela, prije nego su zastrane uhvatile korijen. Zato nema nikakva razloga, koji bi nas nukao, da napustimo pravilo, te da se damo na stanovište iznimaka.

Branitelji »šire baze« morali bi najprije dokazati, da je baš kršćanstvo ta šira baza. — Ali zašto kršćanstvo? — Ta ima našega naroda i Muhamedove i Mojsijeve, a osobito među inteligencijom nikakve vjere. T. zv. kršćanstvo jamačno je dakle nepodesno, da sve te grupe, koje su bez svake sumnje zajedničkih ekonomskih interesa, združi u jedno. Prema tomu se čini, da bi ona »prirodna baza« bila u ovu svrhu podesnija od kršćanske.

Ali već smo vidjeli, da t. zv. prirodna baza ne vodi k cilju. S liberalcima se dakle ne možemo upuštati u zajednicu. Ni zajednička vjerska baza nije podesna, da nas oduševi, kako već gore rekosmo. Ostali bi dakle još jedino rišćani, koji bi mogli biti razlog za takvu iznimku. — A kad tamo baš su rišćani oni,

koji već imaju svoju nacionalnovjersku gospodarsku organizaciju, te ne misle ni u snu na zajednički rad s katolicima. No ne samo da oni ne mare za nas Hrvate katolike, nego ni za same liberalce, koji ne će da prijeđu posve u njihov tor. Ovih mi je dana pripovijedala ugledna jedna osoba, da je inače ogromni srbofil demokrat Smodlaka htio sa svojim zadrugama izaći iz dalmatinskog Saveza i doći pod Srpski savez, a oni da ga odbiše!

Baš ova srpska gospodarska organizacija na izrazitoj nacionalnoj religioznoj bazi sili nas katolike bezuvjetno, da se oslonimo na izrazito hrvatsku i katoličku osnovku. Ona nam je jedini štit, koji nas može i hoće spasiti od premoći tuđe i invazije srpsko-pravoslavne ideje. G. A. Sporčić iznio je u »Danu« 1912. br. 51—52. i 1913. br. 9., 10. i 11. za to krasnih praktičnih primjera.

Napokon i sami zaštitnici šire baze priznavaju, da je za nju potreban poduporanj u kulturnoj izrazito vjerskoj bazi. Imamo već priličan broj raznih vjerskih organizacija, ali djelovanje njihovo nije dosad nažalost u ogromnoj većini ni intenzivno ni ekstenzivno takvo, da bi nas moglo sačuvati od štetnih posljedica »šire baze«. Praktično dakle nema drugoga izlaza nego da se osnivaju sva društva na »užoj bazi«.

2. Ideal je ove »uže baze«, da budu u društvima samo izraziti katolici, što pak u praksi nije tako lasno provesti. Ta gdje da stavimo granicu, gdje svršavaju izraziti katolici? Kako se u jednom čovjeku ne dadu zidom odijeliti katolik, Hrvat i ekonom ili političar, tako se i u članovima moralnih osoba (= društava) ne mogu odsjeći stroge granice između veće ili manje načelne izrazitosti pojedinih članova: Nijesu ni dva čovjeka na dlaku jednaka! — No te razlike osobne izrazitosti pokriva prema vanjskome svijetu kao i u nutarnjem društvenom životu samo društvo. Ako je društvo izrazito katoličko, onda se to prenosi i na sve pojedine njegove članove, te tako ginu razlike između pojedinih članova. Duh većine odlučuje, pa kakva je većina, takvo je i društvo. Može se dakle i u nekom izrazito katoličkom društvu naći po koji član, koji ne zaslužuje imena katoličkog (liberalac) ili ga i nema (akatolik). Dakako da su to uvijek veće ili manje rane na društvenom tijelu, s kojima mora da odluči uprava, da li je bolje trpjeti je ili je operacijom odstraniti. Odlučuje se pak u tom poslu prema svrsi

društva i možebitnoj šteti članova. Ako nema pogibli za svrhu (ova nam je ekonomski zajednička) ni za katolički značaj društva ili društvenih članova, onda nema razloga, da se takvi članovi izlučuju. Drugim se riječima ovo kaže: Liberalcima i nekatolicima nije a priori zatvoren ulaz u naša izrazito katolička društva gospodarske naravi,*ako se dotičnci postave na t. zv. naravnu bazu i ne unose u nj svojih kulturnih načela, te dok ih je relativno posve malen broj*. Veći broj mogao bi biti pogibeljan.

Mimogred opominjem, da se posve istih načela drži i crkva u primanju nekatolika na stanovanje u internate samostanskih škola.

3. Ove nam tačke daju podlogu i za porabu katoličkog imena. Ime naime ne čini društvo onakvim, kakvo ime nosi, ali ga označuje. Zato nije nužno, da se naša gospodarska društva kite imenom katoličkim; nužno je samo, da *budu* katolička. U onim dakle mjestima, gdje žive isključivo katolici, bit će ime katoličko suvišno, ako ga ne čine možda nužnim liberalci, a potrebnije ili možda posve nužno bit će ondje, gdje se katolici miješaju s inovjercima. Ovo se stanovište, koje se inače potpuno kosi s nazorima šire baze, provelo u Njemačkoj i u Bosni. U Njemačkoj nalazimo na zapadu, gdje su katolici jači, radi demokrata ime kršćansko, a na istoku se radi protestanata izrazuje ime katoličko. Stanovište je pak na istoku i dobrim dijelom na zapadu izrazito katoličko. Dokazuje nam to brojno prisustvovanje tih tobož samo kršćanskih društava na izrazito katoličkim kongresima, gdje im inače po »široj bazi« ne bi bilo mjesta. To nek bude nama na poduku, pa mjesto da proti liberalcima uzimljemo ime kršćansko, uzmimo odmah kao i proti inovjercima ime katoličko. Budimo uvjereni, da nas ne će zato liberalci ni više ni manje mrziti ili progoniti, nego nas mrze i progone s imenom kršćanskim.

Pripomenut ćemo ovdje još i to, da se rad izrazito katoličkog karaktera nekojih naših društava i poduzeća nijesu na nas srdili ni židovi ni rišćani ni muslimani. U Bosni su se dapače muslimani najtjesnije približili katolicima, kad su se onamošnje dvije katol. grupe natjecale, koja da bude katolička. — Sve smo polemike rad našega katoličkoga stanovišta i imena vodili j e d i n o s našim liberalcima. Na ovu se činjenicu premalo pazi, a ipak nam ona najočitije kaže, kome smeta, a kome ne smeta naše katoličko ime i stanovište.

Sudjelovanje s nekatolicima.

Svemu se ovomu razlaganju iznosi naprotiv jedna jedina poteškoća: narodne slabosti. Ako se naime svi Hrvati složni mogu teškom mukom da odupru tuđinskoj poplavi, prijeti im sigurna propast, ako se razdijele još po vjeri ili ako zađu u t. zv. kulturne borbe. Ovu smo pjesmu čuli već u svim mogućim napjevima, i priznati moramo, da su joj glasovi poput sirenskih. Preveć još ima čuvstvenih ljudi, koji joj nasijedaju, umjesto da s Odisejem uprave put svoj mimo nje prema zakonima razuma.

1. Najprije pitamo gospodu prigovarače, zašto baš na nas katolike upravljaju svoje prigovore? Zar smo baš mi oni, koji tražimo kulturne borbe? Zar smo baš mi oni, koji izazivljemo vjerske ratove? Jesmo li mi sijači nemira, koji se držimo kulture narodne i branimo njegove svetinje, ili oni, koji unašaju u naš narod iz tuđine bezvjerstvo i moderne klice narodnog rasula? Nijesu li baš ove tuđinske ideje bile uvijek zadnji razlog svih naših istupa na obranu svetinja narodnih? Uzrok dakle naših kulturnih borba nije u nama, pa zato neka se nitko na nas ne obraća, da prestanemo isticati i braniti svetinje narodne, nego neka se miroljubiva gospoda obrate na naše liberalce, neka oni već jednom prestanu s unašanjem tuđinskog otrova u narod hrvatski. — Mi smo to katolicima već nebrojeno puta rekli, no oni nas »fanatike« ne će da poslušaju. Budu li miroljubiva gospoda kod njih bolje sreće, tko će onda biti srećniji od nas »fanatika«. Naša obrana vjere »kolcima i kijačama« odmah će prestati, jer — ne će biti više protivnika. Pripominjemo ipak, da sa strane liberalnih trovatelja ne smatramo dovoljnom koncesijom *suspenzija* liberalnog programa, nego njegovo *uništenje,* u koliko je liberalan. — Dok se na ovaj način posve ne odstrani uzrok naše obrane svetinja narodnih, nema nitko prava, da nas pozivlje na mir. I kad bismo se mi takvim pozivima odazvali, bilo bi to s naše strane podlo izdajstvo Boga i naroda. Quod absit! Hoćemo da budemo katolici i zvat ćemo se imenom katoličkim to češće, što se rad toga budu liberalci više srdili.

Ako zlo kulturne borbe i jest stvaran prigovor, samo upravljen na krivu adresu, onaj s vjerskim borbama pusta je fraza bez ikakva značenja, kako to svjedoči gore istaknuta činjenica, da uza sve isticanje katol. načela nije još nigdje rad toga došlo

do svađe između nas izrazitih katolika i inovjeraca, pa ni s onima, koji na nas i bez organizacija mrze. Ime nam dakle katoličko ne škodi ni s ove strane; dapače — po načelu čistih računa — nužno nam se nameće. — *Jasna katolička načela ojačat će i otpornu snagu svega hrvatskoga naroda.*

2. Zadnjom ovom strankom tvrdimo nešto posve protivno nego naši razni protivnici. Na prvi mah izgleda naša tvrdnja paradoksnom, no treba je samo promotriti u prvom značenju, pa se onda lasno vidi njezina istinitost.

Otporna je snaga to veća, što su sile njezine jedinstvenije. U tome se svi slažemo. Pita se samo, kad će te sile biti najjedinstvenije?

Jamačno je najjače jedinstvo ondje, gdje vlada jednakost najviših načela. Ovakva jedinstva kod nas nema, a niti će ga biti u dogledno vrijeme: Srbi, muslimani, židovi, liberalci, katolici, svi ovi imaju svoja vrhovna načela, između kojih nema nikakva sporazuma ni kompromisa, a uništiti se također ne će dati svojevoljno nijedan od ovih. — *A jer su ovo pitanja, koja najdublje zadiru u narav ljudsku, lud je i nemoguć zahtjev, da na nje zaboravimo, da ih ne spominjemo.* Nema dakle druge nego da svakomu od ovih dademo slobodu, da ta načela dozvoljenim načinom i na kompetentnom mjestu brani i opravdava, imajući kod toga uvijek na pameti onu sv. Augustina: *Uništavajte zablude, ljubite zabludjele.* To je polje za rad strukovnjaka, u koje dakako da ne možemo brojiti razne propale đake srednjih škola iz raznih redakcija. — Budemo li se držali ovoga načela ljubavi bližnjega u smislu evanđeoskom, znat ćemo međusobno ozbiljno raspravljati i ujedno se s ljudima, koji se u dobroj vjeri drže zablude, u nužnom slagati. — Na političkom i gospodarskom polju tačno ćemo odrediti krug zajedničkog djelovanja samo onda, kad nam bude jasno uz ono, što nam je zajedničko, i ono, u čemu se razilazimo. Jedino u ovom slučaju bit će naš sporazum čvrst i trajan, sve dok zajedničkim silama ne postignemo ono, zašto smo se složili. Samo kad nam je jasno pred očima, što smo odlučili da složno postignemo, i ono, što nas dijeli, samo u tom slučaju bit će bezuspješno protivničko rovarenje, da nas zavadi rad koje različite misli. — Naprotiv, ako ne znamo tačno, što nas dijeli, a protivnik nam nabaci takvo pitanje, lasno možemo da izgubimo hladno promatranje, i na-

sjednemo njegovoj raboti. Nejasnost u načelnim oprekama vječna je pogibelj svađe. Sto puta se može reći, da treba takva pitanja izbjegavati, a ona će se toliko puta i opet povratiti. I najmanja nejasnost, dostatan je povod za najžešće rasprave.

Zato tvrdimo, da ćemo moći s inovjercima samo onda sklapati u zajedničkom djelokrugu trajne sporazume. kad budemo tačno znali, što nam je zajedničko i što nas dijeli, te kad budemo znali hladno promatrati razlike.

Interkonfesionalne organizacije k tome ne vode. One nas naime doista upućuju na zajedničko, ali nam otimlju s vidika i guraju u zaborav različito. A baš ovo različito jest izvor i poticalo za svaki rad prema zadnjoj svrsi; ovo različito jest vjera, koju hoćemo da raspalimo! — Jedino izrazito vjersko stanovište omogućuje nam spoznaju zajedničkih i nezajedničkih stvari; ono jedino omogućuje i hladno promatranje razlika između nas.[1]) Zato je apsolutno nužno, ako želimo da svi Hrvati radimo za vjeru i dom, da se svi organizujemo na izrazito vjerskim načelima, dakako svaki u svojoj vjeri. I kad se naučimo na mirno promatranje naših razlikosti i jednakosti, moći ćemo istaknuti zajedničko polje i svrstati sile u zajednički rad. — Dade li se pak koji na ovakav tobož zajednički rad, prije nego se raščiste osnovna načela, doći će svađa bezuvjetno, samo je nestalno kada. Pođu li pak u sličnu zajednicu vjerski organizovani s inovjercima bez organizacije, i opet će biti svađe u onaj čas, kad neorganizovani opaze, da ne mogu suzdržati utakmice s organizovanima.

Iz svega dakle ovoga vidimo, da ćemo moći i za politički kao i za ekonomski naš uspjeh raditi najjednostavnije, kad budu pa i političke i čisto ekonomske naše organizacije sazdane na izrazito vjerskim načelima. Srbi su to već proveli, a mi, *većina,* mi još kao da toga ne shvaćamo. Ćutimo poplavu tuđinaca kao i onu srpskih organizacija, koja nas gutaju, a ipak zanemarujemo katoličke orgnizacije, koje nas jedine mogu obraniti; i ne samo obraniti nego nam stvaraju podlogu, da onda zajedno sa srpskima radimo ravnopravno za opće dobro.

---

[1]) Izrazito vjersko stanovište jedini je temelj i za vjersku uniju. Pokret za uniju pokazuje se najjače baš u najbolje vjerski organizovanoj zemlji kod braće Slovenaca. I kod nas Hrvata opaža se isti pojav.

3. Kad smo ovako oštro odredili i ograničili vjersku osnovku za sve naše organizacije, nameće se pitanje pobliže oznake kooperacije organizacija raznih konfesija.

Ovdje mimoilazimo činjenicu, da je sasma drugo, kad jedan pojedinac stupa u neko društvo, i kad dva društva zajedno rade. U prvom se slučaju jedan gubi u većini, a u drugom je jedan bitni dio, bez koga ne može da išta učini. — Ako u nekom savezu društava stoji jedno društvo prema centrali kao pojedinac prema svome društvu, onda su i posljedice iste t. j. guta ga većina. Zato naša društva s izrazito vjerskom osnovkom, ne smiju stupati ni u savez na interkonfesijonalnoj bazi. Mi dakle moramo stvoriti za naša katolička društva izrazito katolički savez.

Istom ovaj katolički savez mogao bi stupiti u zajednicu s inovjerskim n. pr. srpskim bez štete po načela, jer jedno su u tom slučaju za cjelinu jednako potrebna oba dijela, i jedan dio bez drugoga ne može ništa da učini. — U narav i opseg takva saveza ne možemo se ovdje dublje upuštati, nek za sad bude dosta, da istakosmo glavna načela za eventualnu kooperaciju u budućnosti. S malo truda dade se već iz ovoga, što kazasmo, izraditi za takvo sudjelovanje dosta jasna slika.

Ova nam ista načela daju i pravilo za primanje inovjeraca u naša katolička društva. Uvjet je za to primanje, da oni priznadu katolički karakter društva„ te da ih bude relativno vrlo malen broj. — Jer je društvo katoličko, ne će smjeti prigovarati, kad bude sudjelovala kod katoličkih manifestacija (n. pr. općih sastanaka, izjava, prosvjeda i sl.), a njemu će opet biti slobodno, da osobno u svemu tomu ne sudjeluju. Zaborave li se pa kada i prijeđu u prigovaranje, lasno im je širom otvoriti vrata i reći: Slobodno dođoste k nama, izvolite slobodno i izaći. Čisti računi duga ljubav!

Još riječ o stranci prava.

Iza svega ovoga, što rekosmo o pogubnosti t. zv. širih baza i o zahtjevu, da moraju biti sve naše organizacije izrazito katoličke, te o kooperaciji s inovjercima, ne bi bilo baš nužno, da ta pravila apliciramo na politiku u posebnom odsjeeku. — Činimo to ipak, jer dok gospodarskih organizacija jošte ne-

mamo, možemo početi s njihovim podizanjem prema idealnomu uzoru, na političkom pak polju stoji već pred nama jedna dosta jaka stranka, koja zastupa i naše političke ideale. — Eto protječe deset godina, otkad pozvasmo iz Beča hrvatsku mladež u junačku borbu za vjeru katoličku i hrvatski dom! Sad nas je već lijepa četa stupila u život, pa nas zove dužnost, da prijeđemo granice samo kulturnoga polja, te da zađemo i na političko; dakako s istim zadatkom, da stupimo u borbu i za politička prava našega naroda, za vjeru katoličku i hrvatski dom! — Korak ovaj na političko polje neka proslavi našu desetgodišnjicu. Na ljubljanskom sastanku neka se prihvati izrazit program ili bolje: neka se uredi taktika, jer program je pravaški. Ovdje ćemo pak iznijeti osnovna načela naše katoličke političke stranke, eda nas rasprava u Ljubljani ne zateče nepripravne.

1. Opće je poznata stvar, da smo mi katolici doživjeli od stranke prava i još više od njezinog novinstva gorkih povreda. A ipak su najvjerniji članovi stranke prava i najbolja potpora njezinoga novinstva baš katolički svećenici! Kako je to bilo moguće? — Sasma lijepo: Nijesmo si bili svijesni naše vjerske dužnosti, ostali smo bez međusobnog dodira, i tako atomizovani (bez organizacije) ostali smo bez moći, da stranku prisilimo na poštivanje naših svetinja. Kad bismo dobili kakvu zaušnicu, malo bismo pomrmljali, i ostalo bi sve pri starom, da se prvom zgodom to isto opet ponovi. — Što smo pojedinci prije morali trpjeti, sad zajednički hoćemo da zapriječimo. Vodstvo stranke ne smije da nas u tom priječi, jer mi ne tražimo od njega ništa drugo, nego što je ono samo nebrojeno puta naglasilo: *štovanje i naše vjere*. Vodstvo bi moralo posredovati odnosno proti nama istupiti, kad bismo mi štogod mijenjali u političkim točkama. Toga pak činiti ne kanimo, jer nema za to nikakva razloga, zato opetujem: Stranka nam ni vodstvo njezino ne samo da ne smije prigovarati, nego se moraju radovati, da se na ovaj način rješava kulturni problem, koji je stranci već toliko jada i razmirica zadao.

2. Da ne bude nesporazumka, ističemo odmah, da ne mislimo samo na kakvu sekciju u pravaškoj stranci. Ne, nego idemo za posve novom katoličkom strankom. Sadašnja uprava stranke prava bit će i naša vrhovna oblast u svim samo političkim pitanjima. Naša politička uprava bit će njezin eksekutivni organ. U pitanjima pak vjerske naravi odlučivat ćemo mi sami, a u mješovitim zajedno.

Tako mogu učiniti muslimani, a i drugi inovjerci, ako im se prohtije. — Tim će pravaška stranka postati udruga, iz koje je isključena mogućnost kulturnih kriza, jača i jedinstvenija nego je ikad bila. Gore već spomenusmo, da je stranka prava već danas dobrahno federativnoga značaja, pa je zato i ojačala, a kad se posve pretvori u federativnu udrugu, postići će nježina moć vrhunac, o kojem zastupnici raznih širih baza ne mogu ni da sanjaju! — Ne će to biti ni danas ni sutra, al dat će Bog, pa ne ćemo toga dugo iščekivati.

3. Dakako da će, eda se omogući zajednički rad, morati nestati iz uredništva raznih pravaških novina raznih šarlatana, koji uživaju, kad mogu iznijeti štogod, što vrijeđa katol. načela. Vrijeđati se dati ne ćemo, pa ni uz uvjet sloge.

Upozoravamo pak javnost na jednu činjenicu, na koju kao da se premalo pazi. Često nas se naime zove na račun, kao da mi kvarimo slogu! Tko to govori, neka najprije nađe ma i samo jedan jedini naš prigovor političkim novinama, što se nijesu bavile vjerskim pitanjima. — Toga nema! Svi su naši prigovori padali jedino radi toga, što su se ti listovi bavili vjerskim pitanjima, kako se nisu smjeli t. j. vrijeđali su našu sv. vjeru ili ćudoređe. I kad mi ne bismo na to odgovorili, bili bismo kukavice, a ne katolici.

Zaključak.

Sv. Otac je govorio jasno! Njegova je riječ pravim katolicima zapovijed. — Promotrili smo i razloge, koji nas sile na iste rezultate. Vidjeli smo, da su razne šire baze tek krparija puna razornih bacila, pa da naša sva, ne samo kulturna nego i gospodarska i politička orgnizacija, mora da bude izrazito katolička. To će nas stanovište svestrano ojačati. — Ljubljanski pak sastanak ima da po ovim načelima otvori novi decenij rada i na novom polju za stare naše ideale: ***za vjeru i dom!***

Možemo li estetski uživati u povredi religijske istine?

Napisao: Dr. Dragutin Kniewald.

Ne čudimo se, što je mnogo toga dobrom čovjeku nemilo, a drugima ugodno: sjetimo se samo, koliko ima otrovanih i pokvarenih duša! Ali što se ovima mili, nije uistinu ugodno.

Aristotel. (Ethic. X. .8)

Dokažemo li na temelju apsolutnosti kršćanstva i jedinstvenosti kulture, da umjetnička povreda katoličke dogme i uopće religijske istine nije umjetnina u punom smislu riječi, često ćemo puta čuti prigovor: ta to je teologija i metafizika, a ne estetika! Zar zbilja sva dosadanja nastojanja »Hrvatske Straže« nijesu mogla uvjeriti barem *katolike,* da se klanjaju geniju smrtna čovjeka dok izdavaju stvar živoga Boga? Zar ćemo se zaboravivši katolicizam i dekalog pridružiti slaviteljima modernih umjetničkih polubogova? Ili ćemo možda samo u ime vjere, morala i kulture, a ne u ime *umjetnosti* ustati protiv protuvjerske i nemoralne umjetnosti? I danas još nijesu umuknuli glasovi, da je »Hrvatska Straža« bila *jednostrana,* kad je odsudila Kumičića, Tresića, Kranjčevića... »Straža« je — vele — posve zanemarila *umjetnost,* da spase vjeru i moral i kulturu. »Stražina« je kritika bila dogmatska i etička, ali ne *estetska.*[1]) Tko tako misli zaboravlja, da je »Hrvatska

[1]) I sam dr. Lj. *Maraković* suprostavlja »etičku kritiku« »estetskom prosuđivanju«. (Hrv. Str. IX. 50.-53.) Maraković nije jednostavno protivnik etičke kritike, ali kako mu u »Književnoj smotri« riječi zvuče, on etičkoj kritici ne priznaje *estetske,* književne, umjetničke vrijednosti. Tako se pojam estetske kritike sužuje na puko prosuđivanje umjetničkog izražaja, forme. Pa ipak se dr. M. bori protiv isključivo formalističkog shvaćanja umjetnosti. On izričito veli, da je temelj njegove estetike definicija: pulchritudo — splendor veritatis. A ova estetika ne prosuđuje samo formu, već i ideju. Ne vjerujem, da se je dr. M. iznevjerio svojim temeljnim načelima. Bit će dakle, da pod »estetskim prosuđivanjem« ne razumijeva *potpunu* estetsku kritiku, već njezin formalni i — s gledišta umjetnosti — glavni dio. Prema tomu bi etička kritika bila »jednostrana«, t. j. *nepotpuna.*

Straža« dokazala, e nije lijepo, što nije dobro i istinito.[2]) Kad je dakle onako oštro žigosala protukršćanske i nemoralne nazore naših književnika, osudila je njihova djela ne samo s gledišta vjere, morala i kulture, nego i s gledišta umjetnosti. »Kritika, ki presoja tudi nravnost in resničnost umetniških idej, je vedno umetniška, a kritika, ki presoja na umotvorih le formalno lepoto, je enostranska«.[3]) Barem bi katolici trebali shvatiti, da uz katoličku dogmatiku i moralku, da uz skolastičku metafiziku i etiku postoji i skolastička, kršćanska estetika. Ne definiraju doduše svi skolastici ljepotu kao splendor veritatis, ali svima im je temeljna osnovka načelo: *nije lijepo, što nije dobro i istinito.*

Ovo naše vrhovno sudilo umjetnosti zove moderna racionalno-utilitarnim.[4]) Ono se temelji na metafizičkim spekulacijama, a služi kršćansko-socijalnoj politici. Metafizika je slabo oružje protiv slobodne misli i slobodne umjetnosti. Valja nam dakle, ako je moguće, potražiti neko zajedničko ishodište, da i protivnike uvjerimo. U tu se svrhu možemo poslužiti definicijom ljepote *ex effectu: Pulchra dicuntur, quae visa placent.*[5]) *Pulchrum dicitur, cuius ipsa apprehensio placet.*[6]) Modernim su naime umjetnicima sva usta puna »intuicije ljepote«, estetskog užitka. I doista: ***svaka nam umjetnina mora podati estetski užitak, intuiciju ljepote.*** U čemu ne možemo estetski uživati, to nije umjetnina. Ne marim razlagati, što je to estetski užitak, jer tako ne bih postigao svoju svrhu. A to nije ni nužno. Tumačili mi estetski užitak kako mu drago, svi imademo na umu neko ***ugodno izmirje, neku miločutnu harmoniju naših osjećaja*** što ih budi umjetnina. Pitajmo se dakle, možemo li estetski uživati u umjetničkoj povredi vjerske dogme. Ako je umjetnik

[2]) Isp. osobito: Hrv. Str. I. 245. I. 529. III. 1.
[3]) Dr. *Ušeničnik:* Umetnost in kritika. Čas V. 378.
[4]) *Marjanović:* Iza Šenoe. 136.
[5]) Sv. *Toma* I. Q. V. a. 4. ad 1.
[6]) I. II. Q. XXVII. a. 1. ad 2.

doista nad životom, ako umjetnika ne vežu dogmatske spone, tada »ne valja rasvijetljivati pjesmu, sliku, kip s drugoga stajališta, nego li je umjetnikovo«,[7]) tada ćemo moći estetski uživati promatrajući djelo umjetnikovo *imanentno,* bez obzira da li je umjetnik nešto bitnoga hotice zašutio ili drugačije prikazao, nego li je u istinu. Mi ćemo moći estetski uživati u umjetničkom prikazu Isusa Krista kao skitnice, luđaka, pustolova, bludnika...., Majke Božje kao Izide, koja porodi sunce u neokaljanom začeću, kao djevojčure, kao kćerke Venerine...[8]) Mi ćemo moći estetski uživati u djelima, koja veličaju bogohulu, nevjeru, otpad, izrode ljudskoga roda, sotonu...

Zar zbilja? Zar je umjetnost zbilja čarobno zrcalo, u kome se zbiva preokret sviju vrijednosti?

Karl Friedrich *Lessing,* pranećak pisca »Natana Mudroga«, naslikao je čitav ciklus reformacionalnih slika. Promotrimo n. pr. »*Preslušanje Husovo*«. Posebni odbor sastavljen od kardinala i biskupa preslušaje Husa u jednoj samostanskoj dvorani. U srijedi pozadine stoji Hus pun samosvijesti i pouzdanja: desnicu je priklonio na prsa, da uvjeri suce o svojoj nedužnosti i pravovjernosti, a ljevicom se oslanja na sveto pismo veleći: »Pozivam se na Hrista — dokažite mi iz svetoga pisma da krivo učim! Zaprijetiste mi izopćenjem, ali ja vam se ne smijem pokoriti, jer moram propovijedati Hrista!« A biskupi i kardinali? Rijetki paze na Husove dokaze. Tek jedan drži sveto pismo, dok drugi već ima spremnu bulu — možda odsudu. To su ljudi, koji ne žive po Hristovu evanđelju, sluge antikristove, puni zavisti, mržnje i putenosti. Kako je na primjer odvratan biskup s bulom, kome redovnik nešto tajno šapće! Lessingu je doista pošlo za rukom da Husa prikaže mučenikom, nasljednikom Hristovim u nauci, životu i smrti, a katoličku Crkvu i njenu hierarhiju besavjesnim, sebičnim i do skrajnosti odurnim farizeiima. Ova kontrapozicija isto tako jako izbija i na drugoj slici »*Hus na lomači*«. Još je krepče izrazio moralnu pobjedu nedužnoga Husa češki umjetnik Vaclav *Brožik* u svojoj najznamenitijoj slici: »*Osuda Husova*«. Hladno držanje papino i Sigismundovo, slavodobitni pogled biskupa, koji čita odsudu i đavolski smijeh redovnika to jasnije ističu plemenštinu i pravovjernost Husovu.

---

[7]) Dr. I. *Kršnjavi:* Dante: Pakao. Str. 52.

[8]) Izrazi su uzeti iz Pokreta, Obzora... Isp. Kulturna načela i rad naprednjaka. 61.-71.

Čuvstva se gledaočeva odrazuju u Husovoj pratnji, koja se zgraža nad počinjenom nepravdom i vjerolomstvom... Sve su te slike duboko osjećane, a umjetnik je bojom i crtežom savršeno izrazio svoje misli. Mi ih shvaćamo na prvi pogled, ali smo sebi svijesni, da ova veličanstvena Husova pojava nije no *fantazija,* što lijepo proglasuje ružnim a ružno lijepim. *Mi možemo uživati u ovim slikama shvaćajući ih imanentno — apstrahirajući posve od objektivne realnosti.* Nemoguće je ne osjećati veličanstvenu ljepotu tragedije, kako je tamo na slici izražena — ne obazirući se na to, da li je to zbilja tako ili nije. No ovaj apstraktni, rekao bih, posve pasivni i besvijesni užitak moguć je tek kritičkoj, apstraktnoj, imanetnoj analizi, u koju se katolik mora umjetnim sredstvima upustiti — kao u neku hipnozu. Ako *to* znači l'art pour l'art, ako moderni svijet traži *ovaj* estetski užitak, ja mu ne zaviđam, kao ni onima, koji se uspavaju morfijem i opijaju opijem, da snivaju krasne sne... Samo u punom, svijesnom životu moguć je potpuni estetski užitak — intuicija ljepote izražene umjetničkom formom. Umjetnik nas dakle ne smije uljuljati u besvijesni san. *A takovu umjetničku iluziju ne će ni sami umjetnici.* Lessing i Brožik nijesu smatrali — svoga Husa fantazijom. Oni su željeli prikazati *realnoga* Husa veličajnim reformatorom i mučenikom, a katoličkoj Crkvi poreći svetost i auktoritet; oni su htjeli da mi u *ovoj* sugestiji uživamo. *A mi to ne možemo* — ne samo zato, jer se jasno očituje tendenca, već poglavito zato, jer veličanstvena ljepota umjetničkog izražaja ne odgovara ideji. Time je povrijeđeno naše *estetsko* čuvstvo, te mi ove slike ne možemo smatrati umjetninama.

Teže će nas i polaganije od Lessinga uspavati *Klinger* umjetničkom hipnozom. Klinger se ne brine za tradicionalne kompozicione zakone, već ih stvara sam. Posve je samostalan u koncepciji i kompoziciji. Zato je teško razumljiv. Ali kad si ga jednom shvatio, djeluje jače od drugih. Ne poznam ni jednoga modernoga slikara, koji bi prestigao Klingera u silnoj snazi individualne koncepcije i izražaja. Rekoše, da mu je samo *Michelangelo* ravan. To je pretjerano. No istina je, da je duševna i umjetnička snaga i samosvijest jednoga i drugoga dovela do revolucije u umjetnosti. *Michelangelo* hoće da stoji i radi na temelju pozitivnog kršćanstva, te je revolucionarac izražajne forme svojih titanskih idejâ. A *Klinger* posve otvo-

reno ispovijeda *Credo* modernoga čovječanstva, što istinu i ljepotu traži u sebi — samo u sebi i iz sebe. Klinger filozofira u svojim djelima, ali ne jasno i precizno, već u simboličnim slikama. Smatrahu ga realistom, a on to nije. On ne ostaje na površini, već zalazi u dubinu svojih idejâ i izrazuje ih formom, što se u njemu iz njih imanetno razvila. Vjerske predmete zaodjeva Klinger često u biblijsko ruho ili se barem oslanja na biblijske pojave, da ovim svetim, svima poznatim simbolima umjetnički prikaže svoje misli, što se redovno kose sa crkvenom dogmom. Najvažnije djelo ovoga smjera je svakako *Razapeti Isus,* što ga je Klinger slikao u Rimu 1889.

Kompozicija je posve nova. Isus nije u sredini, već na desnoj strani slike, što prikazuje brežuljak, s kojega se u priličnoj daljini vidi Jeruzalem. Lijevo od Isusa raspeti zločinac već je preminuo. S desna učvršćuje nekoliko golih sluga križ, na kojem je raspet zločinac-pokajnik gledajući ponizno i pouzdano na Isusa. Umjetnik je nastojao prikazati kaznu križa kako je mislio, da su je Rimljani izvršivali. Na niskim su križevima posve gola tjelesa prebita čavlima, a podupiru ih dvije male popriječne grede. Sveti Ivan i Saloma drže Magdalenu, koja se posve prepustila boli svoje čuvstvene ljubavi. Čudno nas se doima kontrast Magdalenine i Marijine ljubavi i uopće idejna razlika njihovih pojavâ, jasno izražena dobom, izrazom lica, gestama, pa i samom odjećom. Starica majka Isusova stoji mirna nasuprot svoga Sina, motri ga i ne smaže boli ni riječi, ni kretnje, ni suze. Krajnju ljevicu slike ispunja skupina Židovâ i poganâ. Veliki je svećenik više sličan katoličkom svećeniku u sutani nego židovskom rabinu onoga doba. Židovi prate sa zanimanjem veliku tragediju Raspetoga, a ona dva hladna beščuvstvena antikna lica kao da nemaju druge zadaće, do li prikazati svu putenu, raskošnu ljepotu antiknoga svijeta, što ga svladava mučenik na križu. Evo tajne Klingerove koncepcije i kompozicije! Na krajnjem uglu pojedinih grupâ nitko ne kleči, grupe nijesu građene u obliku piramide. Na slici nema u školi naučenih kompozicionih pravilâ jedinstvenoga grupiranja i diferensiranja. Pa ipak svatko osjeća, da Raspeti i njegova majka tvore idejno središte čitave radnje. Mi ćemo se ovdje ograničiti na kratku estetsku analizu Isusa i Marije.

Posve goli Isus pribit je na tako niski križ, da Marija stoji u istoj horizontalnoj ravnini s raspetim sinom. To nije tek zato, da se vjerno predoči povjesni čin: Klinger simbolizira. On već time hoće da dade naslutiti ideju *svoga* Isusa. Ovaj nam se Isus iz daleka čini profilom *Velázquezova* Raspetoga: tako spokojno počiva na križu. Ali došavši bliže, uvidjeh kako sam se jako prevario. Ne zato, jer je Velázquezov Isus radi pieteta donekle odjeven, jer je ranjen i pun krvi, jer je prignuo glavu, jer je zatvorio oči, jer je obasjan aureolom. *Ali izraz lica!* Velázquezova je Isusa pribila na križ božanska ljubav — a Klingerova?!

Klinger nije prikazao Isusa mrtvim ili umirućim, već pri potpunoj svijesti preobraženim u duševnim bolima. Taj Isus trpi u potpunoj spoznaji grozne zbilje. On trpi, jer vjeruje u pobjedu svoje misli. On trpi u stoičkom miru. Najviše ga boli — čini se — bol njegovih i neka tajna misao, neka slutnja budućnosti. Majka i Sin su jedne misli i osjećaja. Nadčovječnu bol izrazuju tjelesnim mirom, laganom ukočenošću, dubokim pogledom ljubavi, pouzdanja, ali i neke tajne, bolne slutnje... Shvativši to po malo mi se ne možemo otrgnuti od njih. Mi ćutimo s njima, ali ne poput njih, jer pogled im je zrcalo duše, ali tajanstven poput sfinge. Mi se divimo umjetniku, koji je umio svoje misli tako savršeno izraziti. Je li to estetski užitak? — Promatrao sam jednom dugo Isusa i Mariju i bio sam sebi svijestan divnoga sklada vanjskog izražaja s idejom Klingerovom. Zaboravio sam sve drugo i mislio sam i osjećao samo to. Iz toga me je sna trgnuo kucaj zvona. Isti čas ko munja ošinu misao: to da je Krist, Sin Božji? I jednim sam mahom osjetio strašan disakord: to nije Krist, Sin Boga živoga, to nije Bog i Čovjek, to nije Spasitelj, što je za nas umro na križu, da nam vrati izgubljeni raj! Pa ako ga prijatelji Klingerovi i zovu »božanski uzvišenim spasiteljem« — to i oni priznaju, da to nije Isus »prošlih vijekova«. To nije *evanđeoski* Isus, to nije Spasitelj *naš*. To je Krist, kako žive u Klingeru i modernom čovječanstvu. To nije Onaj, kome je dana sva vlast na nebu i na zemlji, već duševni gorostas, nadčovjek, što nas nadvisuje samo svojom intelektualnom snagom i silnom energijom. To je onaj Isus, što ga je Klinger kasnije naslikao u *Olimpu.*

Isus prevladava putenu raskoš olimpijskih bogova. Zeus to shvaća, ne mari za Ganimeda i prepušta se vječnoj sudbini. Bako pruža Nazarencu svoju čašu — Isus je hladno odbija prihvativši desnicom ruke Psihe — duše, što je klonula do nje-

govih nogu. Mjesto raskošnih olimpijskih božica zauzimaju kardinalne kreposti kršćanske. — Na okviru prikazuje Klinger strašnu borbu kršćanstva s poganstvom. Mrtvi ustaju iz grobova, divovi se dižu, da unište staru vjeru u bogove. Isus pobjeđuje — ali samo za čas. U brzo će doći nova era, u kojoj će nova, savršenija vjera istisnuti kršćanstvo, da se konačno i ona surva u bezdani ponor zaboravi i uništenja.

Ovu opću ideju apsolutne religijske relativnosti i evolucije prikazuje nam Klinger u svojoj slici *»Integer vitae scelerisque purus«*. Usud — goli div, ćelav, ledena pogleda i nesmiljeno stisnutih usana — s goleme hridi, svoga prijestola, hladno i neumoljivo vlada bogovima i ljudima. Njegova desnica kao da počiva na vulkanu, ljevicom drži pjeskaricu, a podnoženjem mu je zemlja i njeni gradovi.[1]) Postrance se otvara strahovit ponor. Nad ponorom lebde božanstva teškom se mukom držeći o strmu hrid i svaki čas čekaju odredbu Usuda, da se strmoglave u neizmjerni ponor zaboravi poput grčkih bogova, što već propadaju. I čovječanstvo se približuje vječnom uništenju. Čovjek se zgrozi videći pred sobom grozovito ždrijelo vječnosti, smrti, uništenja. Ali on ide dalje, jer mora ići — dok se poput svojih bogova ne sruši u ponor. Vječno uništenje čeka čovjeka, premda je »integer vitae scelerisque purus«.

Život, vjera, kultura — sve je to pusti san. Ovu je misao kistom izrazio A. *Böcklin* u slici: *Vita somnium breve.*

Na prekrasnoj se poljani diže u pozadini zdenac života. iz sfinge izvire voda — život — oplođuje poljanu, obasutu ljupkim poljskim cvijećem. Dvoje se sitne djece naivno sigra s ivančicama bacivši ih u potočić, pa gledaju kamo plove. Otraga s desna, na početku maloga gaja, stoji na pô naga, mlada žena s kitom cvijeća u ruci, a čeznutljivog sjetilnog pogleda i držanja. Lijevo polazi mladi vitez u svijet. Život ljudski počinje naivnosretnim djetinjstvom. U mladosti i u naponu svoje snage tražimo ljubav i slavu, a tada lijegamo u grob razočarani, umorni. To nam kaže sijedi starac, što je htio otpočinuti na ovećem kamenu, a otraga je smrt već zamahnula velikim kolcem, da

[1]) Po svetom je pismu zemlja podnožje božje (Isai. 66. 1.) U božjoj su ruci gorske visine, što se tresu i drmaju na Jehovin mig (Ps. 95. 4. Jer. 4. 24.) Gospod je velik Bog i velik vladar nad svim bogovima i narodima (Ps. 95. 3.); On je izmjerio dane svemu stvorenju, broj mjeseca njihovih u Njega je; postavio im je među, preko koje ne mogu prijeći (Job 14. 5.).

mu nemilosrdno razmrska lubanju. I mi zgrozivši se opet vidimo ispod starca sfingu, zdenac života i na njemu napis: Vita somnium breve.

Pa kad je tako, zar da je smrt strašna? Zašto da je se bojimo? Bježimo od života, ne od smrti! U smrti nam je spas! Najviši je cilj sviju naših želja smrt, potpuno uništenje osobnosti, potpuno sjedinjenje svakog pojedinca s vječnom prirodom. To je ideja Klingerove slike: *Der Tod als Heiland.*

Naši umjetnici još nijesu imali prilike da potpuno oživotvore umjetnički program Ivanovljev, Gjalskijev, Livadićev, Marjanovićev. Rijetki su slikarski i kiparski prikazi religijskih predmeta, koji bi se *protivili* katoličkoj dogmi, premda ih imade dosta, koji crtaju puku naravsku ljepotu vrhunaravnog događaja ili ideje. Takova je n. pr. *Czikoseva Judita* i *Frangešova majka Božja. Frangešov* nam starački *»Isus prijatelj malenih«* već više kaže: »na Kristovu licu vidimo s jedne strane svu ljubav i čovječnost i dobrotu, a s druge strane opet svu njegovu zabrinutost nad razvitkom čovjeka i ljudi uopće. »Budite kao djeca« zbore njegova usta, živite vedro i radosno i nevino kao djeca, bez gorkih i loših misli i djela, sačuvajte to blago vaših srdaca, što vam ga je priroda usadila i sreća će doći i nježno blaženstvo«.[1]) To je doista karikatura evanđeoskog, katoličkog Isusa. Još dalje ide Frangeš u *»Nadgrobnom spomeniku«* i u *»Filozofiji«*. U Nadgrobnom spom.« oslonio se Frangeš na ideju i koncepciju *Bartholoméova »Monument aux morts«:* ni na Frangešovu ni na Bartholomeovu spomeniku nema mjesta kršćanskoj vjeri i ufanju, već samo zdvojnoj tuzi. Gotovo isti motiv nalazimo u *»Filozofiji«* i *Meštrovićevu »Zdencu života«,* gdje se simbolišu želje i ciljevi ljudskoga roda, kako se kini i bori za opstanak kolebajući između nade i zdvojnosti smirivši se konačno u smrti ili stoičkoj rezignaciji i slutnji, da je smrt svršetak svega.

No uza sve to hrvatska moderna umjetnost u svojoj cijelosti više vrijeđa moral nego dogmu.

Ali zato se naša moderna *književnost* doista oslobodila svih moralnih i vjerskih spona. Ne ću da se obazirem na pojedine bljuvotine, kojima se naši pisci nabacuju na katoličke svetinje, već samo usput spominjem da mi je žao, što nema više nikoga, koji bi nas vodio labirintom moderne književnosti,

[1]) Strossmayer-koledar 1907. 327.

koji bi svakoj literarnoj herezi i blasfemiji nemilosrdno strgnuo krinku. Od naših pjesnika spomenut ću samo dvojicu, koji su u pjesničkom ruhu podali opću sintezu modernog svjetovnog nazora i moderne religije: Kranjčevića i Tresića. U *Kranjčevićevu* »Prvom grijehu« pjeva kor genija:

Tvoja sreća u duši ti klije,
Tvoju sreću tvoja miso prede;
Budi ptiče, što se zrakom vije
Više nego l' siže kreljut b'jede —
Vjeruj, ljubi, nadaj se i — snosi:
Srcem ćut'ćeš: zašto si i tko si!

To je utjeha i nada *prvog* Adama. Koliko vrijedi ta pusta nada veli nam Kranjčević u pjesmi »Kako je postala nada« i još jasnije u »Zadnjem Adamu«:

— — Tek tko se ono potrbuške svija
Na lednoj kori mramorna vedràca?
... Božanstva gdje su pala umiruća,
On ne da da se smrvi!
... Slabi, posljednji je čovjek,
Na odru svijeta izdišući Adam...
I ne će mrijeti; ne će! ne će! ne će!
Nek mriju bozi, vasioni svemir,
Nek mrije sve, al ljudstvo prkoseće
Svoj danulo mu nemir.
Pa on je tu ko zadnji od Titána
Ko zadnji svjetlac prometejske vatre,
Da pita, prije nego smrt ga zatre:
Za čega ta nirvana?
Buntovnik mrtve što bogove dira,
I — tužitelj svemira! — — —
.... Adamova usna ukoči se n'jema
U gorki sm'ješak beznađa i jada;
Na tvrdi led mu mrtva glava pada,
Ko pitanje što odgovora nema.
Tek gorki grč ko ocjena božanstva
Na zadnjoj mrzne usni čovječanstva.

Kranjčevićevu pesimizmu dobar je komentar *Tresićev* panteistički monizam:

Prirodo... vajme, ljudskoj u misli ti samo sanjaš...!
Razum je ljudski tek tvoja sanja nedosljedna, čudna,
Kojom mu utvaru svijesti, nagradu žića poklanjaš.
I ti si, prirodo, možda Svemira sanja tek budna!
... Sve je san, koj Brahma sniva!
Sve je samo sanja sanje, drugo ništa bića nema!

Mi osjećamo »titansku moć« silnih poteza Klingerova i Böcklinova kista, mi osjećamo silnu umjetničku energiju Meštrovićeva dlijeta i Kranjčevićevih stihova — ali mi ih se bojimo. Još samo čas, i mi ćemo opojeni njihovom umjetnošću s Böcklinovim svećenicima ničice pasti pred žrtvenikom majke prirode, a s Nazorovom ćemo karijatidom zgrčene pesti proti nebu dići zaviknuvši:

Čemu si ljudma u glavu
Stavio mozag — i čemu ljudi
I više... čemu li suze!? (Kranjčević)

Proklet ćemo sebe, svijet i nebo! I u toj ćemo huli estetski uživati? Zar je zbilja unutar duše ljudske »područje umjetnosti i područje etike (i vjere) nešto posve različito i odijeljeno?«[1])

Promatrajući Lessingova i Brožikova Isusa uskliknut ćemo: to je laž i kleveta! Vereščaginove će nam se slike iz života Isusova i Marijina gnjušati kao i Bukovčeva »Studija za Magdalenu«... Takove »umjetnine« vrijeđaju naša vjerska i estetska čuvstva na najbesramniji način. A vrijeđa ih i Klinger i Böcklin i Meštrović i Frangeš i Kraničević i Tresić... Kao što ne možemo estetski uživati, kad se religioznoj pjesmi dade napjev kakova »Gassenhauera«, tako nam je estetski užitak nemoguć i onda, kad umjetnost nauku i žrtvu Krista, Sina Božjega, stavlja isti red sa Sokratom i Platonom, kad Spasitelja prikazuje revolucijonarcem i socijalistom... Kad junak u tragediji trpi bez svoje krivnje, kad je »integer vitae scelerisque purus«, pa kad ga ipak zločin i zloba nadvlada, mi smo nezadovoljni, naša se čuvstva ne izmiruju, mi ne možemo estetski uživati. A kad nam umjetnost stavlja pred oči čitavo čovječanstvo, kako živi uzalud, kako trpi ni krivo ni dužno — jedina mu je krivnja što je živo — kako traži i želi smrt i vječno uništenje, kako »zadnji od titana« umirući kune udes i bogove, koje je sam stvorio i

[1]) *Wilder* u Savremeniku II. 126.

kojih je nestalo prije njega — zar ćemo u toj besmislenoj tragediji, u tome upitniku, urezanom u vječni snijeg umirućom rukom estetski uživati?

Da možemo srknuti makar kapljicu Letine vode, da možemo zaboraviti svoju bit, da se možemo razdvojiti u čovjeka i pasivnog umjetnika, tada bismo i *jedino tada* mogli estetski uživati u tim umjetničkim djelima. *Ovako ne možemo,* jer umjetnik u nama bije vječni boj s čovjekom.[1])

Oton *Ivečović* pripovijeda u svome putu po Italiji, da mu se grobnica Pija IX. »kao umjetniku neizmjerno svidjela, ali kao čovjeku — ni malo. Ovako sjajne grobnice nema, mislim, nitko na svijetu. Zlato, mramor i dragulji, a sve u bogatom mozaiku, cijela kripta, od svoda do poda. Ti su krasni mozaici jedni od najljepših, što sam ih u životu do sada vidio, a predstavljaju neke epizode iz života Pija IX. Stijene su draguljima urešene, pune raznih plemićkih grbova iz cijeloga svijeta, od onih, koji su doprinijeli u novcu za izgradnju ove kapele. Ovo je baš očiti kontrast — grob jednoga crkvenoga poglavice iz XIX. stoljeća — i onih ispod njega u onim starim kršćanskim grobnicama iz prvoga ili drugoga stoljeća. Ovakav grob — mogao je imati Nero, Kaligula, Trajan. I oni su nosili naslov »Pontifex Maximus«.[2]) Da, istina je, ovaj grobni spomenik može potpuno shvatiti samo oduševljena ljubav jednog katolika. Je li Ivečović pročitao i natpise u kripti? Jedan od njih kaže razlog, zašto su katolici čitavoga svijeta podigli Piju IX. — i protiv njegove volje — ovako sjajan spomenik: Gentes catholicae memoriam Pii IX. Pont. Max. honore merito et gratia prosecutae locum sepulchri eius omni arte excolendum collatis pecuniis curavere...

[1]) Ocjenjujući *Medovićevu* sliku »Krunidba hrv. kralja Vladislava« veli dr. *I. Kršnjavi:* »Estetskim se osjećajima pridružuju i patriotična vrlo miješcvita čuvstva. Mjerimo političku vrijednost te krunidbe i njezine kobne posljedice. Ta čuvstva u slici nisu izražena, nego ih mi u sliku unosimo, ali ne bi zgorega bilo, da je i na slici u nekoj grupi nezadovoljnih, zlo slutećih osoba to čuvstvo izraženo. *Slika bi se tako s našim pridruženim osjećajima sjedinila«.* (Popratno slovo Kolu hrv. umj. I. 3.). A što bi tek kazao, da se *protivi?* Svakako i sam Kršnjavi prislika našim patriotičnim čuvstvima *protivi?* Svakako i sam Kršnjavi pri-znaje, da se čovjek (patriota) ne može odijeliti od pasivnog — dakle ni od aktivnog — umjetnika. Nerazumljivo je dakle kako može uza sve to zahtijevati imanentnu kritiku veleći da »ne valja pjesmu osvjetljivati s drugoga stajališta, nego li je pjesnikovo«.

[2]) Hrv. Kolo Izd. M. Hrv. 1906. 141.

Eius corpus III. Id. Jul. a. MDCCCLXXXI e basilica Vatic. huc noctu illatum est bonis pie comitantibus nefaria turba contumeliis insectante cuius ex odiis nomen Pii IX. venerabilius emersit mansurum apud cath. gentes perpetuo. Ovo poštovanje i ovu ljubav svih kršćanskih naroda prama Piju IX., velikom papi i mučeniku, prikazuje i jedna Seitzova mozaik-slika. Kako se ovaj krasni mozaik dojmio Ivekovića — umjetnika? Ako mu se *kao čovjeku* nije ni malo svidjela grobnica u koliko je izražaj sinovske ljubavi i oduševljene odanosti katolikâ čitavoga svijeta Piju IX., nije ga ni *kao umjetnika* mogla *posve* zadovoljiti ova slika u koliko je umjetnički izražaj njemu nepoćudne ideje. Pravi umjetnik ne će naravski nikada iz obzira prama njemu nepoćudnoj ideji poreći faktične formalne i tehničke odlike. Ali ovo formalno promatranje biti će integralni dio puke umjetničke kritike, a nipošto predmet potpunog estetskog užitka. O tom će nas najbolje uvjeriti *Goetheov* put u Italiju.

Na veliki petak 1788. bio je Goethe u sv. Petru prisutan papinskim crkvenim funkcijama. On veli, da je tamo »uživao u svemu, što se dalo uživati...«[1]) Katoličko mu je bogoslužje tako mrsko, da mu sav sjaj i sva umjetnost, kojom se zaodijeva, više uzimlje, nego daje. On dovikuje katoličkoj crkvi: ne zaslanjajte mi sunca više umjetnosti i čiste čovječnosti![2]) Ovu čistu umjetnost nalazi »protestant« i slobodni zidar Goethe u poganskoj antiki. Zato prezire sredovječnu kršćansku umjetnost, a za renesansu smatrajući je nastavkom antike — bez obzira na to, kako je antikna forma izrazila kršćanske ideje. Goethe mrzi na svaku umjetninu, koja izrazuje kršćansku ideju križa... Slike, što prikazuju patnje kršćanskih mučenika, zove žalosnom barbarštinom. Mjesto Dantea čita Ovida, mjesto Tassa Homera, mjesto Petrarke Katula. Danteov mu je pakao ogavan, a nebo dosadno. Sv. Franju, asiškog pjesnika himne suncu, zove užasnim monahom. Najveće umjetnine kršćanske renesanse — Rafaelove Stanze — gotovo i ne spominje. Pred Disputom je stajao hladan i bez osjećaja. A kad je uživao u kršćanskim umjetninama, shvaćao ih je ljupkim prikazima naravskog života.[3]) »Zavolio sam jednu madonu: dijete se otima za majči-

[1]) Italienische Reise. 22. III. 1788.

[2]) Ib. 6. I. 1787.

[3]) Isp. A. *Baumgartner* S. J.: Goethe[2]. I. 569. 571.

nim prsima, a majka se stidljivo nećka razotkriti grudi. To je prirodno, plemenito, dražesno i lijepo«.[1])

Zar je to potpuni estetski užitak umjetničkog prikaza majke božje? Goetheu se svidjela i jedna Guercinova Marija s djetetom Isusom, koje blagosilje gledaoca. To je — vele Goethe — u smislu *katoličke mitologije* vrlo zgodna misao.[2]) U umjetničkom prikazu *mita* mogao je još estetski uživati, ali ne u umjetničkom prikazu historijskog, *katoličkog* Isusa. Upravo kao i naši naprednjaci, koji žele doduše, da se »upoznaju s ljepotama ne samo kršćanske vjere, nego i s onima Bude, Brame, Muhameda«[3]), ali koji ipak kud i kamo više cijene Paladu Atenu od madone. Jedan »žarki štovaoc olimpijskih bogova« pripovijeda s veseljem, kako se madonin kip razbio srušivši se na pod do nogu kipa Palade Atene.[4]) Ikonoklaste...!

»Ocjenjujući prvi broj II. godišta Savremenikova ublažuje Pokret svoj obični slavospjev ovom rezervom: »ako nam se i ne sviđaju Tresićeve *deističke* konzekvencije...« A baš u toj pjesmi (Pronoja) pokazuje se Tresić starim panteistom:

Kad znam da ljudska svijest i razum nijesu,
Neg čudo, *koje opća svijest rodi...*

Pa uza sve to ne mogu da mu oproste ni ono malo »deističkih aluzija«[5]) *u pjesmi!*

»Ocjenjujući Biničkoga »Naše selo« veli Savremenik: »Nečemu se ipak mora prigovoriti. To je suvišno isticanje pouzdanja — u transcendentalne moći...«[6]) Ako molitva tako zlo prolazi u književnosti, »pobožne pjesme što po crkvama ozvanjaju nijesu drugo, nego »apsurdnosti i nesmisli«[7]) To su pjesme o »svecima i čudotvornim djelima njihovim, pjesme ropstva i dugotrajnog klerikalnog zaglupljivanja«.[8]) Čak i orguljanje ima zadaću samo »da uspava razum i omami fantaziju«[9]) Zato i

1) Italienische Reise. 17. X. 1786.
2) Ib.
3) Hrv. Djak III. 98. — Načela i rad naprednjaka 18.
4) Pokret 1906. 2.
5) Načela i rad naprednjaka. 22.
6) 1907. 368. — Ib. 56.
7) Pokret 1907. 74.
8) Pokret 1905. 35.
9) Pokret 1907. 74.

protestuje Hrv. Djak (I. 310) što se »u preparandijama gubi vrijeme orguljama i drugim nepotrebštinama».[1])

Majstor Toma veli u Prokletstvu (str. 34): »niste li osjetili, da je pjesma ptičja ljepša od ikojeg pjevanja u crkvi? Vidite: ono su glasovi božji, ondje je bog, a ne onaj u crkvi naslikan ili u kipu drvenom...« Zato i kidaju i ruše i pale kršćanske, katoličke slike, kipove, hramove. *Umjetnici* — ikonoklaste!...

Povrijedi li dakle umjetnik naše religijsko uvjerenje, mi u njegovu djelu ne možemo estetski uživati. U umjetnosti, koja se riješila svih dogmatskih spona, može samo onaj estetski uživati, koji je u sebi sjedinio sve vjere ili koji uopće nema religije ni svjetovnog nazora. A takova »općeg čovjeka« i takova ateista nije rodila majka. Tko nije za Krista, protiv njega je. Tko pristaje uz ma koju religiju i svjetovni nazor, ne može estetski uživati u umjetničkoj povredi svojih religijskih čuvstava. Što je pače bujnija forma, to jače osjećamo svi nutarnju disharmoniju ideje i njenog umjetničkog izražaja. A oni, koje ovaj temeljni disakord ne smeta u estetskom užitku, ili uživaju *samo* u sjaju kolorita i harmoniji crta ili zvuka, ili pak doista neistinitu ideju smatraju istinitom priznajući time, da je i umjetnik podložan istini, čiju ljepotu valja da izrazi.

Ma koliko dakle moderna estetika napadala temeljno tezu kršćanske estetike: nije lijepo, što nije dobro i istinito, ona joj mora priznati barem relativnu vrijednost. I doista: moderna umjetnost nastoji realizovati potpunu psihološku harmoniju sviju čuvstava, jer »hoće da zadovolji *čitavog* čovjeka«.[2]) No ta je harmonija posve relativna, jer moderna estetika pretpostavlja potpunu relativnost svake spoznaje i svakog čuvstva. Prema modernoj je estetici svaka umjetnost relativna, jer svaki estetski užitak imade samo relativnu vrijednost. I sam *Marković* tako misli,[3]) premda je inače protivnik moderne.

Ne ću ni da se obazirem na to, kako se potpuna relativnost umjetnosti i estetskog užitka protivi čitavoj povijesti umjetnosti. Gjalski bi odmah odvratio, da se »moderni umjetnik ne drži tek međa nađenih od Homera, Fidije, Vergila, Dantea. Njegovo carstvo dalje seže...«[4]) Pa ipak i moderni umjetnici poput

1) Načela... 56.
2) *Ivanov:* Naše težnje. Hrv. Salv. 1898. 9.
3) Dr. *Marković:* Razvoj i sustav općenite estetike. 292.
4) Orv. Salon 1898. 1.

umjetnika sviju vjekova ne pripisuju svojim djelima samo subjektivnu, relativnu, već *općenitu* i *apsolutnu* vrijednost.[1]) Svi znamo, da se umjetnost postupno razvija, da se pojedine forme preživljuju, da jedan više uživa u ovom, drugi u onom. Ali koji moderni umjetnik radi zato, da njegovo djelo u isto vrijeme jednome bude lijepo, a drugomu ne manje lijepo ili indiferentno, već užasno, gadno, ogavno, gnjusno? Nije li »danas za psihologa jasno ko sunce, da nema prečega zahtjeva, što ga može čovjek staviti na umjetninu, nego je zahtjev: razveseli me, učini me sretnim«.[2]) Taj zahtjev stavlja na svaku umjetninu *svaki* čovjek. Moderna se naime ponosi nekim svojim »preciznijim mišljenjem o umjetnini, koja je za sva vremena, a ne služi samo časovitim potrebama bilo čovjeka, bilo društva, bilo i naroda».[3])

Ali — risum teneatis amici! dr. Livadić upravo iz ove premise izvodi zaključak, da je književnost slobodna od nacionalnih i patriotskih, dakle sigurno i vjerskih spona, t. j. da se umjetnina može protiviti i domoljublju i vjeri. Jer da je time htio reći, da umjetnost ne smije služiti šovenstvu ili da nije vezana samo na patriotske ili vjerske motive ili samo na koncepciju ovog ili onog naroda ili doba, ne bi bio rekao ništa nova i mi bismo bili složni. A on suprotstavlja svoje »preciznije mišljenje« starom shvaćanju. Ne preostaje dakle ništa drugo, nego da je htio kazati, da se književnost smije *protiviti* opravdanom domoljublju i objektivnoj religiji. A nama je nepojimljivo, da bi dobri Hrvati mogli estetski uživati u umjetničkoj povredi svoga domoljublja.

[1]) Nešto sličnoga vidimo i u modernoj *znanosti*. Tako n. pr. čitamo u travanjskom broju ovogodišnjeg Savremenika: »Kad netko vjeruje u vječnu istinu, ali mu se čini, da je nju našao drukčije nego sam je ja našao, ne ću ga zato progoniti i uništavati. Glavno je, da se istina traži, i onako je nikad pravo ne dokučismo. (dr. *Turić:* Književnici protiv književnika). Dobro pita *G(rgec)* u Luči (VIII. 326. dra. Turića, kako on može u istom članku osudivati neke kritičare i pornografiju i kozmopolitsku europejštinu? Zar ne može i pornograf i kozmopolitski europejac reći, da i on »u sebi i u svojim književnim djelima goji vjeru u duh, ako i ne ima na ustima istu formulu« koju i dr. Turić? Ne bi li dakle dr. Turić bio najdosljedniji onda, kad ne bi nikoga osudivao, već bi priznavao svima pravo na opstanak? Ako ne možemo naći vječnu istinu, gdje nam je onda kriterij, što je to duh i duhovni život? Ali i dr. Turić zalazi sam sobom u porječnost, kad se u praksi vlada, kao da je *našao* istinu, a u teoriji tvrdi, da mi tu istinu možemo samo *tražiti.*

[2]) *Livadićev* govor u društvu hrv. književnika tiskan u Obzoru 28. IV. 1912.

[3]) Ib.

Pa ipak ta umjetnina valja da bude za *sva* vremena i za *sve* ljude i narode! Dok to moderna slobodna umjetnost ne može da bude, stara je patriotska i nacionalna umjetnost zbilja svojinom čitavog čovječanstva. Ne čitaju li svi kulturni narodi Enejidu i Ilijadu, ne uživamo li svi u Schillerovim i Shakespearovim historijskim dramama? Ne divimo li se i grčkim i egipatskim i maurskim i romanskm i gotskim i bizantskim građevinama?

Patriotizam se umjetnosti odnaša na ideju, a nacionalnost na formu i koncepciju. Svaki kršćanski narod ima *svoju* vjersku umjetnost. Pa ipak svi ti različiti narodi prikazuju uvijek iste dogme, uvijek ih oduševljuje ista božanska ljubav. Individualitetu je svakog naroda i svakog pojedinog umjetnika pušten na volju izbor ideja i umjetnička koncepcija Kršćanska je umjetnost i narodna i opće ljudska. Ne smije li dakle umjetnik vrijeđati naših opravdanih domoljubnih čuvstava, ne će smjeti vrijeđati ni kršćanske vjere. Što više: upravo je kršćanska umjetnost za sva vremena, jer ne služi samo časovitim potrebama pojedinog čovjeka iil naroda, već najuzvišenijem cilju čitavoga čovječanstva.

Nullae imagines falsi dogmatis... Prema svemu što rekosmo, nije ovaj tridentski stavak samo jedna papinska cenzura, već i postulat umjetnosti.

Treba li za shvatanje matematičkih istina posebni dar ili stoji do izvjesne obučne metode?

Napisao: O. Bernardo Brixy franj.

Često se čuje, da za matematiku treba posebit dar. U ovoj ću raspravi raspraviti, je li doista tako, imadu li pristaše toga mnijenja pravo ili ne, pa prema tomu da li se to mnijenje ima u obuci uvažiti ili se ima kao izlika, u kojoj se krije đačka nemarnost, zabaciti.

Ne ću da govorim o svim značenjima riječi »talenat«, nego samo o značenju te riječi u današnjim modernim jezicima. Svaki čovjek ima od Boga nekakav dar; bilo za koju znanost, bilo za koju umjetnost. Taj je dar u duši kao klica, koja će se fizičkim razvojem čovjeka sve više razvijati, ako joj se ne stave kakve zapreke. Neki tvrde, da su svi ljudi rođeni s jednakom nadarenosti, a faktične razlike u sposobnosti pojedinih ljudi da ovise jedino o doživljajima pojedinaca i o njihovu odgoju. (P. J. Möbius, Ueber die Anlagen zur Mathematik, p. 10.) Talentiranim smatramo onoga, u koga se klica sposobnosti za znanost ili umjetnost razvila tako, da lako uči i da se stečenim znanjem znade okoristiti. Rein kaže: »Talenat znači bilo kakovu osobitu darovitost više nego običnu sposobnost, koja se očituje u tom, tko ima talenat, da znanost ili umjetnost nauči i primjenjuje lako i sigurno«. (Encyklopedisches Handbuch der Pädogogik, svez. VII. p. 17.) S talentom je obično združena i sklonost, kojoj posebnoj grani znanosti ili umjetnosti. Ta sklonost doprinaša najviše razvoju talenta, jer ljubav k predmetu potiče čovjeka na marljivost. Ako se po sklonosti i može zaključiti na nadarenost ipak to nužno ne slijedi. Iskustvo potvrđuje, da netko može imati sklonost upravo prema onoj znanosti ili umjetnosti ,za koju nema talenta. Ozbirom na nadarenost mogli bi se svi ljudi podijeliti u tri razreda (duševno nerazvijene ne računam): 1) u obično (srednje) nadarene, 2) u talentirane, 3) u genijalne. Prema tome talenat graniči s običnom naravi, s darovitošću većine ljudi; to je donja granica. Prema gore graniči s najvećom izvanrednom sposobnosti, genijalnošću.

Talenat shvaća lako ono, što mu znanost daje. Što je do sad u znanosti poznato, to odmah usvoji i primjenjuje svakom zgodom. Nu — što je za talenat karakteristično — kod toga on i ostaje. Genij se naprotiv ne zadovoljava samo sa starim nego se, tjeran nekom nutarnjom silom, svijetlom razuma diže nad poznato tražeći novo. Genij kida sve zapreke i ide neumorno naprijed, doklegod ne nađe, ne izumi nešto dotada nepoznata. Talenat treba mnogo više upute i podučavanja nego genij. Dok može talenat uz slabu ili nikaku obuku zakržljaviti ili se čak izgubiti, genij sebi zna pomoći sam; njemu ne treba mnogo uputa nego više slobode.

Obzirom su na objekte talenti tako različiti, da bi me predaleko odvelo, kad bih sve nabrajao. U glavnom se dijele u tri razreda: 1) talenat za teoretičke znanosti, 2) talenat za umjetnosti, 3) talenat za praktične znanosti.

Neki misle, da je talenat ovisan o izvjesnoj strukturi, kakvoći mozga i živčanoga sustava. Samo s pomoću tih organa da se može talenat razviti. Po njihovu mnijenju što je možak razvijeniji, to je duševni život jači i krepčiji. (Rein l. c.) Po A. Weissmann-u se talenat osniva na posebnoj podraživosti i lakoj vodljivosti izvjesnih živčanih putova u mozgu. On, a i drugi, n. pr. liječnik P. J. Möbius, misle, da je važan uvjet za talenat jači razvoj nekih dijelova mozga i to u tolikoj mjeri, da se taj razvoj već izvana raspoznaje. Na ovo kaže Rein (l. c. p. 19.): »Man kann dieser Auffassung zustimmen, ohne sich auf den Boden der Materialisten zu begeben u. ohne Kraft- u. Stofflehre als richtig anzuerkennen. Man gibt dann nur zu, dass die Seele sich im Gehirn u. Nerven, so gut sie es unter den gegebenen Verhältnissen vermag, die ihr angemessenen Organe schafft u. bildet und deren zweckdienlichen Gestaltung sich nicht entfalten, nicht wachsen u. ihre Kräfte nicht offenbaren kann«. Drugi misle, da talenat i genij ovise o težini mozga; ali se pokazalo, da tako baš ne mora biti. Pokazalo se naime, da je mozag čovjeka, koji nije bio nikakav talenat, bio teži nego li mozag talentiranoga i genijalnoga učenjaka.

Talenat se razvija malo pomalo. To potvrđuje iskustvo pedagoga. Rein kaže (l. c.): »Iskustvo dokazuje, da dobre škole i radionice izvanredno jako unapređuju talente, dok se u zlima mnogi izrode i zakržljaju. Schmid u svojoj enciklopediji (svez. I. čl. Anlage) govoreći o darovitosti kaže: »Ti su darovi od Boga, ali na njihov razvoj utječu okolnosti, u kojima čovjek živi tako, da ih nepovoljne okolnosti mogu sasma potisnuti, dok se s druge strane mogu uz valjan pedagoški utjecaj krasno razviti«. Talenti izbiju obično na površinu već za rana. Gruss je n. pr. već kao trogodišnji dječarac upozorio oca, da je krivo računao isplaćujući radnike. Nu talenti se pojavljuju i u kasnijoj dobi. Od 93 matematika odgovorilo ih je na upit, kada se u njima pojavio talenat za matematiku, 35 prije 11. godine, 11 između 17. i 19. godine, trojica između 20. i 21. godine, a jedan u 26. godini.

Spomenuti liječnik Möbius tvrdi, da talenat mnogo ovisi o roditeljima. Da to dokaže, vadi podatke iz Poggendorffova djela: »Biographisch-Literarisches Handwörterbuch« i konstatira matematički talenat u 215 slučajeva. Od tih 215 slučajeva, bilo ih je preko 33, u kojima je bio matematik samo *jedan* sin. Slučajeva, da su dar za matematiku imali otac, sin i unuk, navada 17. Višeput se taj dar pritaji, nestane ga kod nekoliko generacija, a onda opet izbije na površinu. Möbius navada 5 slučajeva, gdje su matematici bili samo djed i unuk; 20 slučajeva stric i sinovac; 5 slučajeva, gdje matematici po 2 sestrića. Da su istim talentom nadareni brat i sestra, našao je 131 slučaj, a da je bilo više nego dva brata matematika, navađa 23 slučaja (l. c. p. 97). Odmah iza toga nabraja Möbius imena mnogih porodica, u kojima se matematički talenat uščuvao kroz dvije generacije (l. c. p. 97-110). Sve je ovo dokazom, da se talenat može naslijediti, i da je sasma sigurno, da kod toga utječu mnogo roditelji. Iz spomenutih podataka zaključuje Möbius i to, kad se baštini talenat (napose matematički), da se baštini od oca, a nikad od majke, makar bila vrsna matematičarka. To isto — kaže — vrijedi i za umjetničke darove; jedino je drukčije s talentom pjesništva. Taj se dar baštini više od majke, negoli od oca, jer je žena čuvstvenija od muškarca. (Isp. l. c. p. 113.)

Krivo bi bilo mišljenje, da su talentirani ljudi jednostrani, t. j. dok su u jednoj strani znanosti dobro verzirani, da su u ostalim gotovo neznalice. O pravom se talentu to ne može reći. Iz života raznih učenjaka vidimo, kako su imali tako razne talente, da nijesu znali, čime bi se bavili. Tako se n. pr. Litrow matematikom počeo baviti istom kao privatni učitelj u Beču. Znameniti Sophus Lie oduševio se za matematiku istom u 26. godini, kad su mu došla do ruku Poceletova i Plückerova djela. Poznati matematik Gauss bio je ujedno i tako vrstan filolog, da je dugo kolebao, čime bi se bavio, jezicima ili matematikom

Tako je općeno s talentom. Što je *matematički* talenat? Bit matematičkoga talenta jest — kako kaže Möbius — «Die denkende Bearbeitung räumlicher und zeitlicher Beziehungen» ili možda bolje «das Verständniss der Zahlenverhältnisse» (l. c. p. 14, 137). Pitanje je sada, je li baš za matematiku potreban posebit dar? Da mogu odgovoriti na to, pokazat ću, što sve traži matematika od onoga, koji želi da se njome bavi i koliku duševnu djelatnost traži matematički studij od takvoga. Kad govorim o matematici, mislim ujedno i geometriju.

Počeci se matematičkoga mišljenja, računanja i geometrijskog razmatranja pokazuju kod svih naroda, odmah, čim se kultura u njih počela razvijati. To je i posve naravno. Dedekind kaže u svom djelu «Was sind und was sollen die Zahlen? Braunschweig 1911 p. VII: «Brojevi su slobodne tvorevine ljudskoga duha, a služe kao sredstvo, da lakše i oštrije shvatamo različitost stvari. «Nu s matematikom kao znanosti nije tako; ona se razvijala sporo, čas je bujno cvala, čas opet jenjala. Za nju kao znanost kaže spomenuti Möbius: «Mathematik ist die denkende Bearbeitung räumlicher und zeitlicher Beziehungen, die Wissenschaft der reinen Anschauung nach Kant, und man könnte von vorneherein meinen, dass gerade deshalb, weil es sich hier um ein Gebiet handelt, auf dem der menschliche Geist ganz anders zu Hause ist als in den Erfahrungswissenschaften, jeder gesunde Mensch die Grössenlehre leichter verstehen müsste als eine andere.» (l. c. p. 14). Nu, kako i sam kasnije primjećuje, iskustvo uči drukčije. Koliko ima slučajeva, da je đak u svim predmetima dobar i sposoban a u matematici slab! Koliko ima i obratnih slučajeva, da učenik u matematici napreduje krasno, dok se u ostalim učevnim predmetima jedva vuče! To je dalo Möbiusu povoda, da dijeli učeni svijet u dvije kategorije: 1) kojima je naobrazba matematičko-fizičke i 2) kojima je naobrazba filološko-historijske naravi. Prema tomu je drugi dar za

matematiku, a drugi za ostale predmete. Za to navađa on primjere i to jedan iz svoga života (upisao se na univerzi za matem. ali mu algebarska analiza pokazala, da nema matematičkoga tâlenta, pa se upisao na medicinu), a jedan iz djela K. F. Burdach «Rückblick auf mein Leben», Selbstbiographie (Leipzig 1848.), u kojem autor o sebi govori na str. 36. ovako: «Ich fühlte mich nicht zur Mathematik berufen u. bei meinem Versuche, mich durch einen Freund darin unterrichten zu lassen, überzeigte ich mich, dass es mir an allem Talente dazu fehle. Man weiss sich in solchen Fällen zu trösten, u. auch mir fehlte der Trost nicht: ich habe nämlich ganz fähige, ja ausgezeihnete Köpfe kennen gelernt, die gleich mir in dieser Hinsicht von der Natur verwahrlost waren, u. dagegen gute Mathematiker gefunden die eine sehr beschränkte Urtheilskraft besassen».

Ovdje mi je spomenuti, da treba dobro razlikovati nižu (elementarnu) matematiku od više. Prva se uči u srednjim školama i ne prelazi strogo teoretski, nego što zornije tako, da ni izdaleka ne zahtijeva od đaka onoliko, koliko traži viša matematika ili uopće matematika, kako se predaje na visokim školama.

Dok se s Möbiusom i Burdachom slažem, da za višu matematiku treba talenta, za elementarnu poričem. Nešto je drugo, što od mladeži traži matematika, a to je savjesnost, ustrajnost energična volja. Ako kod ikojega predmeta, a to sigurno kod matematike treba da đak ima jasne pojmove i da si svako predavanje, što ga je u školi čuo, usvoji. Najneznatniji stavak, što ga nemarni đak jednom propusti naučiti, osvetit će mu se kasnije, jer ne će moći uspješno pratiti daljnja predavanja, a posljedica je toga obično ta, da izgubi i ono malo volje za matematiku, što ju je možda imao.

Nijedna znanost ne može biti bez logike, a pogotovu matematika. Kod svakoga se matematičkog izvođenja razlikuje troje: pretpostavka, tvrdnja i dokaz. Svar je metodike, da li će se prije uzeti dokaz, a onda tek izvesti tvrdnja u obliku zaključka, ili će se najprije postaviti tvrdnja, a onda tek pomoću pretpostavke izvesti dokaz. Pretpostavka u matematici nije drugo nego već prije sličnim putem izvedena, dokazana tvrdnja. Prema tomu je postupak matematike posvema analogan postupku u logici. Logika i matematika tako su usko spojene, da jedni ubrajaju logiku u aritmetiku, a drugi aritmetiku smatraju dijelom logike.

Dedekind kaže u djelu: «Was sind und was sollen die Zahlen?» (l. c.): «Kad nazivam aritmetiku (algebru, analizu) dijelom logike, onda već kažem, da smatram pojam broja sasma neovisnim o predodžbama prostora i vremena, što više, da ga smatram neposrednom tvorevinom zakona mišljenja.» Slično kaže i Simon za aritmetiku: «Die Arithmetik ist eine reine Vernunftwissenschaft, ja, man kann fast sagen, es ist die reine Vernunftwissenschaft, denn die formale Logik geht — ich erinnere an Grassman, Frege, Schröder - mehr u. mehr in Arithmetik über; das Objekt der Arithmetik, die Zahl entspringt aus der ererbten logischen Funktion des Vergleichens u. Zuordnens von Komplexen, das sind Zusammenfassungen von Vielen zu Einem» (Rechnen u. Mathematik, Handbuch der Erziehungs- u. Unterrichtslehre, svez. IV. p. 39.)

Osnov je dakle matematici *logika,* pa se zato od matematika i traži logika. Nu zar je zbog te neumoljive, stroge logike potreban *posebit* dar? Zar ne misli logički svaki duševno razvijen čovjek? Ne mora li imati svaki makar i najjednostavniji razgovor za podlogu logiku t. j. definicije, tvrdnje zaključke, dokaze i t. d.? S pojedinim riječima u razgovoru moraju biti po mogućnosti jednoznačno spojene predodžbe, drugim riječima: i u najjednostavnijem ozbiljnom razgovoru moraju biti pojmovi jasni. Riječi, što ih izgovaramo, imaju svrhu, da izraze sudove i pretpostave (osim toga možda i zahtjeve, želje itd.) Ti sudovi u razgovoru ne smiju biti izrečeni bez razloga, nego moramo, želimo li, da nam govor bude razborit, svaku riječ obrazložiti (isp. Höfler «Didaktik des mathematicshen Unterrichtes», p. 466.)

Osim logičnoga mišljenja, koje matematika jača izrađivanjem raznih zadaća, osobito postavljanjem jednadžbi i konstruktivnim zadacima u geometriji, potrebita je za matematički studij i *fantazija.* Nju treba svaki učenik, želi li da izradi samostalno kakav konstruktivni zadatak. Logika tu ne pomaže mnogo, nego fantazija, koja među najrazličitijim sredstvima izbira baš ono, koje će đaka dovesti k valjanom riješenju. Da često treba u matematici osim logike i mnogo fantazije, ističu poznati matematici Jakov Steiner i Kronecker, kad kažu: »I mi smo pjesnici!« (Simon 1. c. p. 24). U tom se pogledu može matematika prispodobiti s umjetnostima. Rein kaže (1. c. svez. IV.), da je stvaralačka djelatnost i slobodan — ma i ne svoje-

voljan — utjecaj mašte kod matematičkoga rada srodan umjetničkom stvaranju. Schellbach slavi tu stranu matematike u svom »Ueber die Zukunft der Mathematik an unseren Gymnasien« (Berlin 1877.) ovako: »In der reinen Mathematik hat sich der Gedanke eine Welt erschaffen, ebenso reich u. mannigfaltig an Formen u. Gestalten, als sich die Fülle der Natur uns offenbart. Der ätherische Leib dieser Gedankenwelt ist die Formel. In ihr hat sich der Mathematische Gedanke verkörpert, wie in der Farbe u. dem Marmor der Gedanke des bildenden Künstlers«. (Rein 1. c.).

Dok su objekti većeg dijela ostalih znanosti konkretni, kod matematike je baš protivno. Brojevi su bez sumnje apstraktni pojmovi, ne postoje u realnosti. Mi ih učimo poznavati zrenjem konkretnih predmeta, od kojih za brojanje apstrahiramo kvalitetu. Prema tome je za naš studij potrebna *moć apstrakcije.* Tu moć ima svaki čovjek, samo joj treba dati prilike da se razvije. Do ma kakvoga naime pojma, ne samo matematičkoga, dolazimo apstrakcijom individualitete. Da se ta moć razvije dovoljno pruža prilike obučna metoda matematike.

Znanost, o kojoj je ovdje govor, traži od đaka i *pamćenje.* Hoće li đak, da mu predavanje učiteljevo bude razumljivo, shvatljivo treba da mu, rekao bih, pred očima lebde sve stare spoznaje, svi dosad razvijeni zaključci. Stari se poučci javljaju kod svakoga novog izvođenja i dokazivanja kao premise, te se tim opetuju i učvršćuju. Ovo pamćenje pomaže više nego kod ikoje znanosti uzročna veza pojedinih matematičkih poučaka. Toga radi i jest pamćenje, koje iziskuje matematika, sasma drukčije, nego pamćenje, što ga traže filološke i historijske znanosti. Dok je kod svih pamćenje mehaničko kod matematike je judiciozno. Zato ako i đak zaboravi koji matematički stavak, on ga može uvijek nanovo izvesti gotovo bez ikakve tuđe pomoći. (Kršć. Škola, god. 1905., passim).

Prema svemu ovom, što matematika traži od đaka u intelektualnom pogledu, očekivali bismo, da matematika ima više nego amatematika, t. j. onih, koji imadu talenat za druge znanosti, a ne za matematiku. Iskustvo uči obratno. Rheticus već u 16. vijeku poziva na svoja predavanja matematike riječima: »Dobro znam, da se mladi ljudi plaše ove znanosti, kao da učenje te znanosti zadaje poteškoća«.(Isp. Simon 1. c. p. 7.) Uzrok je tomu, mislim taj,što matematika svoje zahtjeve ne stavlja samo na razum, nego mnogo i na volju, tražeći od đaka osobitu marljivost, ustrajnost i samostalnost. Makar da imaju matematički zadaci svrhu, da obuku ožive, da je učine zanimljivom (»Strassburger Referat«, isp. Simon 1. c. p. 22.), ipak oni od đaka zahtijevaju veliku pozornost i ustrajnost, dok ih izrađuje. Kod matematike nije kao kod istorije ili sličnih znanosti, da se đak zanaša samo na auktoritet. Matematičko znanje mora đak sam steći. U matematičkoj je obuci učitelj tek poluga, koja đaku pomaže vaditi blago iz dubljine svoga »ja« i dići ga do visine učenikove spoznaje. Matematiku učiti nije tako teško pogledom na razum, kako je nelagodno s obzirom na volju, jer se zahtijeva *ozbiljna* volja, ustrajan rad. U Ženevi (Genf) se istraživao duševni rad matematika i ospitivalo, kako dolaze do novih spoznaja i otkrića; da li inspiracijom, u snu, poslije njega ili napornim radom. Većina je matematika odgovorilo, da su do rezultata došli jedino ustrajnim radom (isp. Möbius 1. c. p. 141.). Zato bih ja formulirao prigovor, da se za matematiku hoće posebit dar radije ovako: za matematiku se hoće *posebita volja.* Prema tomu ovomu ili onomu ne manjka posebita dara, nego volje i marljivosti. Tko je lijen samostalno misliti, taj se dakako od matematike odvraća. — Moglo bi se proti ovom mnijenju možda reći, da ima više đaka, o kojima se ne može tvrditi, da su lijeni, jer uče matematiku, tako reći, čitave noći, a ipak ne pokazuju u njoj nikakva napretka. U tom su slučaju po svoj prilici krivi »stari grijesi«, kako to kaže neki iskusni matematik i pedagog u Zagrebu. Takav učenik mora da je prije kada propustio naučiti koju »lekciju«, ili si nije od nikoga dao protumačiti, što nije razumio, pa mu se to sada osvećuje. Taj se može nadati uspjehu u matematici istom onda, kad zanemareno savjesno nadoknadi.

Svaka znanost traži cijela čovjeka, hoću reći, sabrana. To osobito vrijedi za matematiku. Mislim, da su neuspjehu u školi vrlo mnogo krive prečeste neumjerene, da tako, kažem, zabave i rastrešenosti, kojima se po gradovima đaci podaju. Stara je činjenica, tko se prepusti neprestanim zabavama, da je nesposoban, da se bavi matematikom.

Psihologija i svagdanje iskustvo uči, da se u nama duševne moći razvijaju s vremenom. S time mora računati i matematička obuka. Ujedno se ne smije zaboraviti ni na činjenicu, da učenik

radije uči ono, što je interesantno, nego ono, što je zbog preuranjene znanstvene strogosti suhoparno.

H. Vogt (Mathematik u. Reformgymnasium, Leipzig 1907. p. 10.) kaže: »Die Aufnahmefähigkeit der Kinderköpfe für Mathematik ist eine recht beschränkte; nur allmählich, wie im natürlichen Wachstum weitet sich die Fassungskrafft u. wird willig u. fähig, Neues u. Schwieriges zu assimilieren. Lehrstoff dei die geistigen Schranken übersteigen will, erzeugt eine Reubung zu deren Ueberwindung Zeit u. Kraft geradezu vergeudet werden müssen«. Zato treba u nižim razredima ići sporije u obuci, nego u višim, a sam predmet obrađivati svestranije tako, da ne ostane đaku ništa neprotumačeno, nejasno. Da učenicima budu pojmovi što jasniji, treba da im učitelj predaje zorno, ali u granicama ne tumačeći zorno ono, što se zorno prikazati ne da. Pravo ima Kant, kad kaže, da su pojmovi bez zornosti prazni, i Aristotel, kad tvrdi: Οὐδέποτε νόει ἄνευ φαντάσματος ἡ ψυχή, t. j. da duša treba uvijek neke slike (isp. Wernicke, Mathematik u. philosophische Propedeutik, p. 25). Upravo je zato Schotten postavio prvo i glavno načelo: »Der geometrische Unterricht muss vor dem arithmetischen entschieden bevorzugt werden ,weil er die Grundlage bildet, weil er in den unteren Klassen verständlicher ist« (Höfler, 1. c. p. 83). U matematiku treba dakle po mogućnosti što više uvlačiti grafičko predočivanje, jer pomaže fantaziju i pamćenje. Höfler kaže (1. c. p. 259): »So sehr aber jede Vorderung, die Aritmetik von Geometrie unabhänging zu machen, im *wissenschaftlichen* Interesse zu begrüssen ist, so wenig kann sie den didaktischen Entschluss, Arithmetik und Geometrie in innigste Verbindung zu setzen, wankend machen«. Ovakav će način predavanja biti i psihološki i historijski opravdan, jer nam je iz historije matematike poznato, da se mnogo toga u matematici pronašlo baš na temelju grafičkoga predočivanja.

Da obučavanje u matematici u srednjim školama budi što više interesa, dužnost je učiteljeva da pazi, koju će metodu kod tumačenja odabrati. Mladenački duh privlači matematika obično samo onda, ako se predaje više kao umjetnost negoli kao znanost. Krivo je, i po uspjeh štetno, misliti, da srednjoškolske đake zadovoljava strogost i kratkoća definicija, dedukcije, pa da ih to zadovoljstvo potiče na samostalan rad. Ne, u tom zadovoljstvo nalaze istom zreliji ljudi. Potrebu će dokaza

ćutjeti oni već kasnije, malo po malo: »Erst wenn Anschauungen gesammelt sind, beginnt die definierende, reflektierende, beeweisende Thätigkeit bei den Schülern«. (Schmidt, Encyklopedie, svez. I. p. 1158.).

Iskustvo je pokazalo, da učenici razne matematičke i geometrijske poučke bolje shvataju i da pokazuju veće veselje i interes za matematiku, ako se matematika predaje tako, da se njezina historija vuče kroz predavanje kao crvena nit. Kad se n. pr. đacima kaže, da su stari Egipćani i Kinezi zemljišta dijelili u same četverokute, kako bi ih mogli lakše izmjeriti, i ako im se istakne, da su to činili zato, jer se četverokut dade pravcima rastaviti u same duge četverokute raznih dimenzija, dok se krug ne da na same krugove pravcem dijeliti, onda će đaci sasma drukčije gledati činjenicu, da i mi danas mjerimo ploštine s pomoću kvadrata, a ne s pomoću kruga. Svrha ovoj historijsko-genetičkoj metodi nije obučavati povijest matematike, nego postupno pratiti rod ljudski u napredovanju i time đacima davati jasan pogled u matematičku znanost. Cilj je te metode, da vodi učenike do spoznavanja matematike, znanja jasnijega i preglednijega nego što to pruža sistematička metoda. Po sistematičkoj metodi počinje obučavanje matematike s najtežim stvarima, sa stvarima, koje su siromašne sadržajem, a traže savršeni formalizam. Taj formalizam nije još razvijen kod učenika, nego se istom tijekom obuke imade razviti. Kod historijsko-genetičke metode toga nema. Tu ide sve prirodnim putem onako, kako su ljudi do pojedinih stavaka došli. Svrha matematičke obuke, koja se kod đaka mora svakako polučiti, jest apstrakcija i pregled matematike. Nu početi s onim, što se ima istom polučiti, sasma je krivo. Korak se po korak razvijala u ljudima moć apstrakcije i definovanja. To nam jasno kaže povijest matematike. Taj proces, koji se zbivao i neprestano se zbiva u ljudima kao cjelini, zbiva se istim redom i kod pojedinaca. Iz toga slijedi, da je sistematička metoda *obučavanja* nenaravna, nepedagoška, a historijsko-genetička naravna, pa zato pedagoška. Ovoj će se metodi utjecati učitelj osobito kod teških dijelova matematike. Najprije treba, da se pojedini poučci dobro uvježbaju u primjerima, a onda se istom smije i može uspješno teoretički znansveno obrađivati. (Isp. Rein, svez. 1. c. p. 725.).

Rekao sam, da matematička obuka ide za tim, da učenik dobije pregledno znanje znanosti o kojoj govorim. U tu svrhu

mora učitelj da predaje *sustavno* t. j. treba da učenicima rastumači i s njima vježba one stavke, na kojima počiva čitava zgrada njegova predmeta. Đak mora te stavke dobro naučiti, a mora mu biti također jasna i organska veza između pojedinih stavaka. Za volju te organske veze i jasnoga pregleda čitave matematike ne smije učitelj da opterećuje učenike raznim sporednim, manje važnim stavcima i zadacima.

Neka učitelj predaje najljepše, najjasnije i po svim pravilima metodike, naći će se skoro uvijek dječaka, koji ne će odmah shvatiti predavanje. To ne znači, da je za elementarnu matematiku ipak potrebit posebit dar. Nije naime dosta, da đak pojedine stavke razumije, da vidi njihovu logičku vezu, nego mora također — rekao bih — da vidi onaj »zašto«. Taj »zašto« ne vidi svaki učenik odmah, dok još učitelj predaje. Zato je dužnost učiteljeva priučiti đake, da mu se jave odmah, čim im u tumačenju što nije jasno. Dakako da će učitelj polučiti to samo onda, ako je kao valjan pedagog, a ne možda plaćenik, stekao u đaka povjerenje. Ako se đak žaca ustati i zapitati, što ne razumije, da ne bi bez potrebe dobio »peticu«, ili da ga učitelj javno ne osramoti, tada će, što dalje, to više biti takovih, kojima tumačenje ne će biti jasno, a učitelj će pod predavanjem uzalud pitati: »Komu što nije jasno?«

Interesu za matematiku nanaša među đacima mnogo štete to, što su neki učitelji pristupačni đaku i spremni da mu ponove tumačenje samo onaj isti sat, u kojem su neki stavak tumačili. Takvi zaboravljaju, da se nejasnoće pokažu đaku istom onda, kad kod kuće sjedne, da bez učiteljeve pomoći rješava domaću zadaću, a u zbijenoj školskoj knjizi ne nađe ono, što baš treba. Bude li učitelj pristupačan i spreman ponoviti tumačenje, ako ustreba i *slijedeći* sat (ili ako nema vremena pod satom a to izvan sata), tada će bez sumnje i slabiji đaci moći napredovati. Time će se pokazati sve više i više, da za matematiku ne treba posebna kakva sposobnost, nego samo razvijen razum i ozbiljna volja. O nerazvijenim dječacima ne ću ovdje da govorim, jer takvi ne spadaju u srednju školu. Ako su pak kojom zgodom ili nezgodom u nju zalutali, imadu se kompetentni faktori što prije pobrinuti, da je ostave.

U interesu je škole, a i države, da učitelji budu savjesni u procjenjivanju znanja, pa da nikoga ne propuste u viši razred bez propisanoga znanja; uvijek moraju imati pred očima riječi: »Eine leichte Schule ist ein soziales Verbrechen«. (Zielinski kod Höflera l. c. p. 40.). To ne će biti nikakvo nemilosrđe, jer iskustvo pokazuje, da se praznine u matematici ispune kasnije teže nego kod ikojega drugog predmeta. Neuspjeh u višim razredima potječe obično otuda, što je đak u nižim razredima postavio slab temelj.

Taknuo sam se bio školskih matematičkih knjiga. Mislim, da imam pravo kad pitam, čemu pisati školske matematike *zbijene?* Ta ne pišu se za zrele ljude, nego za neodraslu mladež. Potpunoma se slažem s Beckerom (Schmid l. c.! svez. IV. 1196.), kad kaže: »Das Vorurtheil gegen geometrische Lehrbücher (a to vrijedi i za aritmetike) mit ausführlichen Beweisen entspringt meist aus der Vorstelung, als ob es erforderlich sei, im Unterricht das Buch Wort für Wort durchzunehmen, während es doch nur darauf ankommt, dasselbe soweit heranzien, dass der Schüler es selbständig zu brauchen lernt«.

Kao što je kod svakoga pojedinog učevnog predmeta, tako je i kod matematike vrlo važna metodika. Što mnogi misle, da za matematiku treba posebit dar, krivo je i to, što učitelji često meću s uma, da se prije predavanja moraju u prvom redu pitati, *kako* će povjerenu mladež obučavati, a tek na drugom mjestu, da se imaju pitati, *što* će predavati. Koliko ih na matematiku, tako reći, mrzi, a samo zbog nepedagoškoga postupka učiteljeva!

Da za matematiku treba posebit dar, kušaju neki pokrijepiti tim, što se vrlo često događa, ako je đak dobar u matematici, da je slab u jezicima i obratno. Već sam pokazao iz života nekih matematika, da to ne stoji. Ljudi, koji znaju razlikovati razne hipotetičke slučajeve i koji moraju znati, gdje smisao rečenice zahtijeva konjunktiv, a gdje ne, takvi — mislim sa Simonom (l. c. p. 15.) — moraju imati i dosta razuma, da shvataju jednostavne stavke elementarne matematike. Pretpostavljam dakako, da se ti stavci u školi valjano rastumače i pokaže njihova primjena. To, što se događa, da srednjoškolac, koji dobro uči matematiku, često slabo uči jezike ili druge predmete, imade svoj razlog drugdje, a ne u posebnoj nadarenosti. Činjenica je, da je učevna građa današnjih srednjih škola preogromna. Vrijeme, u kojem mora đak svladati, što pojedini predmeti traže, ostalo je isto. Posljedica je toga, da se đak ne može ni u jedan predmet zadupsti, kako bi trebao. Tko voli matematiku, taj će se njome

više baviti, negoli mu to dozvoljavaju drugi predmeti, koje bi morao također naučiti. Jer mu ne dostaje vremena, doći će u školu slabije pripravljen iz predmeta, koji mu nijesu toliko na srcu. Tako je i s onim, koji daje prednost kojemu jeziku.

Ograničiv se samo na matematiku u srednjim školama, tvrdim, da za nju ne treba posebita dara. Elementarnu matematiku može dakle upoznati valjano svaki čovjek normalno razvijen, samo ako ima prilike t. j.ako ima valjanu obuku i ako nije površan. Svakako, tko je za matematiku zbilja posebno nadaren, tomu ću učenje matematike biti mnogo lakše, da ugodna zabava, a posebit će talenat pokazivati svakom zgodom, osobito elegantnim načinom rješavanja zadaća.

Jer kod učenja matematike osim razuma treba volje, dužnost je obučne metode, da djeluje mnogo na volju učenikovu. Osobito treba da u đaku uništi poznatu predsudu, da je matematika najteži predmet.

Osvrt na psihofizički paralelizam.

(Pobirci iz područja savremene psihologije).

Napisao: O. P. Dr. G., franjevac.

1. Oznaka teorije.

Čitaocima »Hrvatske Straže« naziv: psihofizički paralelizam nije nov. Susrećemo ga i u njezinu zadnjemu broju, gdje nam o. fr. Ign. Radić u svojoj oduljoj raspravi »Uspjesi i neuspjesi moderne psihologije« u kratko crta značenje psihofizičkog paralelizma. »Tu imademo (kod paralelista) tako zvanu zatvorenu kauzalnost: dva reda sasvim različitih pojava, koji idu svaki svojim pravcem, ali su ti pravci jedan drugom paralelni. Pravac je opet određen istorodnim uzrocima, a on ne prelazi granice određene mu od same naravi uzroka. Amo red fizičkih a onamo red psihičkih pojava«.

Dr. nam Bazala ovako teoriju prikazuje: »Paralelizam nauka, da pojave duševne i tjelesne ne stoje doduše u neposrednom saobraćaju, u uzajmičnom odnošaju, ali ipak da odgovaraju jedne drugima, slično kao točke dvaju paralelnih pravaca«.

Značenje se s primjerom dade bolje pojmiti. Hoću da pišem. Moja je odluka, moje htijenje, stvar je duševna (psihička); pisanje pak jest tjelesna pojava (fizička), koja spada u područje našega životnog tjelesnog mekanizma. Moja odluka ne utječe na samo pisanje, nego tu opažamo prostu usporedbu kao što su dvije paralelno potegnute crte. Pitanje uzročnog odnosa iščezava.

Kardinal Mercier ovu teoriju nazivlje u naše doba najrasprostranjenijom (La plus universellment repandue aujordui). I zbilja je tako! Na prvi mah ovaj nazor zadovoljava praktičnim nuždama moderne, donekle objektivne, filosofije. Moderna fi-

losofija bježi kao pred nekom aveti, plašilom, kad joj se spomene supstancijalnost duha, kao uzrok duševnih pojava. Ta, to je u njihovoj glavi napuštena baština srednjega vijeka. S druge strane eksperimentalne znanosti oči kopaju svakom onomu, koji još hoće da u životu podrži staro kao i moderno materijalističko naziranje o svijetu i životu.

Do sada smo bili navikli materijalizam i u »Hrv. Straži«, više manje našim oružjem pobijati, a sada će, bez sumnje, i za samu našu stvar, kršćansku filosofiju dobro doći, kao također i za poznavanje samog paralelizma, ako jednoga uvaženog pristašu psiho-fizičkoga shvaćanja pustimo, da nam on kaže, što nam je držati do materijalističke, još u nas u Hrvatskoj obožavane, filosofije.

2. Istovjetnost pozitivističkoga i skolastičkoga stanovišta.

Redoviti sveučilišni profesor u Beču Dr. F. Jodl napada mišljenje Haeckela, Zölnera, Nägeli-a, koji u interesu svoga monističkoga nazora (monizam ne priznaje bitnu razliku stvari, nego uči, da je to sve jedna supstancija μόνος) naučavaju, da i atomi, najsitniji sastavni djelovi svari: bilo organskih živućih, bilo anorganskih bez života posjeduju život, pa i svijesnost i to u bitnosti istu, kako to kod čovjeka opažamo. Njemu se to ne sviđa. Iskustvo nam je jamstvom, kaže Jodl, da ne postoji duh bez materije, — čovječja je duša u njegovu materijalnom organizmu, dočim iskustvo nam nikako ne jamči: gdje je materija, da je tu istodobno i duh sadržan.'

Kritično osviješćena znanost dolazi do zaključka, da fizikalni i kemički pojavi imaju svoju posebnu opstojnost i svoja posebna djelovanja (Selbstständigkeit und Selbsttätigkeit. Ne smijemo reći, da je materija samo ono, što pod mekaničkim oblicima opažamo. Moramo i kemičkim pojavama pripisati kvalitativnu djelatnost. Bilo fizična bilo kemična djelatnost ne treba za to da bude slična sa pojavima osjećanja, čuvstvovanja kod živućih bića. Pri promatranju prirode opažamo razne stupnjeve (Steigerungen) stvarnih pojava, koje se ne samo kvantitativno već i kvalitativno razlikuju. Tvari nemadu jednu te istu bit. One su između sebe različne. Kisik nije jedno isto što je i vodik,

ugljik nema ista svojstva kao i dušik. Ne samo da su kemički elementi između sebe različni nego se oni, došavši u dodir s kojim drugim elementom, s kojim imadu neki stalni kemički afinitet pretvaraju u neku treću sastavinu, gdje gube svoj posebni autonomni opstanak i svoje se biti odriču. Uzmimo sintezu, spoj kisika i vodika = vodu, opazit ćemo, da voda ima sasvijem druge vlastitosti, nego li njezini sastavni dijelovi. Sumpor je bez vonja. Užižemo li ga, iz njega se širi zagušljivi zadah, a da za sobom ne ostavlja ni malog preostatka sumpora. Isto tako možemo istaknuti i o željezu na zraku izloženu, koje malomalo rđa hvata, dok ga tako ne pretvori, da se u njemu obilježja pravog željeza ni najmanje ne opažaju. O bogatstvu pojava, između sebe različnih, ne samo da nam kemija znade dosta toga pričati nego nam očituje još višu prepletenost i mnogovrsnost organska kemija, koja se bavi o sastavnim djelovima organskoga bića. Problem bjelančevine još ni izdaleka umjetnim putem ne riješismo. Bjelančevinu opažamo u svakom organizmu. Nje imade i kod biljki i kod živina. Dapače se ona smatra sastavnim dijelom u carstvu života. Popriječno se drži, da se bjelančevina sastoji od 50, - 5 - 54,5 posto ugljika; 6, 9 - 7.3 vodika; 0.8 - 2,2 sumpora; kod nekih ulazi posto 0,4 - 0,8 fosfora.

Ovaj organički kemički spoj daleko u svojoj sastavini nadilazi anorgansku kemiju. Ni život nije jedinstven. I on ima svojih stupnjeva. Ima bića, kod kojih život bez svijesti opažamo, a ima ih, kod kojih je svijesnost glavno obilježje. Stojeći na pozitivno dokazanoj znanosti, nesavremeno je i nelogično, bilo u interesu koga posebnog gledišta, pripuštati neki universalni, opći kozmički duh, koji je usko skopčan sa ukupnim tvarnim svijetom (makrokosmischer Hylozoismus), kao što je neispravno sastavnim dijelovima tvari — atomima kojekavka duševna svojstva pripisivati.

Na što se ne će da osvrću monisti? Dobro kaže Jodl, da oni prelaze preko forme i sastava (Struktur) bićâ, a što je pak od temeljnog značenja za njih. Oblici se bića (das Morphologische) ne dadu nadomjestiti. Tvarni su elementi svugdje isti. Temeljni se pojav života — stanica — jednako nalazi kod nižih bića kao i kod kralježnjakâ. Neizmjerna se razlika funkcijâ ne ima tražiti u tvari kao takovoj, nego u oblicima, pod kojima nam se stvari ukazuju. Žlijezda ne bi mogla izlučivati, mišić, muskul se stezati, oko gledati, uho čuti, niti molekul odbijati ili privlačiti,

da nemaju svoju određenu strukturu, oblik. Razne funkcije pretpostavljaju i razne oblike. U obliku se krije tajna života. Životna se klica krije u anorganskom tvarnom postupku. U stanici nailazimo na tvarna počela i njih moderna kemija barem donekle može da razluči i da ih kemičkom sintezom ponovno proizvede. Kemija organskoga bića proizvesti ne može. I ako je pošlo za rukom otkriti životne kemičke pojave kod života, ipak ti kemički elementi izvan živućega bića pokazuju svoja samo fizička i kemička svojstva ali bez kakvih životnih (vitalistische Eigenschaften) vlastitosti. Kao što je nemoguće život na prostu tvar svesti, neizmjerno je (infinitesimal) veća nemogućnost jedan psihički pojav materiji kao takovoj pripisati. Zagonetka psihičkoga života krije se u posebnom obliku i u posebnoj strukturi kao i onaj života u opće.

3. Misao i postupak izlučivanja.

F. Jodl pravedno osuđuje stariju teoriju materijalista, koji su držali, da su naše duševne pojave, svijesni čini naši, izlučivanja (Secretion) našega možđanoga stroja nešto slična, kao što je mokraća izlučivanje naših bubregâ.

Cabanis je usporedio pojavu svijesnih čina našim probavilima, a Vogt je to htio razjasniti prostom kontrakcijom živčevlja. Ako je Cabanis htio da dokaže, da su naši svijesni čini izlučivanje možđana, primjer nije zgodno odabran. U postupku je probavljanja izlučivanje jasno, dok nam pozitivna opažanja nikakvu podlogu za materijalistički nazor ne pružaju. Možđani su kao i cijeli životni organizam podvrgnuti tvarnim izmjenama (Stoffwechsel). Naši možđani izlučuju kemičke supstancije: Cholesterin, Kreatin, Xanthin i u ovom izlučivanju imamo fiziološku analognu pojavu, kao i kod bubrežnoga ustrojstva i kao kod jetara (Leber). Ovako je možđano izlučivanje nešto sasvijem drugo, nego li su osjetni pokreti u možđanom aparatu i s njima skopčani svijesni čini, koji ne imadu ništa zajedničkoga ni sa izlučivanjem mokraće ili žući. Kaže se: kao što se hrana kemičkim radom probavila pretvara u meso, kosti i krv, tako da se i izvanjski podražaji (äussere Reize) s pomoću živčanoga sistema pretvaraju u svijesnost. Pri ovom se na nešto glavno zaboravilo. Dokazati, da fizički pojavi — vanjski podražaji — slijede i psihičke — svijest našu — nipošto ne znači, da se moraju psihični pojavi iz fizičkih izvoditi. Kod pretvorbe se fizičkog u psihično ne radi o kakvoj tvarnoj asimilaciji (Stoffassimilirung) nego se tu radi o pravoj transupstancijaciji, jer je svijesnost posve drugo (Heterogenität) nego su oblici bilo kojih mekaničkih pokretaja. Hoće li se ipak usporedba činiti, mora se reći: kao što se hrana u krv, meso, kosti, mišičje pretvara, tako se i vanjski utisci u živčane mekaničke titraje (Nervenschwinkungen) preobraćaju.

4. Nazor pri svijetlu iskustva.

Bečki je paralelist iznio temeljite razloge proti materijalističkomu naziranju. To mu se mora upisati u zaslugu. Nastaje pitanje, da li je psihofizički paralelizam sposoban odrediti pravo značenje duševnim pojavama i može li udovoljiti svim zahtjevima, koje mu objektivna kritika postavlja?

Što se ima kazati o iznesenoj nauci? Ako ćemo gledati na broj pristaša, ova bi teorija u naše doba konačno slavlje slavila. U znanosti pak broj zagovaratelja ne odlučuje. Tamo su sami razlozi mjerodavni. Psihofizički je paralelizam nastao u doba empirizma, komu je iskustvo glavnim izvorom. Poznato je, da su kod čovjeka usko skopčani čini duhovni sa tjelesnima. No, je li ovo dostatno za paralelističku nauku? Mislimo, da nije. Njihovo je mišljenje, da duševni čini tjelesne paralelno slijede, da jedni na druge ne djeluju. Odakle to oni znadu? Kažu: iz iskustva. To ne stoji! Iskustvo nam jamči, da su duševni čini upućeni na tjelesne; a ono nam do sada nigda nije pokazalo, da bi tu bio prosti, puki, negativni paralelizam. Priznajemo, da je primjer o dvjema paralelno potegnutim crtama zgodno izabran za popularizaciju, pristupačnost ove teorije i onim, koji nisu psihologi ex professo; ali se on ne da ni po analogiji duševnim djelovanjima primijeniti. Dvije su crte jednoga istoga reda, i tu se pralelizam shvaća. U psihologiji jednakosti nema. Drugo su tjelesna djelovanja, a drugo duhovna. Kad se radi o dvjem vrstama pojava, tada bi se najviše moglo pripustiti, da se o paralelizmu govori u nekom prenesenom smislu.

Ako ćemo se osvrtati na pravo objektivno opažanje, ono će nas dovesti do zaključka: da je njihova nauka netemeljita. Kod

tjelesnih pojava, opažamo, da je jedna na drugu upućena i da one sačinjavaju jedan neprekidni lanac, čije se veruge uzajamno drže. Ako hoće da bude prava uporednost, mora se ovaj isti zakon obistinjivati u području psihologije, a to je uprav ono, što tamo nedostaje. Ko je i malo promišljao, bez sumnje je opazio, da njegovi duševni pojavi nijesu jedan uz drugi usko vezani. U normalnom, u budnom stanju svijestan sam mojih duševnih operacija i znadem, da se jedna za drugom niže; spavam li, toga stanja kao niti duhovnih operacija svijestan nijesam. Nije li ovo očit dokaz, da ne možemo uporediti (paralelizovati) duševne čine sa tjelesnim, fizičkim. Ebbinghaus hoće da uteče ovom prigovoru, pa uvađa neke besvijesne duševne čine, koji bi bili kao posrednici između svijesnoga stanja prije spavanja i onoga, koje nastaje poslije nego smo se probudili. Može li nam što slična Ebbinghaus iz fizike donijeti? Ne može. Ako ne može, tada neopravdano govori o paralelizmu, suviše je pak stanje besvijesnih čina nama nepoznato. Nepojmljivo je, kako besvijesno stanje kao *takovo* može prouzročiti svijesnost? Svijesni se čini i oni duševne besvijesti bitno razlikuju; tu je, kako psiholozi kažu, kvalitativna razlika. Ne, samo da se ne dadu ovakove pojave fizičkim uporediti, već ni u području psihe svijesna i besvijesna djelovanja ne mogu da sačinjavaju jedinstveni lanac, koji je bezuvjetno nuždan u nauci paralelista.

5. Vječna svijesnost.

Paralelisti ne priznaju potpuno besvijesno stanje, u komu bi i zadnji tračak svijesti ugasnuo. Makar se nama činilo, da nas n. pr. u spavanju potpuno svijesnost ostavlja, mi se varamo. Ona je koliko toliko budna. Pri ovoj bi tvrdnji moralo otpasti naše gornje razlaganje. Meni se čini, da ne otpada. Teško je vjerovati, da će oni besvijesni čini poroditi svijesne, jer bi to bilo proti običnom shvatanju i prostaka i učenjaka. Proturječno je da besvijest kao takova samosvijest prouzrokuje. Skolastici bi rekli: učinak ne može da nadađe uzrok: effectus non superat causam, a ovo je načelo i u modernim znanostima neopovrgljivo. Ako i pripustimo, da nas svijest potpuno ne ostavlja, ipak ostaje nerazumljivo, kako će nam niža svijest prouzrokovati jasnu, vedru svijesnost. Plus se savjesti s njezinim minusom ne da protumačiti.

Za paralelizam je slijedeća činjenica dosta neugodna. Čovjek se kadikad spomene koje zgode, koju je jur davno zaboravio ili se na nju kroz dugi niz godina ni osvrnuo nije. Gdje je ona uspomena pokopana bila? Pripustimo li, da se je ona u besvijesnom stanju krila, ipak nam ta besvijest aktualne svijesti, kako smo gore istakli, ne može protumačiti. Želi li se to sa neprekidnim lancem duševnih pojava razjasniti ni na ovaj se način ne može uspjeti. Prvo svega duševne pojave dolaze i prolaze, kao što i onaj događaj, koga se uspomenom sjećamo. Nije vjerojatno, da će prethodna duševna pojava, koja je skroz druge naravi, slijedeću k svijesti privesti. Sada sam zaposlen matematičkim formulama, u jedan se čas u mojoj duši porodi uspomena na druga iz moga najranijeg djetinjstva, na koga kroz cijelo vrijeme nigda ni pomislio nijesam. Moglo bi se misliti, da mi je koji nenadani vanjski dojam ovu uspomenu probudio, ali se taj slučaj u paralelizmu ne da pojmiti; jer oni isključuju svaki fizički utjecaj na psihične pojave. Ne bi li se dalo reći, da je ovaj davni događaj bio pokopan u cirkonvolucijama moždana? Ni to ne stoji, jer bi tada morali istovjetovati psihične čine sa fiziološkim, proti čemu se najodrješitije paralelisti bore. Naše duševne operacije nijesu nikakav: Deus ex machina. Njima se mora naći uzrok. U svim ga iznošenim hipotezama ne nađosmo. Gdje im je uzrok? Ako se ja spominjem nečega, očito je, da u meni opstoji neka dispozicija, po kojoj se uspomene bude. Dispozicija je nešto u nama trajna, permanentna tako da mogu danas kao što sam mogao jučer, i kao što ću u buduće prizivati duševne uspomene. U nama se mora pretpostaviti neki trajni, permanentni motiv, princip duševnih čina, koji mi nazivljemo duhom.

6. Supstancija Spinoze utočište paralelista.

Koliko god moderni duhovi izbjegavali pitanje o uzroku, ipak se ljudski duh tomu oteti ne može. Kad se neka tvrdnja našemu duhu ukaže, on svojom unutrašnjom nuždom traži onaj, našoj naravi nekako prirođeni: Zašto? Ovo se obistinilo i kod paralelizma. Ljudski se duh nije mogao zadovoljiti sa prostom izjavom, da između duševnih pojava i tjelesnih postoji uporednost, nego je pošao naprijed, pa je upitao: koji je razlog te uporednosti? Kako spomenuh, toga razloga ne htjedoše naći u

tom, što je čovjek sastavljen od duše i tijela, pa kao takov sačinjava jedno bivstvo (una substantia) pod specifičnom oznakom razumnoga bića, nego pokušaše naći riješenje ove zagonetke u Spinozinoj filosofiji istovjetnosti, identiteta. U znanstvenom je svijetu Spinozina nauka poznata pod imenom filosofija supstancije. Što je supstancija u misli amsterdanskoga filosofa? Ovako je Dr. Bazala u svojoj »Povjesti Filosofije« sv. II. str. 243. opisuje: Supstancija je ono, što postoji po sebi i što se poima po sebi. Ako je tako, onda u prirodi može biti samo jedna takova supstancija, jer ništa drugo ne postoji bez nje ni izvan nje, nego se sve nužno pomišlja, da postoji s njezinom pomoću, a jedino ona postoji bez ičije pomoći, samo po sebi. Ovu apsolutnu supstanciju zove on bogom«. Opisana je nauka sadržana u riječima, koje na prvoj stranici Spinozina djela Ethik opažamo: (»Unter *Substanz* verstehe ich dasjenige was in sich ist und durch sich gedacht wird: das heisst dasjenige, dessen Begriff des Begriffes eines anderen Dinges nicht bedarf, um daraus gebildet zu werden«). Nauku ovog identiteta, koji sve stvari stavlja pod neograničenu vlast supstancije, evo kako G. Th. Fechner na psihofizični paralelizam primjenjuje.

Zašto opažamo paralelizam između psihičnih i fizičkih pojava? Za Fechnera je ovaj jednostavni razlog: jer su to samo dvije pojave jedne realnosti, jednoga bića, jedne te iste supstancije. Za pristaše psihofizičnoga paralelizma ne pravi velikih poteškoća činjenica: što su psihičke pojave od fizičkih znatno različite. Oni toj neprilici ovako izbjegavaju. Jedna ista stvar može imati dva, na prvi mah protivna oblika. Promatrajući sunce sa zemlje, čini se, da se sunce oko zemlje okreće; motreći zemlju sa sunca, pričinja se, da se ona oko sunca vrti. Gledamo li jedan luk iznutra, on nam izgleda konkavan; promotrimo li ga izvanka, on ima pupčasti (konveksni) oblik. Jednako treba da držimo u duševnim i tjelesnim operacijama. Supstancija se na dva načina očituje u svijesti (psychische Vorgänge) i u realnosti (physische Vorgänge). Ove su pojave prolazne naravi. Samo je supstancija realna. Svaka duševna pojava u odnosu prama stvarnosti jest fizička, kao i svaka fizička u odnosu prama psihičnom stanovištu jest duševna. (Fechner: Das Mecanische ist das von aussen erfasste Seelische, das Seelische das von innen erfasste Mecanische unsers Körpers).

* * *

Činila se komu i zagonetna ova tvrdnja, ipak Fechner kaže, da je na strogom, znanstvenom iskustvu osnovana. Ova tvrdnja nema nikakva posla sa eksperijencom. Po nikakvom zornom opažanju mi ne možemo doći do zaključka o opstojnosti jedne apsolutne supstancije, barem ne u smislu, u komu je Spinoza prikazuje. Iskustveno nas opažanje do protivnoga zaključka dovodi. Mi vidimo razna bića, koja sama o sebi postoje i kojih se pojave ne dadu s drugim bićima ni identifikovati ni izmjenjivati. Kamen nema iste vlastitosti kao i biljka, biljka nema kao i živina, a životinja nema one, koju i čovjek. Mi sve ovo uzimljemo kao bića, supstancije napose. Spinoza se tomu opire a s njim psihofizik Fechner, pa kaže, da su sve te vlastitosti apsolutne supstancije. Što je ona? Možemo li je poznati? Niti nas može posredno, niti li neposredno iskustvo do nje dovesti, pak će zato svaki strukovnjak radije zahvaliti na takvim hipotezama, koje na iskustvu nijesu osnovane, a ipak iskustvene pojave nastoje protumačiti. Fechner je ustvrdio, da se pri raznom promatranju mekanizam ukazuje psihičan, a ono, što je psihično, da je mekaničke naravi. Spomenuti gospodin ne može da ovo dokaže. Uzmimo naš tjelesni životni mekanizam. Cijeli se naš organski aparat ukazuje ono, što jest, tjelesan i ne drugačiji. Uzmimo za primjer jednu duševnu pojavu našu, misao, pojam ljepote, dobrote. Ova se misao nigda ne da u prosti tjelesni mekanizam preobratiti. Istina, naše misli, želje mogu prouzrokovati neka mekanična djelovanja u našem organizmu, ali će svedjerno jasna istina ostati, da se to dvoje nikako ne da indentifikovati. Hoću da pišem. Između moga htijenja i pisanja postoji velika razlika, tako da nikomu u pamet ne će doći, da moju duševnu operaciju htijenja sa mekaničkim radom pisanja poistovjetuje, premda jedno s drugim u kauzalnom odnosu stoji.

Psihofizički paralelizam po samim svojim temeljnim načelima stoji u očitoj protimbi sa identifikacijom pojava, na koju se neki psihofizici pozivlju. Paralelisti su uprav zato, što nijesu voljni istovjetovati duševne pojave s fizičkim, priznali ovim zasebnu opstojnost sa posvemašnjom neodvisnošću jednih od drugih. Hoće li se da prizna stvarna identičnost jednih i drugih fenomena, tada iščezava i sami pojam psihofizičkog paralelizma.

7. Očite besmislice.

Paralelisti tvrde strogu uporednost između duševnih pojava i tjelesnih. Taj bi se paralelizam dao spoznati po načinu djelovanja, što ga kod tjelesa i kod duhova bilježimo. Fizičke stvari, bića mogu jedno na drugo neposredno djelovati. Mi možemo, u koliko se to odnosi na naše tijelo i na njegove vlastitosti, djelovati neposredno jedni na druge. Bilo koje mu drago tijelo, ako je mojim snagama primjereno, ja ga mogu ticati, s jednog na drugo mjesto micati, a tako isto i druga tjelesa mogu da na me neposredno djeluju. Priznato je načelo, da se fizički aktiviteti neposredno dotiču.

Opažamo li ovakav neposredni odnošaj u području duševnih operacija? Kod fizičkih pojava opažamo neposredni aktivni ili pasivni saobraćaj, koji u psihološkom odnosu apsolutno manjka. Mi možemo jedan drugoga rukama kretati, ali se naše duše neposredno ne poznaju. Mi ne možemo ući u trag željama, mislima, osjećajima drugoga, ako se to riječima, fizičkim znakovima, kretnjama ne očituje. Gdje je ovdje paralitet jednih i drugih pojava?!

Još nešto! Ako bi bila stroga uporednost — a još više identičnost — između psihofizičkih pojava, tad bi bila i ova nepobitna činjenica neprotumačiva. Moj pojam o ljepoti izrazujem fizičkim znakom »ljepota«. Kad bi bila stroga identičnost ili uporednost, tad se pojam ljepote ne bi nijednom drugom riječi dao izraziti izvan ove »ljepota«. Činjenice pokazuju drukčije. Ovaj se pojam dade izraziti u svim jezicima, koji nemaju ništa zajedničkoga sa znakom, koji je u hrvatskom jeziku »ljepota«.

Psihofizički nas paralelizam dovodi do dosta smiješnih zaključaka, ako hoćemo iz njihovih pretpostavki zaglavke dovoditi. Oni kažu, da psiha sa fizikom nikakva odnošaja neima. Mi imademo čitave biblioteke najvećih tvorevina ljudskoga uma. Što nalazimo u bibliotekama? Naslage knjiga, mrtvu tvar. Imadu li ona mrtva slova ikakva odnosa sa velikanima, koji svoje ime njima ovjekovječiše. Po strogom zaključivanju psihofizičkoga paralelizma ona slova kao i čitava djela ne bi smjela imati nikakva odnosa sa psihom spisatelja. Moralo bi se doći do ovog apsurdnoga zaključka: Tiskani umotvor »Smail-Aga« nema nikakva posla sa velikim pjesničkim talentom našega Mažuranića. To bi isto bilo kao kad bi rekli, da bi onaj epos jednako opstojao ili mogao opstati, da ga nije niko u svom duhu prvo uobličio.

Pa gdje je još i u ovomu ona stroga uporednost, koja se iskustvom dade dokazati? Mrtva nam slova Ilijade prizivlju u pamet grčku bujnu, ratobornu psihu, od koje se samo danas neka blijeda spomen čuva, dok je sve to davno u prošlosti pokopano. Djela nam Aristotelova još govore o njegovom refleksivnom talentu, dok su one misli, u knjigama sadržane, s njegovim duhom — u smislu psihofizičkog paralelizma — već davno iščezle.

Pri ovakim razmatranjima ne znam, kako se psihofizički paralelizam dade razložito braniti.

* * *

Našim je gornjim izvodima, koliko nam se čini, teško izbjegnuti. Da u nekom kauzalnom uzročnom spoju nijesu pisane ili izgovorene riječi, takovo umovanje izbjegava obično zdravo mišljenje. Uza sve se to paralelisti ne dadu smesti. Oni kažu, da se suslijed riječi, njihova veza dade protumačiti na mekaničan način. Jesmo li jednu riječ izrekli ili napisali, za njom slijedi druga po poznatom zakonu asocijacije, pridruženja. Dade li se štogod na mekaničan način postignuti, to ne ću apsolutno nijekati. Da se pak može prostim mekanizmom protumačiti Danteova »Božanstvena komedija«, bez aktivnog sudjelovanja Alighierove velike pjesničke duše, to će se rijetko ko usuditi u ozbiljnom društvu izreći.

Sve kad bi čudotvornu snagu organskoga mekanizma u pisaćem aparatu i u motornim živcima govora priznali, imamo nekih neosporivih duševnih činjenica, koje nemilo ruše fizički mekanizam.

Očito je, da misli spadaju u područje duše, a da su riječi fizične pojave, vanjski tjelesni znakovi. Događa se, da mnogo puta posjedujemo jasnih, bistrih ideja, a da ih ne znamo ni pismom ni govorom izraziti. Da jednu misao govorom ili pismom očitujemo, to nas dosta truda stoji. Napokom mi riječi po svoju kalupimo, određujemo im značenja. Ove riječi nijesu tekle paralelno sa našim mislima jer ih je naš duh tek poslije uobličio. Ko proučava filosofiju pa i druge znanosti, poznato mu je, kako je naš hrvatski rječnik u tom siromašan. Međuto se učenjaci trude, kako bi znanstvene ideje u hrvatskom ruhu opremili i ra-

zjasnili. Nepojmljivo je, da u ovom cijelom stvaranju oko znanstvenog rječnika nikakvoga aktivnog utjecaja ljudski duh nema.

Ako analizi podvrgnemo pojam suda (iudicium), vidjet ćemo, da on nema nikakva fizičnoga korelata. Poslužit ću se primjerom, kojim se je i Dr. Geyser u svojoj psihologiji poslužio. Pod očima su mi dvije jednake boje. Uspoređujem jednu s drugom. Kad sam ih usporedio, zaključujem, da su jednake. Koji je fizički korelat ili fizična strana pri ovom procesu, postupku? Fizična je opstojnost boja i njihova objektivna jednakost; fizična je i njihova objektivna djelatnost na moj očni živac. No pri ovomu nije vas postupak iscrpljen. Moj duh ove dvije boje uzpoređuje, u koliko su slične, ili različite, ili jednake. Ovome činu moga duha ne može nitko da nađe fizičku paralelnu tačku ili stvarni, tjelesni ekvivalenat.

8. Proti materijalizmu za materijalizam.

Čovjek je sastavljen od duše i tijela. Duševni pojavi moraju imati uzrok duševni, a tjelesni uzrok svoje vrsti. Duša i tijelo ne opstoje kao dva po sebi opstojeća, odijeljena bića. Oni se združuju u jedinstvu opstojnosti, u jednom čovjeku. Čovjek je kao takav područje jednog i drugog života. On sačinjava jednu supstanciju. Misli li čovjek (duševni pojav), svijestan je svoje misli i svojom je smatra; nosi li breme (fizički rad), također je svijestan, da je to njegovo djelovanje. Kad čovjek ne bi bio jedno biće, nego dvojako, ova se činjenica ne bi dala protumačiti.

Ovaj je sredovječni nazor osnovan na strogom iskustvu. Samo abuzivni zaključci moderne pozitivističke psihologije mogu da ga napanu. U ovom se sredovječnom mišljenju ne istovjetuju ni duševne ni tjelesne operacije, kao što to ne pripuštaju ni sami paralelisti (Jodl, Münsterberg, Wundt), dok se drže pozitivnog promatranja prirode. Ovom se nazoru nije potrebito, da protumači odnošaj između tjelesnih i duševnih operacija, utjecati apsurdnostima — pa i najmodernije teorije — psihoparalelizma. Jednostavan je, ali strogo i znanstven odgovor, zašto opažamo odnošaj između tjelesnih i duševnih djelovanja, i to taj, što čovjek sačinjava jedno samo biće sastavljeno

od duše i tijela. Priznajemo, da je način spoja duše i tijela u jednu supstanciju naravno isključivši pri tom bilo koju istovjetnost sa kemičkom sintezom — tajna naravi. No tomu se nije čuditi! Toliki fizički (n. pr. zakon teže), biološki (n. pr. jasan pojam o kretnji živčevlja — neurocym), zakoni u sebi su nam nepoznati, ali ih ipak za to ne odbacujemo. Činjenicu moramo priznati, jer nam svijest naša o njoj jamči. Ja sam jedan te isti, koji mislim i koji perom krećem; također sam onaj isti, koji sam otrag godina mislio i perom pisao. Onaj moj »ja« jest u meni nešto jedinstvena, trajna, koji je zadnji principium bilo intelektualnoga bilo tjelesnog djelovanja. Bilo koja operacija u meni nastaje, prestaje, ponavlja se, a ovaj »ja«, izražaj jedinstvenosti bitka u čovjeku, svedđerno u njemu traje i on je područje najraznovrsnijih njegovih djela.

Ne ćemo li vjerovati kategoričkom imperativu svijesti naše, tada ni psihofizički paralelizam nema prava na opstanak. Ko niječe svjedočanstvo savjesti, taj je skeptik. Skepticizam — koji u svemu sumnja — u sebi je apsurdan, niti je sposoban, bilo na kom polju, realnih plodova da donese.

* * *

Kod modernih psihologa (Jodl) nalazimo na prvi mah dosta sličan zaključak. Bečki profesor nije ostao pri konstatovanju samih činjenica u antropologiji. Njemu je zajednička nauka sa ostalim psihofizičkim paralelistima: duševni čini fizičke paralelno slijede bez uzročnoga odnosa. On drži ipak potrebitim to dvoje u jednoj tački sjediniti. Spinozina je supstancija za Jodla dosta apstraktna. On hoće da nam dade konkretniju formulu, pa kaže: da je najnaravnije mišljenje onih, koji uče, da su fiziološke i psihološke pojave samo dva razna načina dvije strane jednog te istog životnog sa sviješću snabđevenoga organizma.

Ovo bi se mišljenje dalo u duhu pravo pozitivne kršćanske filosofije razumjeti. I mi kažemo, da je čovjek — živo, organsko, svijesno biće — područje jednih i drugih: tjelesnih i duševnih pojava, ali će se uvijek ono što je tjelesno fizičnomu materijalnomu uzroku pripisati a duševno psihičnomu.

Ko pročita ono, što smo o materijalizmu iznijeli, logično mora zaključiti, da je psiholog Jodl najodrešitiji protivnik materijalista; ali tako nije. On spominje, kako je materijalizam jedino pod utjecajem monističkoga shvaćanja mogao da nastane,

ali je i Jodl, ostavivši objektivnu stranu pozitivnih znanosti, u istu pogrešku upao.

Na pitanje: da li tvar može misliti, proturječno odgovara. Njemu je jasno, da organska materija misli, kao što i to da i anorganska materija ne misli. Kako je mogao Jodl doći do ovoga zaljučka? On je isti toliko puta temeljito istakao, da se tajna života uopće kao i tajna duše krije u posebnomu obliku, i da nam formalnu stranu bića nije dopušteno poistovjetovati (Das morphologische aber unersetzliche, auf welchem die höheren Gestaltungen des Daseins beruhen).

Ako je ovo znanošću utvrđeno, zašto doći do onakoga zaključka: materija organska misli? Ne zahtijeva li zdrava logika, zahtjevi našega pozitivnoga umovanja, da rečemo: čovjek tjelesno, organsko, duhovno biće misli; ali on ne misli, u koliko je tjelesan, jer tijelo kao takovo nije kadro da misli, nego on misli, u koliko njegove duevne operacije pretpostavljaju osobiti oblik, osobitu formu, koja se ne nahodi u području materije?

Za Jodla je duh i tvar jedno isto, ne na temelju pozitivnih znanosti nego na materijalističkoj prerasudi, koja neopravdano bježi ispred duha.

Za kršćansku je filosofiju još sveđerno utješljiva činjenica: da prava znanost njezine interese štiti, dok ih samo zlouporaba njena hoće da uništi.*)

*) *Bibliografija:* Friedrich Jodl, Lehrbuch der Psychologie, 3. izd. Stuttgart und Berlin, svez. 2.

B. Spinoza, Die Ethik, Leipzig.

Card. Mercier, Psychologie, izd. 8, sv. 2.

Dr. Joseph Geyser, Lehrbuch der allgemeinen Psychologie, 2 izd., Münster 1912. (Osobito bilo pri ruci).

Dott. A. Gemelli: Nuovi metodi ed orizzonti della psicologia sperimentale. 1913.

Gospodar Svijeta.

Roman. Engleski napisao **Robert Hugh Benson.**

Preveo: **M. A. M.**

POGLAVLJE TREĆE.

Kardinal nije gotovo ništa rekao Percy-u, kad su se sastali to veče, osim što mu je čestitao zbog njegova držanja pred papom. Činilo se kao da je svećenik imao pravo, što je bio onako iskren. A onda mu spomenu njegove nove dužnosti.

Percy će zadržati te dvije sobe, što ih je dosda zapremao. U kardinalovu će oratoriju govoriti obično misu, a iza toga će u devet sati doći po instrukcije. U podne će objedovati s kardinalom, a onda će biti slobodan sve do Pozdravljenja. Napokon će do večere opet stajati na raspolaganje svome gospodaru. Glavni će mu posao biti čitanje sve engleske korespondencije i sastavljanje izvještaja o tom, što je čitao.

Percy-u se sasvim svidio taj ugodni i tihi život i on mu se sve više privikavao. Imao je svu silu slobodna vremena, što ga je nastojao provoditi prijatno. Od osam se do devet prošetao svaki dan ulicama, navraćajući se u crkve, proučavajući puk i upijajući malo po malo onu čudnu prirodnost života, što se razvijao pod starinskim uslovima. Katkad mu se sve to pričinjalo kao kaki historički san, katkada da realnosti nema i da je svijet moderne civilizacije tek jedan fantom, a ovdje da je prosta prirodnost duševnoga djetinjstva. Pa ni čitanje ga engleske korespondencije nije vrlo umaralo, jer je struja njegove misli počela opet teći u tom njemu od vajkada prijatnom kanalu, pa je čitao, rezao, analizirao i postavljao diagnoze sve većim i većim mirom.

Glavne novosti u ostalom i nijesu bile mnogobrojne. Kao da je iza oluje nastala tišina. Felsenburgh se i nadalje držao povučen; odbio je sve ponude, što su mu došle iz Francuske i Engleske, i premda nije bilo ništa odlučno javljeno, držali su da će se on za sada zadovoljiti s položajem prostoga promatrača. Međutim su parlamenti Evrope imali pune ruke posla, pripravljajući revizije zakonâ. Govorili su, da se do jesenjih zasjedanja ne će ništa učiniti.

Život je u Rimu bio vrlo zanimljiv. Drevni je grad postao ne samo središte vjere, nego u neku ruku i njen mikrokozam. Bio je razdijeljen u četiri ogromne četvrti — anglosasku, latinsku, germansku i istočnu, ne računajući Trastevere koji je bio gotovo sav zapremljen papinskim uredima, seminarijima i školama. Anglosasi zapremahu jugozapadnu četvrt uključivši Aventin, Celian i Testaccio. Latini stanovahu u starom Rimu između Corso i rijeke, Nijemci u sjeveroistočnoj četvrti, ograničeni s juga ulicom sv. Lovrinca, dok je preostala četvrt bila prepuštena Istočnjacima, a Lateran joj je bio središte. Na taj su način pravi Rimljani jedva i osjećali tuđinsku intruziju; oni su imali množinu svojih crkvi, mogli su živjeti u uskim tamnim ulicama i prodavati tamo svoju robu — i upravo se među njima Percy najradije šetao, ushićujući se za prošli život. No ostale su četvrti bile možda još zanimljivije. Bilo je na primjer čudno gledati, kako su mnogobrojne gotičke crkve, u kojima su služili sjeverni svećenici, niknule iz zemlje u anglosaskom i njemačkom okrugu i kako su njihove široke ulice, čisti pločnici i ozbiljne kuće pokazivale da se sjevernjaci nijesu još prilagodili južnjačkome životu. Istočnjaci su s druge strane nalikovali Latinima; njihove su ulice bile isto tako uske i tamne, njihov vonj isto tako oštar, crkve isto tako zamazane i intimne, a boje gotovo još življe.

Izvan zidina je bila neopisiva konfuzija. Ako je grad predstavljao izrezanu miniaturu svijeta, a ono su predgrađa predstavljala isti model samo razbit u stotine komada koji su onda bačeni u jednu vreću i vučeni na sreću. Dokle je oko moglo doseći vidjelo se s krova Vatikana beskrajno more krovova, isprekidano vršcima, tornjevima, kubetima i dimnjacima, pod kojima su živjela ljudska bića svih rasa pod Božjim suncem. Tu su bile velike tvornice, ogromne zgrade novoga svijeta, stanice, škole, uredi, sve pod sekularnom upravom, a ipak okruženo sa šest milijuna duša što življahu ovdje zbog religije. Bili su to

ljudi koji su očajavali zbog modernog života, koji su bili siti promjena i napora i koji su pobjegli iz svijeta da se sklonu u Crkvu, ne dobivši ipak dopuštenja da živu u samom gradu. Nove su kuće neprestano nicale na sve strane. Ogromno šestilo, kome bi jedan krak učvrstio u Rimu i raširio ga na pet kilometara, vrtilo bi se neprestano u masi kuća. A iza toga se kruga redahu i opet kuće sve dalje i dalje u nedogled.

No Percy je shvatio pravo značenje svega toga tek prilikom papina imendana koncem augusta.

Bilo je još friško i rano kad je on pratio svoga patrona, kome je imao služiti kao kapelan, širokim prolazima Vatikana prema mjestu, gdje će se papa i kardinali sastati. Gledajući kroz prozor na Piazzu činilo mu se, da je stiska još veća nego što je bila pred jednu uru. Ogromni je ovalni trg bio upravo načičkan glavama, između kojih je vodila široka cesta, što su je papini vojnici čuvali za kočije, i na tom prolazu, što se sav bijelio u sjaju kolovoznoga jutra, opazi Percy, kako se približuju ogromne kočije, sjajući se u zlatu i živim bojama, dok su se iz sabrane svjetine razlijegali frenetički povici klicanja i oduševljenja.

Čas za tim — zadržan u predsoblju čitavom vojskom kardinala, biskupa, prelata i drugih dostojanstvenika i imajući vremena da promatra — shvatio je on napokon, što su značile one gala kočije, koje su dolazile prema bazilici. Prvi put razumije on, da su se tu pred njegovim očima sabrali svi kraljevi nekadašnjega svijeta.

Oko stepenica se bazilike širila velika lepeza kočija, a pod svaku upregnuto po osam konja — bijeli Francuske i Španije, crni Njemačke, Italije i Rusije i »créme« Engleske. Iza njih stajahu manje vlasti: Grčka, Norveška, Švedska, Rumunjska i balkanske države. Emblemi su se nekih od tih država mogli vidjeti: bili su to orlovi, lavovi, leopardi, što su čuvali kraljevske krune nad krovom kočija.

Percy se nasloni na rub prozora i prepusti se maštanju.

To je dakle sve što je ostalo od kraljevstvâ! On je već i prije katkada vidio njihove palače u raznim četvrtima, na kojima su lepršale zastave a livrirane sluge stajale na stubištima. On je već mnogo puta skinuo šešir, kad bi mimo njega projurio landau; vidio je pače, kako su ljiljani Francuske i leopardi Engleske zajedno prošli u svečanoj paradi na brdu Pincio. On je od

vremena do vremena saznao iz novina kako su se razne vladarske porodice u ovo dvadeset posljednjih godina malo po malo preseljavale u Rim, pošto su dobile za to papinsku dozvolu; a upravo juče mu je pripovijedao kardinal, da se William engleski sa suprugom iskrcao u Ostijama.

Sad su evropska prijestolja spadala u istoriju. No nikada do sad nije razmišljao o tom čudnom sastanku vladara svijeta pod sjenom prijestolja Petrova, a još manje o pogibli, koju je taki sastanak izazivao u ovom sasvim demokratskom svijetu. On je znao, da bi se taj svijet najvolio smijati ludosti i djetinjariji svega toga, toj komediji božanskoga prava, što su je odigravale propale i prezrene porodice; no znao je, s druge strane, da taj isti svijet nije još sasvim izgubio starih osjećaja iz srca i kad bi se ti osjećaji opet probudili...

Stiska je prestala. Percy se maknu s prozora i pođe lagano sa strujom.

Pô je ure iza toga bio na svom mjestu među crkvenjacima, kad je papinska procesija izišla iz mračne kapelice Sv. Sakramenta u brod ogromne crkve; no prije nego što je ušao u kapelicu već je čuo tihi šum odobravanja i glasni zvuk trublja, što su pozdravljale Vrhovnoga Svećenika, koji je izlazio nošen na *sedia gestatoria,* okružen tradicijonalnim lepezama. I slušajući poklike svjetine Percy se najednom uzbuđeno sjeti druge take svjetine, što ju je vidio na ulicama Londona jedne ljetne večeri pred nekoliko mjeseci...

Visoko nad glavama, između kojih kao da je krčio sebi put poput pramca kakoga starinskog broda, micaše se baldakin, što je pokrivao vladara svijeta, a uzanj se protezala veličanstvena procesija — apostolski protonotari, generali crkvenih redova i ostali prolazeći poput pjene, što se prelijevaše u bojama — bijeloj, zlatnoj, purpurnoj i srebrnoj — između živih obala s jedne i druge strane. A pred tim brodom, što se primicao k njemu, dizaše luku Božjega oltara masa stupova, na kojima se blistaše sedam sjanih zvijezda, predstavljajući žarište svetosti. Bio je prizor čudnovat, no odviše silan, tako da je promatrač dobivao pri gledanju samo sliku svoga ništavila. Ogromne statue, nebrojene zastave, neopisivi koncerat buke, šuma od deset tisuća glasova, snažna grmljavina orgulja, silni miris tamjana, a nadasve drhtva atmosfera ljudskoga uzbuđenja pri pogledu na prolaz Nade svijeta, potkralja Božjega

— sve je uzbuđivalo svećenika poput napitka, koji u isti mah raspaljuje i ublažuje, koji zasljepljuje dajući novu viziju, zaglušuje otvarajući začepljene uši, podiže srce, rušeći ga u bezdan poniživanja. To je dakle bio drugi formulirani odgovor o problemu životu. Dva grada Augustinova ležahu pred njim da bira. Jedno je bio grad rođen od sama sebe, koji se sam organizirao i sama sebe zadovoljavao, grad svijeta što su ga tumačili socijaliste, hedoniste i što je napokon kulminirao u Felsenburghu. Drugi svijet, što se širio pred njegovim očima, govorio mu je o Stvoritelju, o stvorenju, o božanskoj svrsi, o otkupljenju, i o transcedentnom i vječnom životu; iz koga je sve niklo i kojemu sve teži. Jedan od te dvojice, Ivana i Julijana, bio je Božji vikar, a drugi varalica Božji neprijatelj... I Percyevo srce, u novom ushitu osvjedočenja, učini opet svoj izbor...

No vrhunac svega još nije prošao.

Kad je Percy napokon izišao iz broda crkve i pošao prema tribini iza papina prijestolja, opazi neočekivanu sliku.

Veliki je prostor bio očišćen oko oltara, pružajući se sve do tačke, koja je označivala ulaz u transeple. U tom su se prostoru na visokim foteljima vidjela blijeda i nepomična lica pod cijelim nizom bogato urešenih baldahina. Ti su baldahini bili skrletni poput kardinalskih, no na svakom se od njih kočio veliki grb, što su ga držale životinje, a pokrivala kruna. Pod svakim baldahinom stajahu dvije tri osobe — i Percyevo je srce opet jače zakucalo, kad ih je vidio...

Tu su dakle sjedjeli posljednji ostaci one čudne kaste ljudi, što su sve do posljednjega stoljeća vladali kao vremeniti Božji zamjenici s privolom svojih podanika. Danas više nitko ne priznaje te moći do Onoga, za koga su oni tvrdili da im ju je dao. Ti ljudi i te žene, potomci nekadašnjih vladara svijeta, naučili su se napokon, da moć dolazi odozgo, i da njihovi naslovi nijesu zavisili od njihovih podanika nego od jedinoga vrhovnog Kralja, naučili su, da su oni pastiri bez stada, zapovjednici bez vojske. Bilo bi to tragično, užasno tragično — no ulijevaše u isti čas štovanje i divljenje. Ti se ljudi i žene poput njega samoga nijesu stidili da se utječu od ljudi k Bogu ni da se bane insignijama, što ih ljudi smatraju tek pustim igračkama, a koja su za njih bila znakovi natprirodne misije...

A taj je osjećaj još više oživio, kad je opazio, kako se razni vladari primiču k oltaru, da obave ondje svoje službe i

kako prolaze prostorom između oltara svojih prijatelja. Impozantne tihe figure, gologlave i oborenih očiju. Engleski kralj, koji je opet postao *Defensor Fidei,* nosaše skut papin umjesto staroga kralja španjolskoga, koji, ne mogući hodati, klečaše u svom klecalu plačući i dršćući, sav prožet pobožnošću i ljubavlju. Austrijski je car dvorio *Lavabo;* car Njemačke, koga je njegovo obraćenje stojalo gotovo života, dok je u istinu izgubio prijesto, obavljaše privilegiranu funkciju prenošenja jastučića, na kome je papa, njegov gospodar, klečao klanjajući se Gospodaru obojice.

I tako se veličanstvena drama, čin po čin, razvijala dalje. Mrmljanje je mase zanijela tišina, koja je zapravo bila nijema molitva, kad su bijele ruke digle bijelu Hostiju, a čista i anđeoska muzika odzvanjala hramom. Jer tu se sve osjećalo u prisutnosti svoje jedine nade, onako moćne i onako malene kao nekada uz jaslice. Svi su znali, kako nemaju nikoga drugoga da ih brani do jedinoga Boga. Pa ako krv ljudi i suze žena neganu vrhovnoga Suca, da se makne iz svoga mira, ono sigurno ovo ponavljanje smrti njegova jedinoga Sina, što se obavlja danas s toliko patetičkoga sjaja na ovom ostrvu vjere, u moru poruge i mržnje, mora donijeti ploda!

Mladi je svećenik sio da se odmori od dugih ceremonija, kad se naglo otvore vrata i kardinal, još uvijek u omotu, uđe naglo zatvorivši za sobom.

— Oče Frankline, reče on čudnim glasom bez daha — nosim Vam jednu strašnu vijest: Felsenburgh je imenovan predsjednikom Evrope!

II.

Te se noći Percy kasno vratio doma sav izmučen od posla. On je cijele ure prosjedio s kardinalom, otvarajući depeše, što su sa svih strana Evrope stizale ovamo.

Nije bilo ni najmanje sumnje, da je vijest bila istinita, pa se činilo, da je Felsenburgh odavno naročito iščekivao tu ponudu, koju je napokon primio. Sve je drugo odbio. Bila je tu konvencija vlasti, od kojih je svaka htjela da ga osigura sebi i nijedna nije uspjela. Napokon se složiše i poslaše mu zajednički poziv. Novi je prijedlog išao za tim, da Felsenburgh zauzme položaj, o kojem se nikada nije moglo ni sanjati u demokraciji.

Nudili su mu vladu u svakom glavnom gradu Evrope; nudili su mu veto protiv odglasanih zakona u trajanju od tri godine; predlagali su, da svaka odluka, što je on u tri maha provede, ima postati formalnim zakonom; i napokon su mu ponudili, da bude predsjednik Evrope. Od njega nijesu ništa zahtijevali, nego da se svom dušom posveti svom novom zvanju.

A sve je to po Percyevu mišljenju povećalo pogibao, što ju je već sada predstavljala unija Evrope. Sve je to tražilo koncetraciju ogromne snage socijalizma, kojom će od sada upravljati jedan genijalni vođ. Bila je to kombinacija najjačih karakteristika dviju metoda vladanja. Felsenburgh je primio ponudu iza osam sati razmišljanja.

Bilo je također zanimljivo promatrati, kako su tu vijest primila druga dva dijela svijeta. Istok je bio oduševljen, Amerika razdijeljena. No Amerika je u svakom slučaju bila nemoćna: ravnovjesje svijeta bilo je protiv nje.

Percy se baci onakav kakav je bio na krevet i ležaše ondje uzbuđena srca, zatvorenih očiju i silno očajan. Činilo mu se kao da se svijet iznenada poput kakva diva digao nad horizont Rima i da je sveti grad bio pješčani dvorac, na koji će navaliti plima. Kako će se ta propast dogoditi, u kojemu obliku i kada — toga on nije znao, niti je mario znati. On je tek znao, da će ta propast doći.

Sad se naučio proučavati sama sebe i on obrati oči da promotri sebe sama gorko, kao što bi liječnik u smrtnoj bolesti s gorkim mirom morao proučavati svoje rođene simptome. Bilo je gotovo neko olakšanje odvrnuti se od monstruoznoga mekanizma svijeta, da vidiš u miniaturi jedno očajno ljudsko srce. Za svoju se vjeru nije više bojao: kao što čovjek može stalno znati boju svojih očiju, tako je on sad znao da je njegova vjera čvrsta i sigurna od svakoga kolebanja. Za ovo vrijeme, što je bio u Rimu, magle je i muta nestalo, pa se dno njegove duše opet jasno vidjelo. Ili bolje rekavši sva ona sila dogmi, ceremonijâ, običaja i morala, u kojoj je bio odgojen i u koju je on gotovo buljio, videći sad jedno sad drugo kao u nekom mraku — sve se to sada razbuktalo u jedan plamen božanske vatre, da mu se otkrije cijelo. Ogromni principi, koji su ga nekada zastrašivali bijahu mu sada jasni; on je na primjer vidio, da dok je religija humaniteta nastojala da uništi patnju, božanska ju je religija prihvaćala, tako da su se čak i muke živo-

tinja događale po volji Oca. Ili dok je iz jednoga kuta bila vidljiva tek jedna boja u paučini života — materijalna, ili intelektualna ili umjetnička — dotle se iz drugoga kuta isto tako jasno vidjela i boja natprirodnosti. Religija humaniteta može biti tek onda istinita, ako se barem polovica ljudske naravi, ljudskih aspiracija i žalosti prosto ignorira. Kršćanstvo ih barem pozna i uvažava, ako ih i ne razjašnjava. Da, katolička je vjera bila za njega sigurnija i od njega samoga: ona je bila istinita i živa. On može biti i osuđen, no Bog vlada. On može i poludjeti, no Isus Hrist *jest* inkarnirano božanstvo, on je to dokazao svojom smrću i uskrsnućem i svojom Crkvom sve do Ivana, sadašnjega vikara. Te su stvari bile poput kosti svemira — činjenice izvan sumnje: ako one nijesu istinite, onda je sve na svijetu tek san.

Poteškoće? — Da, bilo ih je vrlo mnogo. On nije nikako razumio, zašto je Bog stvorio svijet ovakvim kakav jest, ni da je pakao mogla stvoriti Ljubav, ni kako se kruh može pretvoriti u Tijelo — ne, on toga nije razumio, no to je bilo tako. On je daleko otišao od svoje mladenačke vjere, kad je mislio, da se božanske istine mogu dokazati na intelektualnim temeljima. On je sada shvatio, da natprirodno traži natprirodno, da se čisti razum ne može protiviti misterijama vjere, ali da ih ne može ni dokazati, osim na premisama koje su vidljive tek onome, koji Objavu prima kao činjenicu, da Duh Božji govori moralnome stanju, a ne intelektualnome. Nikada se on nije življe zamišljao u nebrojene prigovore, što ih kršćanska dogma može izazvati, ako je promatraš tek izvana, u svjetlu izvjesne kritike, koja je već unaprijed odsuđena da vidi, tek varavu vanjštinu, dok s druge strane nije nikada življe osjećao svu kobnu ništetnost tih prigovora.

Duša mu je bila upravo smetena pitajući: zašto, zašto, zašto? Zašto je sve to dopušteno? Kako ćeš shvatiti, da Otac ljudi dopušta, da se njegova draga djeca dižu protiv njega? Zar se taj vječni muk ne će nikada prekinuti? Još, još oni koji vjeruju, no što će biti od bezbrojnih milijuna onih, koji se rađaju i umiru u blasfemiji? Zar nijesu i oni njegova djeca i ovce njegova stada? Zar nije i Crkva katolička osnovana za to, da obraća svijet — pa zašto onda Svemogući dopušta da Crkva s jedne strane padne na šačicu vjernih, dok s druge strane svijet nalazi svoj mir izvan nje i Njega?

Percy promatraše i dalje svijet, ono čudno ludilo, što je zahvatilo narode, i razmišljavaše o glasovima, što ih je malo prije čuo telefonom. U Parizu su ljudi i žene u mističnoj opojnosti starih bakanta probadali sebi srca na trgu Concorde, dovikujući isto tako oduševljenoj svjetini, da ne mogu da i dalje podnose ropstvo svijeta. U Sevilli je jedna slavna plesačica umrla na koncertu od radosti, čuvši za imenovanje Felsenburghovo. U Pirenejima su seljaci razapeli katolike na križ. U Njemačkoj su se tri biskupa odmetnula... I toliko se takih užasa događalo, a Bog se nije ni maknuo, Bog nije rekao ni riječce svijetu...

Na vratima netko zakuca i u sobu uđe kardinal.

Starac je bio užasno izmučen: oči mu se čudno sjahu kao u groznici. On dade Percy-u laki znak da sjedne, a i sam sjede u duboki naslonjač, dršćući malo i privlačeći k sebi noge ispod svoje crne mantije sa crvenim dugmetima.

— Morat ćete mi oprostiti, oče — reče — u brizi sam za biskupovu sigurnost. On bi već morao biti ovdje.

On je mislio na biskupa Southwarka, koji je pošao iz Engleske jutros.

— Dolazi on ravno u Rim, Uzoritosti?

— Da. Trebao je da bude ovdje oko dvadeset i treće; a sad je već ponoć prošla.

Baš u taj čas udaraše zvono pô sata. Sve je već bilo tiho. Cio je dan uzduh bio pun buke i građani su se šetali po predgrađima, no gradska su se vrata već za rana zatvorila, da se spriječe eventualni nemiri.

Kardinal kao da se oporavio iza par časaka šutnje.

— Vi ste nekako umorni, oče, reče on ljubaznim glasom.

Percy se nasmiješi.

— A Vaša Uzoritost? reče on.

Starac se također nasmiješi.

— E, reče on, mene i onako ne će dugo biti, oče. A onda ćete Vi umjesto mene trpjeti.

Percy skoči u vis, prestrašen.

— Da, reče kardinal. Sveti je Otac već to uredio. Vi ćete naslijediti mene. To ne treba tajiti.

— Uzoritosti!... promrmlja on plaho i drhtavim glasom.

Starac podigne svoju mršavu bijelu ruku.

— Razumijem, reče on blago. Vi biste voljeli umrijeti i biti na miru, zar ne? Ima i drugih koji to žele. No najprije moramo trpjeti. *Et pati et mori.* Oče Frankline, oklijevanja nema.

Nastala je duga šutnja.

Vijest, što ju je Percy čuo, bila je odviše nenadana a da bi u njem probudila drugi osjećaj do užasnoga straha. Ni u snu mu nije nikada na pamet palo, da bi on, čovjek ispod četrdesete, mogao biti u računu za nasljednika ovome mudrom, strpljivom starom prelatu. A što se časti tiče — Percy je bio sada izvan svake lične ambicije. On je pred sobom vidio tek jednu perspektivu: dug i okrutan put, uzbrdice, a na leđima teret što ga nije mogao nositi.

Međutim on shvati odmah, da je stvar neizbježiva: to se mora dogoditi i on ne će imati ništa reći. No njemu se je činilo kao da se je otvorio pred njim novi ponor, a on mu gleda dno s nijemim, neiskazanim strahom.

Kardinal prekine prvi šutnju.

— Oče Frankline, reče on, danas sam vidio Felsenburghovu sliku. Znate li šta sam mislio, čija je?

Percy se nijemo nasmiješi.

— Da, oče, držao sam, da ste to Vi. Šta vam se čini?

— Ne razumijem, Uzoritosti.

— No...

Starac se najednom zaustavi i promijeni naglo razgovor.

— Danas se u gradu dogodilo ubijstvo, reče on. Jedan je katolik probo jednog svetogrdnika.

Percy ga prestrašeno pogleda.

— Da; i nije pokušao da pobjegne, nastavi starac. — U tamnici je.

Pa?...

— Bit će kažnjen smrću. Rasprava će početi sjutra... To je doista žalosno; prvo je to ubijstvo u ovo godinu dana.

Ironija je položaja bila dosta jasna Percyu, dok je prisluškivao dubokoj tišini zvjezdane noći. Razmišljao je o tom jadnom gradu, o kojem se činilo kao da se nije ništa promijenio, vršeći tradicijonalnu pravdu, dok su se vani sabirale sile, koje će svemu tome učiniti kraj. Njegovo je oduševljenje zamrlo. Prestalo je ono udivljenje pri pomisli o sjajnom preziranju materijalnih stvari, koje mu se je do sada činilo tako lijepo i ganutljivo. Osjećao je kao čovjek, koji gleda muhu, što počiva na cilindru stroja, koji je u kretanju. Jedan mig — i ogromni će se kotač okrenuti da zdrobi sitni život insekta, a čovjek, koji to gleda, ne može mu pomoći. Tako se i natprirodno pričinjalo Percyu kao da živi još uvijek savršeno kao i prije, ali stegnuto na razmjere jedne sićušne tačke, a ogromne se sile kreću protiv njega, svemir se diže, a Percy ne može pomoći nego tek gledati i drhtati. Pa ipak — kao što je malo prije rekao samome sebi — na njegovoj vjeri nije bilo još sjenke: on je znao, da je u redu života muha veća od ogromnoga stroja; pa ako bude i zdrobljena ne će se na nju svaliti konačna patnja. To je on znao, no kako i zašto — toga nije znao.

Vani se začuje šum koraka, a odmah zatim netko pokuca; unutra uđe sluga.

— Njegova je Visost došla, Uzoritosti, reče on.

Kardinal se teško digne, podupirući se o stol. Kad je već bio na vratima, ustavi se kao da se nečemu domišlja, a onda posegne rukom u džep.

— Pogledajte si ovo, oče, reče on pružajući svećeniku jedan mali srebreni disk. — No ne sada, nego kad iziđem.

Percy zatvori vrata, a onda opet sjedne da promotri mali okrugli predmet.

Bio je to komad novca što je upravo izišao iz kovnice. Na jednom licu bijaše obični zidarski znak s napisom »jedan franak« u esperantu, dok se s druge strane vidio profil čovjeka s natpisom:

Julian Felsenburgh, la Presidante de Uropo.

III.

U deset sati drugo jutro bili su kardinali pozvani k papi da čuju njegovu besjedu.

Percy je sa svoga sjedala među konsultorima promatrao, kako ulaze u dvoranu ljudi svih narodnosti, svih temperamenata i raznih godina: Latini, gestikulirajući i otkrivajući, Anglosasi ozbiljni i hladni; jedan stari francuski kardinal, podupirući se o štap i uhvativši se ispod ruke engleskome benediktincu. Dvorana je bila velika, no jednostavna i bez ikakovih uresa, kakve su sada bile sve dvorane Vatikana umjesto onih starih. Imala je oblik kapele sa sjedalima, što su bila poredana dužinom. Blizu oltara pod baldahinom dizao se papin prijesto.

Percy nije mogao ni slutiti, što će se reći. Pa i kako ćeš očekivati jasne i odlučne izjave u oči ovako neizvjesnoga položaja? Sve, što se do ovoga časa znalo, bila je potvrda vijesti o predsjedništvu Evrope; mali je srebreni novac to potvrdivao. Govorilo se i o progonstvima, koja su na nekoliko mjesta buknula, no koja su lokalne vlasti odlučno ugušile. Napokon je kolao glas da će kao danas Felsenburgh započeti svoj put po glavnim gradovima Evrope. U Turinu su ga očekivali koncem nedjelje. Iz svih katoličkih središta dolazili su upiti, tražeći upute; apostazija je rasla poput vala plime, progonstva se spremala na sve strane, pa i sami su biskupi počeli popuštati.

Što se tiče Svetoga Oca, nitko nije znao ništa stalna. Oni, koji su i znali, nijesu govorili ništa i jedino, što se čulo, bilo je, da je papa sproveo cijelu noć u molitvi nad grobom Apostolovim...

Najednom se šum slegne i sve se oči obratiše prema jednoj tački. Čas zatim Ivan, *Pater Patrum*, sjeđaše na svom prijestolju.

U prvi čas nije Percy razumio ništa. On je tek gledao kao u kaku sliku kroz prašno sunčano svijetlo, što je strujilo unutra s visokih prozora, u skrletne likove na lijevo i na desno sve do ogromnoga skrletnog baldahina i blijedoga lica, što je pod njim sjedjelo. Ovi južnjaci u istinu znadu moć bojâ. No skrlet i purpur i zlato bilo je za one, što su stajali na stepenicama prijestolja — onaj što je sjedio na prijestolju, nije trebao te raskoši. Pa ipak kako se čudno odražavalo ono lijepo ovalno lice, ona ponosna imperatorska glava, one blage sjajne oči i fino izrezana usta, koja tako snažno govore. U dvorani se nije čulo ni šuma, ni daška, ni micanja; pače i vani vladaše mir, pa bi čovjek rekao da svijet miruje samo da natprirodno može u miru izreći svoju obranu, prije nego što glasno izrekne prokletstvo.

Percy se napre da bude sabran, sklopi ruke i slušaše.

»... Kad je dakle tome tako, sinovi moji u Isusu Hristu, treba da i mi odgovorimo. Mi se ne borimo, kao što nas uči Apostol naroda, protiv puti i krvi, nego protiv kneževstva i vlasti, protiv vladarâ svijeta ove tame, protiv duha zloće na visokim mjestima. Zato se, kaže on, oboružajte oružjem Božjim: pasom istine, oklopom pravde, crevljama mira, štitom vjere, kacigom spasa i mačem Duha.

»Tim nam oružjem, dakle, zapovijeda Riječ Božja da se borimo, a ne oružjem ovoga svijeta, jer ni njegovo carstvo nije od ovoga svijeta. Da vas sjetimo principa te borbe pozvali smo vas evo k Sebi«.

Glas stade, a duž sjedala se začu tihi uzdah. A onda glas nastavi malo jače:

»Bila je uvijek mudrost Naših predšasnika, kao i njihova dužnost, da dok su u neke izvjesne časove šutili, u druge bi svom slobodom izricali punu riječ Božju. Od te se dužnosti ne smijemo ni Mi riješiti ni slabošću, ni neznanjem svojim, nego se imamo uzdati, da će Onaj, koji Nas je postavio na ovo prijestolje, udostojati se da progovori na Naša usta i upotrijebi Naše riječi na svoju slavu.

»Najprije je dakle nužno da izreknemo svoj sud o tom novom pokretu, kako ga ljudi zovu, što su ga u najnovije doba pokrenuli vladari svijeta.

»Mi sigurno znamo, kakva je blagodat mir i jedinstvo, ali znamo i to da je pojava ovih stvari, što se sada događaju, plod onoga, što smo Mi odsudili. Taj je prividni mir prevario mnoge, vodeći ih do sumnje u obećanje kneza Mira, koji je rekao, da ćemo samo po Njemu samom imati pristup k Ocu. Onaj pravi mir, koji nadilazi naše razumijevanje, ima da odredi ne samo odnose među ljudima, nego i odnose ljudi spram njihova Stvoritelja: a upravo su se u toj tački razbila prava nastojanja ljudi. Nije doista ni čudo, da je u svijetu koji je zabacio Boga, ta bitnost stvari zaboravljena. Ljudi su mislili zavedeni zavodnicima — da je jedinstvo naroda najveća cijena toga života, zaboravljajući riječi našega Spasitelja, koji je reko da ne dolazi te donese mir, nego mač i da ćemo tek kroz mnoge muke ući u carstvo Božje. Najprije treba dakle sklopiti mir između čovjeka i Boga, a onda će savez ljudi s ljudima slijediti. Tražite najprije carstvo Božje, rekao je Isus Hrist, a sve će vam se stalo dodati.

»Ponajprije, dakle, odsuđujemo i anatemišemo mnijenja onih, koji uče i vjeruju protivno od ovoga, pa ponavljamo još jednom sva prokletstva, što smo ih izrekli Mi ili Naši predšasnici protiv svih onih društava, organizacija i komuna, što su se osnovale za promicanje jedinstva, koje nije osnovano na božanskom temelju; našoj ipak djeci po cijelom svijetu zabranjujemo da uđu u koja od tih tijela ili da ih bilo kojim načinom odobravaju i pomažu«.

Percy se makne na klupi, osjećajući da je postao nestrpljiv... Način je doista bio ponosan, miran i impozantan poput toka velike rijeke; no stvar, o kojoj se govorilo, činila mu se nekako banalna. Bilo je to starinsko osudivanje slobodnoga zidarstva jezikom, koji nije bio ni najmanje originalan...

»Nadalje, nastavljaše čvrsti glas, želimo da vam reknemo Svoje želje za budućnost, a tu ćemo koračiti na tlo, koje mnogi smatraju pogibeljnim.«

Iznova se začu sa svih strana tihi šum. Percy opazi dvojicu trojicu kardinala, kako su se nagnuli naprijed, savivši ruke na uši, da bolje čuju. Očito je imalo doći nešta znamenito.

»Ima mnogo tačaka, nastavljaše visoki glas, o kojima ne kanimo govoriti sada, jer su po svojoj naravi tajne, pa ćemo se njima zabaviti drugom zgodom. No što govorimo ovdje, govorimo cijelome svijetu. Budući da su napadaji naših neprijatelja i javni i tajni, mora takva biti i naša obrana. To je dakle Naša nakana.

Papa se opet zaustavi, podigne jednu ruku kao mehanički na prsa i prihvati krst, što je visio tamo.

»Premda je vojska Hristova jedna, sastoji se ona ipak od mnogih divizija, od kojih svaka ima svoju funkciju i svoj cilj. U staro je doba Gospod dizao čete Svojih slugu, da obave ovaj ili onaj posao — sinove sv. Franje da propovijedaju siromaštvo, sinove sv. Bernarda da zajedno sa svetim ženama rade i mole, Družbu Isusovu za odgajanje mladeži i obraćanje neznabožaca, zajedno za svim ostalim redovima kojih imena poznaje cio svijet. Svaka se taka četa digla u vrijeme posebne nužde i svaka je plemenito odgovarala božanskome pozivu. A svaka je imala i tu slavu, da je odbacila svaki način rada (makar bio sam po sebi i vrlo dobar), koji bi je sprečavao u djelu, na koje ju je Bog pozvao, slijedeći u tom riječi našega Otkupitelja: Svaka grana koja donosi ploda, očistit ću je, da još više ploda donese. U ovo dakle doba čini se Našoj Smjernosti, da svi ti redovi (koje još jednom preporučujemo i blagosiljamo), nijesu podesni da upravo po svojim pravilima obave veliko djelo, što ga vrijeme traži. Jer naša borba nije uperena naročito protiv neznanja, dolazilo ono od pogana, kojima još evanđelje nije bilo naviješteno, ili od ljudi, čiji su ga oci zabacili; ona nije uperena ni protiv varavoga bogatstva ovoga svijeta, ni protiv krive tobožnje znanosti, ni protiv ikoje od tvrđava nevjere, protiv kojih smo se nekada borili. Čini se prije kao da je došao dan o kome govori apostol rekavši, da »veliki dan ne će doći prije nego što se dogodi veliki otpad i prije nego što se otkrije Čovjek grijeha, sin propasti, koji će se buniti i dizati protiv svega, što se zove Bog.

»Mi se nemamo boriti protiv jedne ili druge posebne sile, nego protiv otkrivene ogromnosti one sile, koje vrijeme nam je prorečeno i kojoj je propast već pripravljena«.

Glas opet stade i Percy prihvati naslon sjedala pred sobom, da zaustavi drhtanje ruku. U dvorani se nije ništa čulo — taka je nijema i svečana tišina vladala u njoj. Papa duboko uzdahne, okrene glavom lagano desno i lijevo, a onda nastavi još odlučnijim glasom:

»Čini se dakle dobro Našoj Smjernosti, da vikar Hristov sâm pozove sinove Božje na tu novu vojnu, pa je Naša nakana da upišemo u red Hrista Raspetoga sve one, koji hoće da se žrtvuju za tu uzvišenu službu. Čineći to Mi znamo da je naša akcija sasvim nova, pa se ne obaziremo ni na kakve opreznosti, koje su držali potrebnima u staro vrijeme. Mi se u toj stvari ne ćemo svjetovati ni s kim osim s Onim, koji Nas je nadahnuo.

»Najprije ćemo reći, da premda će se pokorna služba tražiti od svih, koji uđu u taj red, ipak je naša prvotna nakana obazirati se na Boga, a ne na čovjeka, zazivati Onoga, koji traži našu plemenštinu, a ne one, koji je niječu i posvećivati svoje duše i tjelesa nebeskoj volji i službi Onoga, koji jedini ima pravo na te žrtve i koji će primiti naše siromaštvo.

»U kratko — mi određumo za sada tek ovo:

»Nitko ne će moći ući u red ako nije navršio sedamnaestu godinu.

»Nikakvo obilježje, ni habit, ni insignia ne će označivati ovoga reda.

»Tri evanđeoska savjeta bit će temelj reda; a k ovome dodajemo mi još četvrtu intenciju: naime želju za mučeničkom krunom i izričitu odluku da je hoćeš primiti.

»Biskup svake dijeceze, ako uđe u red, bit će superior u granicama svoje jurisdikcije i on će jedini biti riješen zavjeta siromaštva sve dotle, dok sjedi na biskupskoj stolici. Oni biskupi, koji ne osjećaju poziva za red, zadržat će svoje stolice

uz obične uvjete, no ne će imati religijskoga utjecaja na članove reda.

»Nadalje javljamo, da ćemo i Mi stupiti u red kao vrhovni prelat i da ćemo učiniti svoju ispovijest do par dana.

»Nadalje izjavljujemo, da ćemo doskora svečano posvetiti baziliku sv. Petra i Pavla kao centralnu crkvu reda i da ćemo u toj crkvi bez odgađanja kanonizirati sve one srećne duše, koje su svoj zemaljski život žrtvovale vršenju svoga poziva.

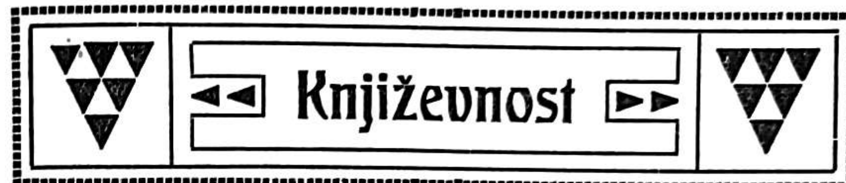
»O tom je pozivu dosta reći, da će se moći vršiti u najraznovrsnijim uvjetima, što će ih postaviti članovima njihovi poglavari. Što se pak tiče novicijata, njegovih uvjeta i zahtjeva, izložit ćemo to također u kratko. Svaki će poglavar dieceze imati takva prava, kakva obično pripadaju vjerskim poglavarima, pa će moći upotrijebiti svoje podanike u svakom djelu, koje bude po njegovu mnijenju na slavu Božju i na spas dušâ.

Papa podigne oči posljednji put, bez znaka uzbuđenja, i nastavi:

»To smo dakle odlučili. Što se drugih tačaka tiče, posavjetovat ćemo se smjesta. Naša je želja, da se riječi, što smo ih izrekli, proglase cijelom svijetu, pa da ovaj odmah dozna, što traži Hrist po svome vikaru od svih, koji ispovijedaju njegovo božansko ime. Ne obećajemo nikakvih nagrada osim onih, što ih je Bog sam obećao onima, koji ga ljube i život svoj polažu za nj; ne obećajemo mira izvan onoga, koji nadilazi ljudsko shvaćanje; ne obećajemo doma osim onoga, što ga dobivaju putnici, koji traže grad što će doći; ne obećajemo časti do prezira svijeta, ni života do onoga, koji je s Hristom u Bogu.«

(Nastavit će se).

Ocjene novih djela.

Sveto evanđelje G. N. Isusa Krista i Djela Apoštolska. Najnoviji hrvatski prijevod s bilješkama. Sarajevo, 1912. Naklada Kaptola Vrhbosanskoga. Prvo izdanje 55.000. Cijena po komadu s »Malim Molitvenikom« 50 filira. Već se više godina spremao marni i zaslužni Kaptol Vrhbosanski, da poda hrvatskome narodu u šake sv. Pismo, pretočeno u hrvatski jezik. I svak je željno očekivao, kad će ugledati plod njegova truda. Presvijetli g. kanonik i ap. protonotar dr. I. Košćak proputovao čitavu Hrvatsku i druge krajeve, da se poskrbi za potporu, a preuzvišeni g. nadbiskup dr. Štadler, presv. g. biskup dr. Šarić i preč. g. Mons. dr. Čebušnik upriješe, da što prije pohrvate i poprate bilješkama sv. Pismo.

I evo prvoga ploda njihova truda i nastojanja. Knjiga u 16° na 632 stranice sadržava sva četiri evanđelja i Djela apostolska s kratkim i najpotrebnijim bilješkama. I ta knjiga uvezana, zajedno s neuvezanim molitvenikom (122 str.) zapada samo pô krune. Ne znamo, da li bismo ikada vidjeli ovako jeftinu, pa još ovaku knjigu. Drugi veći i bogatiji narodi i bogatiji nakladnici izdadoše također prijevod sv. evanđelja, nu svaki je skuplji od hrvatskoga.

Kako smo ovaj prijevod dobili zadnji čas, ne mogosmo ga ni prolistati, a kamo li znanstveno proučiti. Zato će već biti zgode, ako Bog da. Koliko mogosmo opaziti na brzu ruku, prijevod je vrlo lijep, a i bilješke su zgodne. I razdioba je na mjestu. Osobito je dobra za puk. Praktični su i dodaci. U prvom je popis sv. evanđelja, koja se čitaju kod sv. mise u nedjelju i u ostale dane. U drugom je stvarni sadržaj, u trećem glavni sadržaj evanđelja, u četvrtom sadržaj Djela apoštolskih. U knjizi je i 15 lijepih slika.

Opazismo gdjegdje koju tiskarsku pogrješku i malo nezgodniju riječ. Nu to su sitnice.

Kako je ovaj prijevod u jednu lijep i dostojan, u drugu jeftin, a sadržava vječne istine, prikazane jasno i shvatljivo, držimo, da ne će biti Hrvata katolika bez ove divne knjige. Za inteligenciju je priređeno finije izdanje po 4 K. To je najljepši ures za svačiji sto.

Sveto pismo staroga i novoga zavjeta. Preveo i bilješke pokupio dr. Valentin Čebušnik. Izdao Zbor duhovne mladeži zagrebačke. Svezak II. U Zagrebu, 1913. Tisak Hrv. kat. tisk. društva. Cijena uvez. u platno 2 K 50, u polukožu 3 K 50, s pošt. 30 fil. više.

Konačno je osvanuo i drugi živo željkovani svezak sv. pisma. Sadržava četiri knjige o kraljevima, dvije knjige dnevnika, dvije knjige Ezdrine, knjige: o Tobiji, o Juditi, o Esteri.

Ne kanimo cijepati dlake na četvero ni znanstvenim nožićem raščinjati pojedine tekstove i izričaje. To će već učiniti drugi. Nama se prevod dra Čebušnika svida, jer je vjeran i gladak; a i bilješke su odmjerene i umjesne. Tu i tamo bi mogao jezik biti malko čišći i jedriji. Kako je u jednu ruku ovaj prevod namijenjen i širokim slojevima, a drugi štioci nerado kopaju po raznim knjigama, mogao je prevodilac ukratko ponoviti na pojedinim mjestima i ono, što je već prije rečeno, a ne upućivati štioca, da pogleda drugu knjigu. — Tisak je knjige lijep, vanjština elegantna. Preporučujemo.

Dr. Jos. Donat, S. I.: Summa philosophiae christianae. II. Critica. Oeniponte, 1911. 1 K 90. IV. Cosmologia. Oeniponte (Insbruck), 1913. Cijena 4 K. Felic. Rauch. Već smo u »Hrv. Str.« imali prilike preporučiti djela sveuč. profesora u Inomostu, isusovca J. Donata. Preporučili smo i vrlo zgodnu i praktičnu njegovu »Summa philos. christ.« i to logiku, antologiju. Pred nama je »Critica« i »Cosmologia.«

Kritika (zove se i noetika, kriteriologija) je u naše vrijeme neminovno potrebna, pogotovo od svih filozofijskih grana najpotrebnija. Nepoznavanje je kritike izrodilo najviše kobnih zabluda. Stoga nas u velike zadužuje svaki učenjak, koji nam na laki način prikaže pravi put do spoznaje istine. A to je učinio dr. Donat. Djelo je razdijelio na pet poglavlja. U I. dokazuje, da je razum sposoban za spoznaju istine i pobija skepticizam. U II. poglavlju raspravlja o istini i o izvjesnosti. Rešeta idealizam, fenomenalizam i lažne kriterije spoznaje. U III. radi o iskustvu, u IV. o mišljenju, u V. o vjeri i o svjedočanstvu.

Svagdje prikazuje i pobija protivnička mnijenja, a dokazuje neoborivo skolastične nazore. Opširno se bavi osobito Kantovom filosofijom, a i posve pravo. Ta Kant je otac moderne filosofije. — I poznavanje je kozmologije nužno, eda čovjeka neuputna ne zavedu moderni »naturforšeri«.

Dosele su i katolički učenjaci baš kozmologiju obrađivali dosta mršavo. Donat ju je obradio obilato, iscrpljivo. Čitavu je knjigu (306 str.) razdijelio na dva dijela. U I. raspravlja o naravi tjelesnih stvari, u II. o tjelesnom svijetu.

Prvi se dio raspada na dva odsjeka. U I. radi o tjelesima uopće: o svojsvima tjelesa, o njihovoj djelatnosti i o prirodnim zakonima, pa o ustroju tjelesa. U II. odsjeku raspravlja o životu bilja i životinja. U II. dijelu knjige raspreda o savršenosti svijeta, o postanku anorganskog svijeta i konačno o postanku organizma.

Pisac piše lakom latinštinom, jasno i razgovijetno. Navađa najrazličitije nazore, raščinja ih i pobija. Neke je stvari i zorno predočio slikama. — Šteta što lijepome djelu nije pridodano imensko i stvarno kazalo. Preporučujemo osobito mladeži.

Joh. Chrysost Schulte O. M. C.: Die Kirche und die Gebildeten. Freiburg i. B. 1912. Herder.

Crkva i naobražena ruka — zamašno pitanje, gotovo nerješljiva zagonetka! Ko obuče na se gospodske hlače, već misli, e je naobražen, inteligentan, e mu nije ni car do koljena. A razumije se, da se takav »naobraženik« vlada prema G. Bogu kao prema kolegi, koji mu treba samo u nevolji. U crkvu se boji, jer bi mogao na nj pasti strop ili »ćoka« i pred Svetotajstvom se vlada ko u kavani.

Ko je tome kriv? Kako naći lijeka za tu ranu? Što je raditi duhovnim pastirima? Ta je slična pitanja obradio o. Schulte u ovoj knjizi. Piše priprosto, jasno, otvoreno. Razgaljuje ranu, ali kaže i lijek.

Knjiga će koristiti i svećeniku i svjetovnjaku, pa je preporučujemo svakome. Ne bi škodilo, da se pohrvati i donese u »Riječkim Novinama« i u posebnom izdanju.

Dr. Carl Sonnenschein: Wie die Studenten wohnen. (Flugschriften des Sekretariats Socialer Studentenarbeit. Heft 2. 10 Pf., M. Gladbach, Kurzestr. 10.)

Prigodom je đačkog kongresa o stanovima, što se 24. svibnja o. g. obdržavao u Münchenu, izišla ova mala brošura »Der Socialstudentischen Zentrale München gewidmet«.

I ako je to malena brošura sa jedva kojih 16 str. ipak je vrijedno, da se o njoj progovori, a ja bih je preporučio ne samo onim študentima, koji misle o svojim staleškim pitanjima, nego i profesorima, pogotovo katehetima, koji bi možda njom mogli da lakše shvate zašto mnogo njihovo »gorušično zrno pada na kamen i ondje pogiba«. Preporučio bih je i majkama, koje šalju svoje sinove u svijet, neka vide, čime treba da oboružaju svoju nadu, pri polasku na studij.

Pisano je kod nas o ovom pitanju u lanjskoj Luči (božićni broj). Znam, da je članak pobudio znatnu pozornost, ali dalje od toga ništa. Drugačije je to kod Nijemaca.

U prvom redu pisac kratkim uvodom pokazuje, kako je stanbeno pitanje jedan od najglavnijih socijalnih problema, a to vrijedi »osobito za đačko stanbeno pitanje«. I sada prelazi na potanje razlaganje o samom pitanju, sadanjem njegovu stanju i reformi.

U odsjeku o samom pitanju govori o značenju, opsegu, povijesti i literaturi đačkog stanbenog pitanja. Tu kaže: »Za đaka je stan od velikog **značenja.** O njegovoj blizini sveučilištu, zgodnom

domaćem uredaju i udobnosti zavisi dobar dio kućnog mara i studiranja. On može da nadomjesti roditeljsku kuću, a da sredi študentovu želju za društvom u prave granice. Može da diže duševnu radinost... Za moralni je život stan vrlo znamenit. Dobri stanovi u kući uvaženih i odličnih ljudi znače moralnu zaštitu. Navadajuć neke citate iz listova dačkih sekretarijata dokazuje svoje tvrdnje. U opsegu prikazuje, kako ima dobrih stanova i dobrih stanodavaca, ali se prilike mijenjaju lokalno, te će trebati i tu reforme,da stan ne bude, kao što to često biva, gulenje neiskusne mladeži u novčanom pogledu, a s moralne strane gubitak čistoće i nevinosti.

Sve ove brige i nastojanja tvore povijest samoga pitanja. — Pisac iza toga nabraja literaturu i tuži se, da je jadna; ali ipak navodi do 40 rasprava, koje su izašle u raznim socijalnim, študentskim i neštudentskim listovima i novinama.

Po mom je mišljenju i bolje da izlazi u novinama i listovima, jer će tako dopasti ruku svim faktorima, koji imaju da se bave tim pitanjem.

U drugom odsjeku prelazi na sjene samoga pitanja ili na današnje stanje. U prvom je redu tu samo iznajmljivanje stanova. Pisac kaže, da je od 51 sveučilišta, na koja se 1910. sekretarijat u tom pogledu obratio, odgovorilo 36, a od tih su samo 4 imala ured za iznajmljivanje stanova, 24 su tek po oglasima na crnoj ploči, po pedelu ili sveuč. čitaonici iznajmljivala. Bili su popisi, te su ih študenti imali na raspoloženje. Gradske se općine nijesu nigdje brinule za to, a pretežno je iznajmljivanje po oglasima na vratima i novinskim anoncama.

Cijena je u mnogim slučajevima silno nerazmjerno visoka prema onome što študenat dobije, a osobito što se tiče unutarnjeg uredaja stana, ima vrlo jadnih prilika.

Za najviše naših slučajeva vrijedi u humoresci: »Čardak ni na nebu i na zemlji« u božićnjem broju Luči 1911./12.

Što se tiče moralne vrijednosti stanova, to je upravo grozno, kad pomislimo koliko mladih ljudi baš u tom pogledu strada. Znamo, šta znači i u Zagrebu stan sa posebnim ulazom, gdje je ovaj poseban podvučen.

Sada prelazi pisac na reformu stanbenog pitanja i govori, da pojedinačna soba (Einzelbude) mora biti ideal nastojanja. Iznajmljivanje se stanova mora takoder organizovati i to ne s pomoću posebnih ureda. Uredaj stanova treba da bude zgodan; za to bi se morali brinuti uredi za iznajmljivanje, a event. bi morale i tvrtke, koje prodaju pokućstvo, da olakšaju nabavu pokućstva.

Govori zatim o dačkim domovima, te ih dijeli na one, gdje je sva opskrba, i na one, gdje je samo stan. Ne mogu, a da ne citiram njegove riječi o idealnom dačkom domu, s osobitim obzirom na onih 50.000 odredenih za dački dom, koji bi se kako izgleda, imao graditi tek onda, kad bude bar 300.000, a onda, uvjeren sam, ne bi u njega došli daci, a pogotovo ne **furtimaši**. Sonnenschein veli:

»Weit leichter, elastischer und wertwoller scheint mir jedoch das **kleinere** Wohnungsheim zu sein, das sich als der Ausbau der Studentenpension von heute darstellt. Ein Haus. Im Anfang nur eine Etage. Eine kleine Zahl dort Wohnender. Eine grössere Mittag — und Abendtisch Teilnemender. Lesezimmer. Geselliges Zusammensein nach den Mahlzeiten. Als Ideal würde mir erscheinen fünf bis sechs Wohnende und 15 bis 20 an den Mahlzeiten Teilnehmende (einschliesslich der erstern). Im Mittelpunkte eine hauswirtschaftlich geschulte, gemütvolle gebildete Persönlichkeit (Beamtenwitwe, Offizierswitwe, Arztwitwe, gebildete Familie). Das macht erst das »Heim«. Der ganze Reiz der »Einzelbude« bleibt und vereint sich mit den Vorzügen grössern Anschlusses«.

Iza toga govori o tome, ko ima da radi na ovom pitanju. U prvom redu dačka udruženja, zatim socijalno-karitativna i socijalnoznanstvena društva, univerze, gradske općine, gospojinska, dobrotvorna društva i svi oni, koji ne će da u mladeži gube narod, nego da ga jačaju i dobivaju.

Bogdan Babić.

Časopisi.

Bogoslovska Smotra. G. IV. br. 2. Zagreb 1913. Izdaje profesorski zbor bogosl. fakulteta kr. sveučilišta. Odgovorni urednici Dr. Josip Pazman i Dr. Fran Barac.

Dr. Svetozar Ritig: Konstantin Veliki u crkvenoj i svjetskoj povijesti. — **Don Fr. Bulić i Dr. J. Bervaldi.** Kronotaksa splјetskih nadbiskupa **J. Barlé**: [illegible] dieceza̤nske sinode. — **Dr. Rudolf Vimer**: Istočni običaji i sv. Pismo. VI. Svadba. — **Dr. Dragutin Peček**: Pontifikat Bonifacija VIII. (Nastavak). — Bilješke iz bogoslovske literature. — Recenzije. — Pregled časopisa. — »B. S. izlazi 4 puta na godinu. Cijena joj je 4 K, za bogoslovce i đake 2 K. Preporučujemo.

Čas. L. VII. zv. 3. Ljubljana, 1913. Znanstvena revija »Leonove družbe«. Urednik Dr. A. Ušeničnik.

Fran Terseglav: Krščanstvo nasproti moderni kulturi. — **Dr. A. Ušeničnik**: Monizem. — **Dr. Jure Adlešič**: Stanovanjska zakonodaja. — **Dr. Fr. Stelè**: Cerkv. umetnost na dunajskem evharističnem kongresu. — **Dr. L. Lénard**: »Začetki slovanske kulture«. — **Prof. dr. Vinko Šarabon**: Svetovni promet. — Obzornik. — »Čas« ishodi kao dvomjesečnik. Cijena mu je 7 K, za đake 4 K. Preporučujemo osobito mladosti.

Luč. God. VIII. br. 13.—16. Urednik Petar Grgec. Obilato je zastupana u ova 4 broja poezija vezana i nevezana. Proza je

oskudnija. Zanimljivo raspreda sam urednik o »modernistima« i »furtimašima«. Dr. Marko zgodno raspravlja o potrebi i načinu reorganizacije. Fr. S. B. lijepo prikazuje životnu snagu katoličke Crkve. A Stjepan Varga ocjenjuje Pavelićeve krasne pjesme. Obilato je zanimljiva Smotra. — Rekosmo i ponavljamo: Luč se ne smije ugasiti, već mora i dalje sjati i mladosti pokazivati pravi put do sreće.Cijena je Luči 5 K, a uprava u Zagrebu, Dolac br. 3.

Serafinski Perivoj g. 27. br. 4.

Voditelj v bogoslovnih vedah. L. 16. zv. 2. Maribor, 1913. Izdajejo profesorji kr. šk. bogosl. učilišta. Urejuje dr. Fr. Ks. Lukman.

I. **Lukman:** Nauk grških apologetov II. stoletja o Jezusu kot zveličarju. — **Kavčić:** Simbolika v novem zakonu. (Dalje)). — **Štefan:** Lavantinski škof Nikolaj-župnik v Jesenicah na Češkem. — **Mrkun:** Alkoholno vprašanje. — II. Iz duhovnega pastirstva: III. Cerkveni pregled. — IV. Slovstvo. — V. Raznoterosti.

Preporučujemo osobito dušobrižnicima. Cijena 5 K.

Vrhbosna katoličkoj prosvjeti. God. 27. br. 8.—11. Izdaje Kaptol Vrhbosanski. Uređuje Dr. Ant. Buljan.

Osim okružnica i nastavaka prijašnjih članaka ter pjesama i obilatog Vjesnika i Prosvjete donosi V. još ove članke: Dr. F. B.: Liberalizam i patriotizam. —**Mate Ivanišević:** Kultura i carstvo Isusa Hrista. — L. pl. **Modruški:** Hrana na putu u život vječni. — Hrvatsko kazalište i religijozni osjećaji katolika. — **Dr. Kniewald:** Subjektivnost u religij. umjetnosti. Cijena je 10 K, đacima 5 K. Preporuke ne treba.

Za vjeru i dom. List namijenjem katol. ženskom obrazovanom svijetu. Uređuje sekcija Marijine kongregacije učiteljica u Zagrebu. G. 6. br. 3.—5. Osim zabavnih stvari i zanimljivih svaštica ima u ta tri broja više zgodnih članaka. Zanimljiv je Madjerov: Kako dugo sanjamo jednu sanju? Lijepo je: Ljudsko srce. Vrlo je lijepo obrađen život Ivane Franciske de Chantal. Srećna je misao, da se prevode Dupanloupove konference kršćanskim ženama. Zanimljivi su i članci o bezvjerstvu i o emancipaciji žena. — Možda se gdjekome pričine neki članci i prekratki. Nu mi držimo, da su bolji kraći no predugi. Ženski je svijet i onako nestrpljiv, nervozan; a ko bi čitao dugačke poučne članke!

Čujemo, da će se stopiti »Hrvatska Obitelj« i »Za vjeru i dom« — drago nam je. Bolje što manje časopisa, što više sočna gradiva. Držimo, da nema nijedne naobražene katolikinje Hrvatice, koja ne bi držala i čitala svoje glasilo.

Ateneum kapłańskie R. 5. z. 6. Włocławek, 1913. Izdaju profesori duhovn. sjemeništa.

Rasprave su samo tri. Dr. A. Kakowski razlaže o sinodima arcibiskupa W. Gembickiego. Dr. I. Radziszewski nastavlja zanimljivi „Credo nowożytnego fizyologa". Al. Łentowski priča o povijesti litavske crkve „w czasach porozbiorowych". — Zanimljive su Sprawy religijne, Przegląd naukowy, Recenzye i krytyki i dr.

Časopis katol. duchovenstva. L. 54. s. 4. Praha, 1913. Orgau vědeckého odboru akad. křesť.

Rasprave: Dr. Fr. Kryštufek: Emancipace katoliku ve Velké Britanii a v Irsku. — Dr. Jos. Smrček: Společanské poblemy v listech sv. apoštola Pavla. — Dr. Jos. Novotny: „Za svobodu svědomí". Dr. Jan Sedlák: Počátkové kalicha. — Dr. V. Pavlík: M. Jan z Rokycan. — Dr. Jos. Slaby: Jericho. — Dr. Fr. Reyl: Poměr individua ke společnosti. — Dr. Fr. Hrachovsky! Svoboda a věda. — Směs. — Literatura.

Niva r. X. č. 9. 11. Ljviv, 1913. Između lijepih članaka spominjemo samo one, koji mogu zanimati i naše štioce. Evo ih: O. M. Ščepanjuk. Dvi ričnici a naša Cerkov. — Dr. Stefan Baran: Presv. Evharistija jako oseredok vihovanja. — N. Hmiljovskij: Ošvidomljujmo narid pid zgljadom religijnim i obrjadovim. — Dr. I. Demjančuk: Najstarši kristijanjski apoljogeti. — Ign. Cegeljskij: Bulja „Unam Sanctam" papi Bonifatija VIII.

Przegląd Powszechny T. 118. Nr. 355. Kraków, 1913.

Dr. Adam Krzyżanowski: Polityka bałkańska Austro-Węgier. — Dr. W. Rybezyński: Poglądy i teorye najnowejszej fizyki. — Ks. Sołdrowski: Co to jest scholastyka? — Przegląd piśmiennictiva. — Sprawozdanie z ruchu relig., nauk. i społ.

Civiltà Cattolica. Roma, 1913. Qu. 1508.—1511. William James e il pragmatismo. — L'arco di Constantino. — Constantino Magno e l'unità cristiana. — Il corpo mentale e la sua materialità. — Le innovazioni radicali legislative di Constantino confermano la verità delle apparizioni. — La memoria di Federico Ozanam nel centenario della sua nascita. — La realtà delle apparizioni confermata dalle dichiarazioni solenni di Constantino. Osim toga mnogo drugih članaka, preobilna bibliografija, pa Vjesnik.

Razón y Fe. Madrid, 1913. A. 12. Num. 141. 142.

La Verdad fundamental de la Filosofia cristiana. — Un decreto de Constantino contra los herejes. Critica literaria sobre el primer libro de Samuel. ¿Puede admitirse en los cuerpos color formal? Instintos y constumbres de las arañas. Obilat Boletin canonico, Examen de libros i dr.

Revue Néoscolastique de Philosophie. Louvain. 1913. A. 20. No. 77. 78.

P. de Munnyck u krasnoj raspravi »La démonstration métaphysique du libre arbitre«, koja još nije savršena, dokazuje i metafisički slobodu volje. L. Lantsheere crta obilježje moderne filosofije. Filosofija se odijelila od religije i zabacila staru predaju. Svaki filosof zida zgradu na drugoj osnovi, svaki osniva svoj sustav. Prirodna se filosofija posve izmiješala sa znanošću. Prevladala je misao o evoluciji svijeta. U filosofiji prevladava kritika spoznaje.

Rasprava je »Les caractères de la philosophie moderne« zapravo pretiskana iz I. g. »R. N.« (1894.) P. Mandonnet raspravlja o Rogeru Baconu i o sastavku triju »Opusa«. G. Legrand raspravlja o religijskom iskustvu i o filosofiji W. Jannesa. P. Le Guichaona rešeta nazore M. Rousselota o napremici tomističke metafizike i spoznajne teorije. Zanimljiv je prikaz M. de Wulfa o neoskolastičkom pokretu.

Vrlo je lijepa i zanimljiva rasprava Fr. de Visschera: La Philosophie syndicaliste et la grève générale. J. Lemaire raspreda o znanstvenoj pripravi za kozmologiju. D. Nys raščinja i pobija neke prigovore M. Blanca; a J. de Ghellinck prikazuje katalog djela Huge od Sv. Viktora.

Revue des sciences philosophiques et theologiques. Paris, 1913. A. VII. No. 2. F. Palhoriès: La »formule idéale« dans la philosophie de Gioberti. — W. Schmidt, S. V. D. La méthode de l'ethnologie. — P. Mandonnet, O. P.: Preniers travaux de polémique thomiste. — Note. — Bulletins. — Chronique. — Recension des Revues.

Historisch-politische Blätter. München, 1913. Bd 151 H 8.—11. Moderne Demokratie und Aristokratie. — Kann d. Protestantismus eine Trennung von Kirche und Staat vertragen? — Differenzierung oder eine Parallele zur modernen Entwicklungslehre. — Die Kirche in den Schriften Konstantins des Grossen. Die Entwicklung des modernen Parteiwesens und die katholische Jugend. Vrijedni su i ostali članci.

The Month, a catholic magazine. London, 1913. No. 587. 588. Sydney F. Smith: The peace of Constantine. — Modern ugliness and its meaning. — The missions of China. — Obilata su **Miscellanea,** Reviews, Short notices.

Pastor bonus. Trier 1913. Jhrg 25. H. 6—9. U ovim se brojevima nalaze članci većinom praktičnoga sadržaja. Župnik Dimmler lijepo raspravlja o vrlo praktičnom pitanju (Seelenführung). Pisac ima pred očima njemačke prilike, no članak je zanimljiv i za naš kler. Sociologe će zanimati radnja »Das Problem der Armut«. Kako se ove godine slavi 100-godišnjica rodenja Fridrika Ozanam, dolazi baš u horu članak »Fridrich Ozanam«. Članak se potanko bavi sa nastojanjima i karakteristikom ovog zaslužnog čovjeka za čovječanstvo. Nastavlja se radnja »Die Sedisvakanz des Päpstlichen Stuhles und ihre Wirkungen«. Lijepi su još članci »Laienmoral in Frankreich«, »Der Klerus und Frauenbewegung« Die Generalabsolution der Regularen, Sabbat in der Bibel und im Katechismus, Würde und Bestimmungen des Priesters i dr. Osim toga donaša obilni broj riješidaba sv. Stolice. Obilan je Bücherschau u kojem se ukratko ocjenjuju najnovija teološka djela.

Sociale Kultur. 33. Jahrg. Heft 5.—6. M. Gladbach, 1913. U dva ova sveska donosi više stručnih članaka kao: Die deutsche Korbflechtindustrie, Architektur und Hygiene, pa Die Landwirtschaft.

U članku: Stadt und Land raspreda M. Sohn o uzrocima i posljedicama sve većeg seljenja seljačkog, poljodjelskog svijeta u gradove, što prouzročuje s jedne strane hiperprodukciju radništva, a tim pogoršava njegov socijalni položaj, a s druge strane propadanje poljodjelstva.

Obilno i raznoliko štivo pruža Rundschau, pa i ovom zgodom upozorujemo na rubriku: Jugendfürsorge, odakle se može vidjeti kako smo u ovom pogledu daleko za drugim narodima, koji osobitu brigu primjenjuju odgoju mladeži, zašto se kod nas, čini se, dosta slabo brine. Smotru preporučamo.

Stimmen aus Maria-Laach. Freiburg i. B. 1913. H. 5. 6.

Jungindien und seine Stellung zur christlichen Kultur. (Isusovac Alfonso Väth prikazuje, što se sve uradilo u novije doba u Indiji na kulturnom polju, kako se nasljedovale kršćanske ustanove, ustrojile razne udruge i t. d., samo da kršćanstvu zakrči put. Pisac je misionar, pa je dobro upoznao i proučio sve prilike što ih prikazuje.) — Eukens »Erkennen und Leben«. (U tušti se nazora o spoznaji i o životu posebice ističu nazori filosofa Euckena, koji ih je prikazao u knjizi »Erk. u. Leb.« O. Zimmermann, S. I., raščinja umno nazore Euckenove.)— Luther als Kasuist. (Nama je Luter slabo poznat. Nijemci su ga već razdrobili na atome. I u ovom članku prikazuje isusovac M. Reichmann, kako je duboko pao nekadanji redovnik.) — Der Futurismus in der Literatur. (Overmans prikazuje književni pokret, što ga je započeo F. T. Marinetti, a ide za tim, da obori sve staro; navješćuje rat i gramatici i pretvara se u estetski vandalizam. Ukratko je prikazan futurizam i u »Luči«.)

Prijatelje će crkv. glazbe zanimati: Kirchenmusikal. Fragen d. Gegenwart; sociologe: Oeffentliche Betriebe und Monopole; astronome: Der »intramerkuville Planet; filosofe: D. »Sprung« in den »Supernaturalismus«; a svakoga obilate Rezensionen, Bücherschau, Miszellen. Kako se vidi iz sadržine, ovaj se krasni časopis preporučuje sam.

Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck, 1913. Bd 37 H. 2.

Jos. Stiglmayr, Zur Priorität des »Octavius« des Minucius Felix gegenüber dem »Apologeticum« Tertullians. — Berhard Poschmann, Zur Bussfrage in d. cyprianischen Zeit. — Fr. Ehrle, Der Kampf um die Lehre d. hl. Thomas v. Aquin in den ersten 50 Jahren nach seinem Tod. — Literaturberichte. Analekten. (Zanimljiv je osobito odgovor P. Strauba kritičarima njegova djela »De Ecclesia«).

Svaštice

Slovensko-hrvatski katolički sastanak obdržavat će se u Ljubljani od 24.—27. kolovoza. Na hrvatskoj je strani bilo isprvice nesporazumka, jer su u Zagrebu dospjeli u odbor neki ljudi, kojim nema mjesta ni u odboru ni na sastanku. Nu nakon što je tajništvo uzelo sve u šake i porazdijelilo rad, držimo, da se sve prilično počistilo.

Nadamo se, da će i naša Bosna preboljeti one rane, što joj ih neki zadadoše bez zle nakane, pa s ostalom hrvatskom braćom pohrliti na sastanak.

Upozorujemo samo ponovno, da budemo na oprezu, te nam se i ovaj drugi sastanak ne pretvori u puku deklamaciju i paradu. Viječajmo o svemu, ali trijezno i ozbiljno, a doumimo i odredimo samo ono, što želimo i možemo izvršiti. Ugledajmo se u braću Slovence, koja malo govore, ali mnogo rade.

Godišnja skupština Leonova društva obdržavat će se u Ljubljani prigodom sastanka. Pretrest će se glavna pitanja. Dan će se odrediti naknadno.

Deseta obljetnica. Minulo je deset ljeta, otkad je pop Ive Butković okupio oko sebe još četiri druga i osnovao u Beču hrvatsko katoličko akademsko društvo »Hrvatska«. Mali razmak, a veliki rad. Dok su stariji glavinjali, mladež se družila i radila. Zasjala se »Luč«, pa poslije »Krijes« i sva sila mladenačkih listova. »Domagoj«, »Preporod«, »Kačić«, »Pavlinović«, „Dobrila" i dr. — sve se to osnovalo u deset godina. I dok su svi gotovo — osobito banovinski — pothvati starijih otišli ko šteta niz vodu, »Hrvatska« danas gleda krasnu kitu mladih drugova, gleda preko tri tisuće oduševljene mladosti, koja u ovoj tami beznačajnosti i puzavosti visoko diže katoličko načelo i jamči potištenoj Hrvatskoj za ljepšu budućnost. »Hrvatska Straža« čestita »Hrvatskoj« i želi, da iz svoga krila šalje u svijet značajnike, koji će se dati prije smlaviti nego saviti.

Nije dosta! Poznato je, da je odavno krčki a nedavno opet krčki pa za njim senjski Natpastir zabranio vjernicima čitati, potpomagati i širiti »Riječki Novi List«. Sva je hrvatska katolička javnost veselo pozdravila tu zabranu, a gospar je s mora zacvilio ko ljuta godina. I još će gore, kad za krčkim i senjskim pođu i ostali Natpastiri svih hrvatskih zemalja. A čuje se, da će to naskoro učiniti presvijetli Natpastir zagrebački i svi dalmatinski.

Svakog pravog hrvatskog katolika mora taj odlučni korak katoličkih biskupa obradovati. Nego da radost bude potpuna, trebalo bi posegnuti i dalje. Nije dosta ugušiti jedno štene, dok je živa kuja s ostalom štenadi. A zna se, da je »Obzor« ona kuja, koja je oštenila sav liberalni podmladak u Hrvatskoj. Stoga je skrajnji čas, da se i Obzoru i svoj njegovoj svojti zagrmi onako, kako su naši biskupi zagrmili »R. N. L.«

Malo papreno, ali — čujte! Prošlih je ferija na ljubljanskom sastanku hrv. kat. daštva bio posebni dogovor suradnika Luči i onih, koji se zanimaju za našu književnost. Uz ostale je prisustvovao sastanku i prvi početnik književnog pitanja u okviru našeg pokreta dr. Ljuba Maraković. Tu se govorilo o potrebi organizacije književnog rada i izabrani su oni, koji bi imali da vode stvar i to: kao predsjednik ili vođ toga pripravnog odbora urednik Luči Petar Grgec, a za njegova pomoćnika moja malenkost. Mi smo imali da sredimo sve priprave oko organizacije književnog rada u našim redovima.

Na istom je sastanku zaključena prema mome prijedlogu i dioba Luči u organizaciono socijalni i **književno-znanstveni** dio. a uvedbom je komesarijata omogućen opstanak samo ovog drugoga dijela, koji je urednik Grgec svojom spremom digao do znatne visine. Sve je išlo dobro, samo je manjkalo jedno a to je savjesnosti kod onih, koji su Luč dobivali.... Ipak je izvučena iz duga, a da u njega ponovno ne zapane (i zapala je), prestalo se nenadano sa izlaženjem uz ozbiljan memento i preplatnicima i **neplatnicima.**

U isto vrijeme, dok je stvar s Lučju ovako stajala, javila se izvanredna ideja, da Luč postane **hrvatsko-slovenski leposloven list s sedežem u Zagrebu«**, a slov. Zora da bude **»organizacijski in znanstveni list hrvatsko-slovenskoga dijaštva s sedežem na Dunaju«.** Predlog Slovenca Alojzija Resa ima vrlo mnogo za se, a njegov je odgovor na Bolkovac-Popovićevu primjedbu u R. Novinama nadmašio svakako njegov prigovor i potpuno ga ušutkao. Ipak ne bi mogli u svemu potpisati Resov prijedlog.

Riješenje sam toga problema zamišljao ovako: **Luč** treba da postane hrv.-slov. kat. kat. književno-kritički list pod uredništvom Ljube Marakovića. Uz to bi se mogle prisloniti još barem 4 edicije godišnje. (Mislio sam 1. kakva Finžgarova drama 2. Pjesme Ferde Galovića 3. Hrvatski prijevod kakve kat. knjige iz svjetske književnosti i 4. Almanak hrv.-slov. kat. književnika). **Znanstveni dio** Luči (ove ga godine gotovo nije ni bilo) neka se prenese u »Znanstveni Zbornik«, što bi ga prema prijedlogu u R. Novinama[1]) imali da izdaju hrv. i slov. Leonovo društvo. **Organizatorni bi dio** imao da prijede, u koliko je za javnost, u »Hrv. Stražu«, koja bi prema gore spomenutom prijedlogu imala da postane centar našega pokreta (dakle org. vijesnik čitavog pokreta), a u koliko nije za javnost da ostane u »Radu« (kao ove godine). Slovenci bi svoj radi centralizacije mogli priklopiti »Času«, koji bi imao da postane ono, što bi

[1]) Vidi: Ula Pačukov: Jedan korak zbliženju, dne 30. I. 1913.

za nas bila Straža. Resov je prijedlog, da imamo zajednički dački organizacioni list, neostvariv s razloga, što u 5 svesku ovogodišnje Zore veli I. V. Š. u »Iskrenoj besedi«: »Pomnimo, da je hrvatska dijaška organizacija kvantitativno že davno prekosila«. Prilike su u uređenju različne, te za sada ne možemo govoriti o tome, da bi imali zajednički list za savremena pitanja, što bi prema spomenutom prijedlogu u R. Novinama za Hrvate bila »Straža« za Slovence »Čas«, dok ne budemo mogli da ih sjedinimo.

To su sve bili nacrti, a našlo bi se za to i sredstava bilo onim što Res predlaže: »skupen konzorcij«, bilo pak time (uz ovo prvo), da nam edicije tiska (izuzev list) »Katoliška tiskarna«, koja nije ono, što Hrv. kat. tisk. društvo, nego misli na svoju zadaću. Tome bi pridošle pomoći i Pijeva društva.

Tako se mislilo i znam, da su mnogi od suradnika Luči očekivali takav uspjeh rada urednika Luči i moje malenkosti; ali ne dogodi se tako.

Uz »živo sudjelovanje« članova uredništva kat. lista, te poticaj onih 6.000 Kr. presvj. nadbiskupa-koadjutora za osnutak katol. knjiž. lista nekih drugih katol. književnika osnova se kolo hrv. književnika sa zadaćom, da podigne hrv. kat. književnost. Izabran je privremeni odbor, koji će izraditi pravila i podastrijeti ih na potvrdu vladi. Savremenik digao odmah dreku. Urednik Savremenika pozvao Matoša i naručio kritiku. Gustl kao pravaš otišao tajniku kola, te mu to iz pravaške solidarnosti javio, a ovaj u svojoj hrv. kat. koloturaško književničkoj kolegijalnosti savjetova Gustla neka opukne Šegvića. Gustl primio, a Livadiću ne bilo dosta, te sakupio nešto pornografskih sitnica iz torbe člana Kola Rudolfa Strohala i iznio, vele od stida, na omotu Savremenika, jer ne će da pornografija stoji uz studije Hinka Juna, koji pomagan za studij crkvene umjetnosti študira u Firenci, kako pričaju u Zagrebu.

Ja ću samo da prijateljima, koji će me pozvati na Trsatu da im referiram o mandatu povjerenom mi u Ljubljani, da kažem dvije tri za slučaj, ako bi me snašla Tounjska nesreća.

Budite sretni i mirni, jer uz književnog poduzetnika dra R. Horvata u »Kolu« sjedi urednik njegove kršćanske Prosvjete (oglase uređuje sam g. prof. E. pl. Laszowski; uz kranjčevićanskog kritičara prof. F. Rožića sjedi kritičar kazališta i umjetnosti dr. S. Rittig, a uz poznavaoca Kumičićeva realizma, osobitog prijatelja onih »koji u zadnje doba i preveć napadno ističu neki katol. pokret, kat. hrv. omladinu i t. d.« te koji najoštrije osuđuje ispade omladini nametnutih vodja »koji su naručeni preko desete ruke i hranjeni od sumnjivih individua i od prljavih izroda« (Vidi Hrvatsku br. 284. 14. X. 1912.) Kerubina Šegvića sjedi njegov prijatelj Milan Ogrizović, auktor kršć. Prokletstva i osobitih posveta, ne misleći više na naručenu kritiku Pere-a Gergectona, što mu je nedavno sukoloturaš Šegvić servirao.

Uz zanosnog prigodno-cuvajevskog pjesnika i urednika Škole (Vidi polemiku Strižićevu u R. Nov.) sjedi autorica »Pristojnog vladanja«, a uz njih se ređaju »književnici« Marko Peroš, Stjepan Markulin i Nikola Maraković.

Prijatelji i suradnici Luči, koji mi lani dadoste mandat u Ljubljani, evo Vam rekoh uspjeh mandata, a vi nemojte da zabacite moj referat, nemojte da mi uskratite apsolutorij; jer sretna treba da bude hrv. knjiga postupkom »Kola«, a još sretniji treba da bude **naš** pokret, jer evo bez truda i muke dobiva integralni dio svoj, **svoju** hrv. kat. književnost.

Da ne vele da je iza plota. U ime Božje!

Bogdan Babić, cand. phil.

Kolo hrvatskih književnika. Uvrstismo taj članak na izričnu želju i molbu piščevu, ali i samo na njegovu odgovornost. Gdje-koja mu je i odviše paprena, pa nije baš za volju ni uredniku knajpovcu, protivniku paprike i paprikaša. Nu zna se, da B. B. misli čestito i plemenito, ako katkad i opatrne sve u dobroj nakani. Stoga mu ne će zamjeriti ni oni kojima je zapaprio. Nama je tajanstven i čudan zametak »Kola«, ali ćemo reći svoju bez obzira.

Nama se čini, da je »Kolo hrvatskih književnika« preuranjeno i neprirodno skalupljeno; a ovako, kakvo je, suvišno. U Zagrebu je »društvo hrvatskih književnika«, u Osijeku »Klub hrvatskih književnika«. U »Matici« su hrvatski književnici. Kolaši su počeli kupiti hrvatske književnike — a koje? Istina, ima dosta hrvatskih književnika, koji nisu ni u jednoj »organizaciji«, pa bi ih trebalo okupiti, ali na čvrstoj osnovci. A toga zadatka »Kolo hrv. knjiž.« ne će izvršiti.

Nama je načelo sve, osoba ništa. Ali ako je osoba svojim životom i radom pokazala, da joj je načelo sve ili ništa, mora se i s osobom računati. Da rečemo jasnije! § 3. pravila »Kola hrv. knjiž. ističe: »Društvu je svrha: a) promicati književnost i umjetnost u hrvatskom kršćanskom pravcu«. Nu zna se, da su pojmovi **hrvatski i kršćanski** vrlo rastežljivi.Svak ih može natezati po svoju. I »Matica hrvatska« drži, da radi u »hrvatskom i kršćanskom pravcu«, pa i »Klub hrv. književnika« u Osijeku. Ako osnivači »Kola« poimlju hrvatstvo i kršćanstvo onako široko i obilato, njihovo je »Kolo« suvišno. Ako nije suvišno, trebalo mu je udariti čvršći potklad i odrediti jasniji pravac. Ali onda ni u odbor nisu smjeli doći ljudi, koji ne jamče, e će se raditi u tome pravcu. Nama je žao, što su dr. V. Deželić, dr. Markulin i Petar Grgec, od prvoga početka iskreni pristaše katoličkoga pokreta, zabasali u kolo pakatolikâ i međenih katolika.

Ili kuj ili ne mrči gaća! Ili osovimo hrvatsku knjigu na katoličku osnovku ili ne cijepajmo i onako nesložnih sila.

Čist račun, duga ljubav. Mi ćemo preporučiti »Kolo«, kad nam se zajamči, da će disati katolički. Prijatelji nas razumiju.

Luč i Zora. Štioci se »Hrvatske Straže« sjećaju, e je »H. S.« poželjela, da Zora postane glasilom i hrvatskih organizacija, a Luč beletrističkim časopisom i za slovensko daštvo. (H. S. g. XI. str. 241.) Tu je našu želju malo drukčije iznio g. Res, a mi nazore g. Resa posve usvajamo.

Članovi su »Hrvatske« prigovorili Resovu predlogu stoga, jer bi jedan list morao pisati jednim jezikom, pa bi se mi ili Slovenci morali odreći svoga jezika.

To ne stoji. Naši i nisu zapravo posebni jezici već dijalekti jednoga jezika. Isprvice bi se moralo pisati u oba dijalekta, dok se mladi naraštaj slovenski ne nauči hrvatski. Tako bi u dogledno vrijeme mogla štokavština postati zajedničkim književnim jezikom. Dašto, za šire bi slovenske slojeve trebalo pisati što razumljivije, isprvice kao i dosele slovenski.

Nema čvrsta razloga, da samo paradama i frazama ističemo svoje bratstvo. Zato baš treba da se i organizujemo zajedno, koliko je moguće.

Stoga bi bio potreban zajednički organizatorski list, a najzgodnija bi bila **Zora**. Ne smeta, što su Hrvati premašili Slovence kvantitativno. Braća ne paze na takve stvari.

Stoga mi ostajemo kod svoje želje, a nadamo se, da će se želje pretvoriti u zbilju. Ljubljanski katolički **sastanak** može i o tome svoju reći.

Luč se ne smije ugasiti! Baš bi bila za nas dika, da nakon osam godišta zakopamo i »Luč«, košto zakopasmo »Jutro«, »Istinu« i »Hrvatstvo«. Ne bi baš bilo čudo, ali bi nam morao obraz izgorjeti zbog skrajnjega nemara. Zato treba »Luč« uzdržati, pa i s teškim žrtvama.

Neki misle, da bi »Luč« nadoknadila »Prosvjeta« ili drugo glasilo »Kola«, koje će uređivati gg. dr. Deželić i Grgec. O tom nema spomenka. Ako Grgec odlazi od »Luči«, mora je preuzeti drugi. Ali se ne smije napustiti ni pod koju cijenu.

Čas i Hrvatska Straža po mnijenju B. B. imaju koračati uporedo. A mi držimo, da bi se imali posve sjediniti u hrvatsko-slovensku smotru, koja bi pratila i pretresala suvremeni život i pitanja. Čisto bi se znanstvene stvari tiskale u posebnom zborniku.

Zato bi se i oba Leonova društva mogla pretopiti u jedno.

Dječji dan. Pokojno se »Hrvatstvo« već iz početka žestoko oborilo na dječji dan i na udrugu učiteljica, koja je osnovala sekciju za »našu djecu«. To su »Hrvatstvu« neki i teško zamjeravali a dječji dan i pothvate udruge učiteljica uzeli preporučivati i katolički listovi.

Nama je čitava stvar zagonetna. Znamo, da u udruzi učiteljica ima i vrlo dobrih i savjesnih katolikinja, koje u najboljoj nakani sve rade za »našu djecu«. A s druge se strane čuje, da je baš sekcija za našu djecu čisto framasunska ustanova. Želimo, da se sve

to što prije posve razbistri i radi javnosti i radi učiteljica, koje su članice udruge.

Germanizam i panslavizam. Živimo u vrijeme humaniteta, u doba savremenih filantropa, pa nije čudo, ako se čovječanstvo ljubi tako strastveno! Preokrenimo ovu misao i doći ćemo do zaključka, da se baš odatle rađa ona mržnja, onaj jaz među pojedinim narodima i rasama, jer se ljudi baciše u naručaj prostog naturalističkog humaniteta. Glavnu je i osnovnu zapovijed kršćanskog morala o ljubavi Boga i bližnjega prezrela masa pokvarenih, a među njima nađoše se i mnogi dobri. Narod se protiv naroda, čovjek na čovjeka digao i s kukom i s motikom. Žalosno, no istina!

Otkako je na Balkanu prva slavenska puška pukla, otkako je je žica diljem Evrope pronijela vijest, da turski polumjesec blijedi, sve se ustravilo. Srednja je Evropa baš strastveno uprla oči u ove južne pobjedonosne slavenske narode. »I ovi narodi postadoše svjesnih svojih sila. Što više! — i u drugih se slavenskih naroda krv kao uzrujala (?!), pa se eto tako rodila ideja **panslavista.** Panslavizam prijeti Evropi, zato dolje s njim!« — viče se i ori iz ustiju posjednika buduće sreće u Valhali. »Mi »»čuvari evropskog mira«« moramo stati na put ovoj panslavističkoj propagandi, jer i mi smo tu, koji nastanismo veliki dio evropskog kontinenta. Germanizam dakle protiv slavizma i panslavizma!« — Tako jedne oveće njemačke novine.[1])

Dosada kao da javnost nije ništa znala za to trvenje, a sad najednom eto očevidnog boja između dviju ljudskih rasa! No zapravo to nije ništa nova! Germanizam je ovu misao već davno, davno nosio u svom srcu. Kulturni se razvoj Slavena motrio uvijek škiljim pogledom i sve se akribičnim stilom bilježilo u kronici njemački h kulturnih povjesničara. Već je odavna rekao Goethe — ma i ne znajući — što Germani misle o svojim susjedima, da o podložnicima:

Es tut mir lang schon weh',
Dass ich dich in der Gesellschaft seh![2]).

Jest, jer je slavizam dugo, dugo spavao — rekoše — nek i dalje sniva mirni san; za njega i onako nije kultura. — I evo odatle ona kivnost, jer vidješe, da i slavizam teži za kulturom. — Slaven je strastven — vele — u politici, strastven u vladarskom sistemu, jer Polonia docet; on plane za svaku malenkost, egoističan je, silno nacionalan i »dumm« za javnost. On nema pojma, što je materi-

[1]) Ove i sličnim mislima možemo čitati danomice u njemačkim novinama. Tako »Kölnische Zeitung«, liberalne »Politische Rundschau«, (konservativne Germania (centrum), Kölnische Volkszeitung (centrum), Münchener Zeitung (liberal.) i mnoge druge provincijalne novine.

[2]) Faust I.

jalna i duhovna kultura. (Sic!). — To bi eto bili epiteti jednog kulturnog naroda za »malene i nevješte« Slavene!

Neka bude! Ma da i nitko od nas ne će zanijekati naše nedostatke i pogrješke, je li zato opravdano, da nas njemačko pa i katoličko novinstvo tako blati? Je li opravdano, da se jedna čitava rasa okuje u okove i proglasi nedoraslom, da zajedno sa drugim narodima radi na boljitak čovječanstva? Ili možda misle njemački političari i novinari politiku odijeliti od vjere i morala? Ako tako, onda ne treba ovim riječima komentara! U ostalom bi bio to dokaz, da njemačka kultura ili pada, ili nije osnovana na pravoj bazi, dakle da nije prava. Pa napokon, zar je kultura samo za jedan narod ili samo za jednu rasu? Nije li svaki narod jedna misao Svevišnjega, ne posjeduje li svaki narod, svaka rasa svoje ideje, svoje naravne sposobnosti, koje je dužan da dalje razvija i usavršuje? Ta nije li čovječanstvo kao takvo obvezano, da se međusobno oplemenjuje, u materijalnom pogledu i u duhovnoj naobrazbi bodri i potpomaže! Lijepo zato veli R. v. Kralik, da prava i istinita kultura mora nastojati, da se što više približi idealu Božjeg kraljevstva.[3]) Ako i u nas imade truleža, pa zar u njemačkim zemljama sve sja poput zlata? U ostalom čemu naglašivati tako strastveno nacionalizam? I ovdje in medio virtus, jer nas inače bije našim oružjem internacijonalno crvena četa, jer smo tobože strastveni i egoistični nacionalci, dok je ona glasnica međunarodne ljubavi. Cui bono sve to?

Mi Germanima nipošto ne zavidamo njihov visoki stupanj kulture. Da, što više, mi se tome veselimo! Uzmemo li povijest u ruke pa prođemo vijekove velikih boraba s islamom, vidjet ćemo, da i mi doprinesosmo koji kamečak (uzimam minimum) ovoj germanskoj srednjoevropskoj kulturi. Kako? Svako dijete znade![4]) Zato ne može i ne smije nikoga smetati i vrijedati, ako se slavenski narod bude, ako i oni teže za napretkom. Napose sa katoličkog stanovišta ne smije se tomu prigovarati. Ta tko znade, ne snuje li Gospod nešto velikoga — u njeg je tisuću godina jedan dan — nema li On nakane, da slavenske narode i u kasno veče pozove u jedan tor, pa da ih tako podvrgne vodstvu jednog pastira. Zato pomognimo! Možda je sad hora, da se katolici; ne samo slavenski, već i oni ostalih rasa pokažu puni ljubavi prema **nesjedinjenima**. Ne recimo, da kod njih vlada fanatizam, jer bi i oni mogli to isto nama prišiti. Neka nas humanitet ne zaslijepi, a ni onaj današnji vladajući režim ministerijalne i nekoje parlamentarne gospode. Ono je egoizam prve

[3]) Neue Kulturstudien. 1903. str. 15.

[4]) Usput budi ovdje spomenuta ona netačnost njemačkih zemljopisnih i drugih praktičnih knjiga. Uzmimo Herderov leksikon ili onaj protestantski Mayerov — sva sila pogrješaka u zemljopisu i povjesti! — N. pr. Veglia in Ungarn i Fiume in Oestereich i t. d. Ili se možda drže oni one — contineus pro contento?!

vrsti na račun »trpećih«. Za nas neka bude u svemu ideal: **istina, jedinstvo i ljubav!**

Sapienti sat!

S. B. M.

Ljudi, ne ludujte!

Bojna je sreća naše braće opojila radošću sve Slavene, napose nas Hrvate. Radujemo se, a imamo i zašto. Uništena je sila onoga, koji je stoljeća sijao strah i užas po Evropi, koji je osobito hrvatske zemlje harao i ražao i natopio rijekama krvi. Sad izdiše stari krvopija od rana, što mu ih zadadoše naša braća. Junacima, koji osvjetlaše svoje ime u bojnome polju i osvetiše prede mučenike, svaka čast i slava! I mi skidamo pred njima kapu. Nu slažuć se sa svim čestitim svijetom u dobru, čudimo se ludovanju nekih Hrvata. Njih je ratni uspjeh srpski tako obl[illegible]dao, te se naprosto odriču svoga hrvatskog imena i prošlosti i oni se, ne[illegible]da žarki Hrvati, izdaju za Srbe. Ponavljamo: to je ludovanje. Time čine nepravdu i Hrvatstvu i Srpstvu. Znamo, da ih na taj ludi korak nagoni u neku ruku očaj. Hrvati su očuvali toliko puta krunu i prijestolje, očuvali su Austriju od propasti. A danas? Dok naša braća osnivaju veliku Bugarsku i veliku Srbiju, Hrvatska je rascjepkana, predana na milost i nemilost svakome. Gledajuć sve to, a sjećajuć se prošlosti, krvi i žrtava, misle nagli Hrvati, e će im biti bolje, svrate li pozornost pobjednika na jade potištene Hrvatske, pa se izdaju za Srbe. Među Srbima imade odavno megalomana, koji sve hrvatske krajeve držahu i drže srpskima, pa se već opojeni bojnom srećom i slavom spremaju, da izbave i ove nespasene srpske zemlje. Podraže li ih još hrvatski renegati, mogu ludo srnuti umorni na čile i zal[illegible]m sebi i nama. Da se danas digne sva Hrvatska i složi s[illegible]ojom, šta bismo postigli? Ta šta ćemo goloruki proti oružanoj sili? A znade se opet, da među Hrvatima i Srbima još uvijek stoji onaj stari jaz, koji treba istom zajaziti. Dijeli nas prošlost, dijeli kultura, dijele nazori i načela. Najprije to treba zbližiti. Hoćemo li se kada potpuno složiti i stopit, Bog znade. Svakako će to ići sporo. Najprije treba ukloniti sve zapreke i razumom, a ne ludim srcem, graditi bratski most. Treba da se ponajprije zbližimo svi mi, što nas je u hrvatskim stranama. U Srbiji se svaki podanik, pa bio i rođen Hrvat, mora priznavati političkim Srbinom. Neka se tako radi i u Hrvatskoj! Ako smo etnički isti narod, zašto da se cjepkamo u Hrvatskoj imenima, kad se u Srbiji ne cjepkaju? Složimo se dakle svi u hrvatskim stranama i ponosimo se imenom, kojim se ponosili naši predi preko tisuću i trista ljeta: imenom hrvatskim! Složni ćemo sačinjavati jaki narod u monarhiji, a volju će toga naroda, s kojim će se i onako u dogledno doba posve združiti Slovenci, morati poštivati pozvani čimbenici i Hrvatskoj dati ono, što joj pripada po povijesnom

i prirodnom pravu. Hrvatska će se morati sjediniti. Srbija će biti zaleđe sjedinjenoj Hrvatskoj, a Hrvatska Srbiji, a obje će biti čvrsti nasip proti germanskoj bujici.

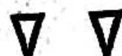
Ako jur Srbijanci sanjaju o velikoj Jugoslaviji, kojoj bi s vremenom, prirodnim razvojem prilika, pripale i hrvatske zemlje, moraju neminovno i bezuvjetno preokrenut svoju politiku i uputiti sve slavenske stanovnike hrvatskih zemalja, da se priznaju Hrvatima, da ne cjepkaju narodnih sila, ne služe našim dušmanima i ne slabe hrvatske misli. Samo će tako Srbi pokazati, da nas drže zbilja svojom braćom, a i naše će srce prisvojiti. Dosele su nas svojom megalomanskom svesrpskom politikom samo vrijeđali i odbijali, a škodili su i sebi i nama. A crpli su korist samo oni, koji od vajkada rade po načelu: divide et impera!

Hrvatsku mladost upozorujemo, da trijezno misli i sudi, da se ne da voditi strašću već razumom. Uz hrvatsko je ime vezana naša prošlost i sadašnjost, naša slava i prava.

SADRŽAJ

VI. sveska „HRVATSKE STRAŽE".

Hrvati katolici!

Ne treba da vam govorimo, jer dovoljno i sami vidite, kako je kod nas — kao na žalost i svuda po svijetu — jaka udružena židovska, framasunska i liberalna štampa, a kako je naša prema njoj malena i malo raširena. Smišljajmo načine, kako da podignemo svoju štampu! Pomažimo preporukama, perom i novcem katoličku hrvatsku štampu! Radimo sve što možemo, da uzgojimo svojeg Davida, koji će uz pomoć Gospoda vojska svladati golemog hvastavog iškariotsko-libertinskog Golijata!